

19222

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

SİVEREK'TE NÜFUS ve YERLEŞME

Adnan GÖK

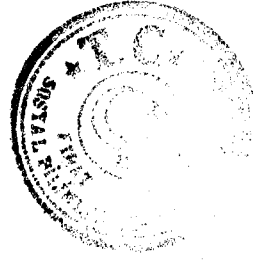
Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Doğumantasyon Merkezi

Danışman

Prof.Dr. H.Hilmi KARABORAN

ELAZIĞ - 1990

I Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No
ONSÖZ	
I. ARAŞTIRMA ALANININ YERİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI, KONUSU VE SINIRLARI.....	1
III. UYGULANAN METOD.....	3
IV. GİRİŞ.....	6
BÖLÜM 1	8
FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ.....	8
BÖLÜM 2	6
ARAŞTIRMA SAHASININ TARİHİ COĞRAFYASI VE KÜLTÜR YÖRESİ DEĞİŞİKLİĞİ.....	6
2.1. Antik Dönem.....	16
2.2. Ortaçağ.....	18
2.3. Yeniçağ Osmanlı Dönemi.....	22
2.4. Cumhuriyet Dönemi.....	26
BÖLÜM 3.....	29
NÜFUS.....	29
3.1. Nüfusun Genel Özellikleri.....	29
3.2. Nüfusun Tarihi Gelişimi.....	30
3.3. Nüfusun Yapısı.....	39
3.4 Nüfus Hareketleri.....	43
3.4.1. İç Göç.....	44
3.4.2. Dış Göç.....	45
3.4.2.1. Mevsimlik Göç.....	45
3.4.2.2. Daimi Göç.....	48
3.4.3. Mahalleler Arası Göç.....	49
3.4.4. Zorunlu Göçler.....	51

BÖLÜM 4

Sayfa No

YERLEŞME.....	54
4.1. Siverek'in Kuruluşu ve Gelişmesi.....	54
4.2. Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler.....	62
4.2.1. Fizikî Faktörler.....	62
4.2.2 Beşerî Faktörler.....	65
4.3. İkâmetgâh Sahaları.....	67
4.3.1. Camii Kebir Mahallesi.....	74
4.3.2. Hacı Ömer Mahallesi.....	77
4.3.3. Haliliye Mahallesi.....	79
4.3.4. Gülabibey Mahallesi.....	82
4.3.5. Hasan Çelebi Mahallesi.....	83
4.3.6. Hayriye Mahallesi.....	85
4.3.7. Hamidiye Mahallesi.....	87
4.3.8. Şirinkuyu Mevkii.....	88

BÖLÜM 5

SİVEREK'İN GÜNÜMÜZDEKİ FONKSİYONLARI.....	91
5.1. Siverek'in İdarî Fonksiyonları.....	91
5.2. Siverek'in Kültürel Fonksiyonu.....	91
5.3. Siverek'in Sosyal Fonksiyonu.....	97
5.4. Siverek'in Ekonomik Fonksiyonu.....	98
5.4.1. Ticaret.....	98
5.4.2..Ulaşım.....	102

BÖLÜM 6

MERKEZİ YER OLARAK SİVEREK.....	105
6. 1. Merkezî Yer Kavramının Açıklanması....	105
6. 2. Merkezî Yer Araştırmasının Hedefi....	105

6.3. Merkezi Yer Olarak Siverek, Bu Hususta Uygulanan Anket Faaliyetleri ve Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana, Mersin Etki Sahasında Siverek.....	107

BÖLÜM 7

SİVEREK'İN FIZYONOMİK VE FONKSİYONEL BÖLÜNÜŞÜ, FARK- LI KULLANIŞ SAHALARI.....	111
7. 1. İmar Faaliyetleri.....	114
7.2. Merkezi İş Sahası.....	120
7.2.1. Caddeler (Bulvarlar).....	125
7.2.2. Pasajlar.....	149
7.2.3. Pazarlar.....	150
7.2.4. Han ve Meydanlar.....	162

BÖLÜM 8

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE SİVEREK.....	165
8.1. Güneydoğu Anadolu Projesi.....	165
8.2. Aşağı Fırat Projesi.....	166
8.3. Aşağı Fırat Projesi ve Siverek.....	168
S O N U Ç	178

E K L E R

Anket I Formu

Araştırma Sonunda Elde Edilen Kantitatif ve Kalitatif
Malzeme Tablosu

Bibliyografya

Haritalar, Fotoğraflar, Grafik ve Diyagramlar

Ö N S Ö Z

"Ekonomik ve sosyal kalkınma ilkeleri en önde tutulan ülkemizde, gelişen sosyal ve ekonomik şartlar çerçevesinde yeni ekonomik ve kültürel merkezlerin oluşturulması için Yerleşme Coğrafyası çerçevesinde şehir ve köy yerleşmelerinin değerlendirilerek fonksiyonlarının ve etki alanlarının ortaya çıkarılması gereklidir" (KARABORAN, H.Hilmi-1989, s.86).

Yine unutulmamalıdır ki, "bir şehre niteliğini veren unsur zaman içinde akıp giden çeşitli faaliyetler ve o faaliyetlerin verimi olan fonksiyonlarıdır. Ekonomik, sosyal, kültürel, turistik, askeri vb. gibi olan bu fonksiyonlar şehrin genel manzarasının değerlendirilmesinde ülke kalkınması açısından büyük önem taşırlar (KARABORAN, H.Hilmi-1989, s.98). Zira, bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasında bu tür merkezlerin yakından ve ilmî esaslar çerçevesinde bilinip, tanınmaları gerektiğine kuşku yoktur.

Bu anlayışı temel alan araştırmamız, bir merkezi yer hüviyetindeki Siverek şehrini kapsamaktadır. Şehirsel fonksiyonlarının çok ve çeşitli olması, yüz bine yaklaşan fazlaca bir nüfusu barındırması sebebiyle, inceleme konusunun kapsamca genişlemesi çalışmamızın başlıca güçlüğünü oluşturmuştur. Nispeten geri kalmış bir yöre özelliği taşıması, bu çeşit çalışmaların hemen hiç yapılmamış olması ve yöresel diğer bazı imkansızlıklar karşılaştığımız diğer güçlükler olmuştur...

Araştırma boyunca bana yol gösteren ve Tezimin Danışmanlığını üstlenen hocam Prof.Dr. H.Hilmi KARABORAN'a teşekkürlerimi sunarım. Düşünceleri ve uyarılarıyla katkılarını esirgemeyen hocam Yrd.Doç.Dr. Saadettin TONBUL'a, Dr. Dursun ÇITÇI'ye ayrıca teşekkür ederim. Nihayet çalışmaların esnasında, çeşitli dökümanlardan yararlanmamı sağlayan Siverek Fevzi Çakmak İlkokulu Müdür Yardımcısı Mehmet Ali KAYADAĞ ve sıcak ilgisiyle çalışmamızı kolaylaştıran yöre insanına teşekkür etmeyi görev bilirim..

Adnan GÖK

ŞUBAT - 1990

Elazığ

I. ARAŞTIRMA ALANININ YERİ

Siverek; Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde, bağlı olduğu Şanlıurfa ilinin kuzeyinde yer alır. Kuzeyinde Çermik, Kuzeydoğusunda Diyarbakır il merkezi yer alırken, kuzeybatısında Adıyaman'ın Kâhta ve Gerger ilçelerinden Fırat Nehri ile ayrılır. Güneydoğusunda Viranşehir, güneyde Şanlıurfa il merkezi, güneybatısında da Hilvan ile çevrilidir. Şanlıurfa iline bağlı bir ilçe merkezi olan Siverek, Şanlıurfa-Diyarbakır Devlet karayolu üzerindedir. Diyarbakır'a 92 km, Şanlıurfa'ya ise 96 km. uzaklıktadır. İlçe Merkezi , kuzeyde Çermik üzerinden Ergani ve Diyarbakır, güneyde Şanlıurfa üzerinden Gaziantep, güneydoğuda Viranşehir üzerinden Mardin, batıda Kâhta üzerinden Adıyaman'a bağlanan iyi evsafli karayolları ile bir kavşak yeri özelliği gösterir(Harita: İnceleme Alanının Türkiye'deki Yeri).

II. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLARI

Şehir ve şehirleşme zamanımızın en dikkate değer olayları arasındadır. Yine son yüzyılda Coğrafya'nın muhtelif bölümleri arasında ancak bir kaç Şehir Coğrafyası'na benzer şekilde bir gelişme kaydetmiştir. Şüphesiz bu durum hayret verici değildir. Zira, günümüzde Şehirler, diğer coğrafi olaylardan daha fazla önem kazanmış bulunmaktadır. Şehirlerde nüfus kalabalıklaşmakta, iktisadî ve içtimaî hayat düğümlenmektedir. Gerçekten, şehir ve şehirleşme zamanımızın en önemli olaylarının başında gelmekte-

dir (1).

Ekonomik ve sosyal kalkınma ilkeleri en önde tutulan ülkemizde, gelişen ekonomik ve sosyal şartlar çerçevesinde yeni ekonomik ve kültürel merkezlerin oluşturulması için, Yerleşme Coğrafyası çerçevesinde şehir ve köy yerleşmelerinin değerlendirilerek fonksiyonlarının ve etki alanlarının ortaya çıkarılması gereklidir. Büyük şehirler yanında, küçük şehir ve kasabalar da çevresine hizmet etmektedirler. Bu tip merkezler pek çoktur. Ve Türkiye bu çeşit merkezlerin önemli fonksiyonlar üstlendiği bir ülke görünümündedir. Bu merkezlerin hizmet sundukları kendi etki sahalarıyla birlikte ele alınıp değerlendirilmesi icâp eder. Zira, "şehri yer aldığı bölge ve memleket ile ilişkilerini hesaba katmadan, müstakil olarak ele alıp plânlamak sözkonusu olamaz. Çünkü, şehirler karakterleri icâbı şehirselsin sınırlar dışında yaşayanlara mal ve hizmet temini için var olurlar. Hakikaten, kendisini yaşatan ve buna karşı kendisinin beslediği ve canlandırdığı bir sahada olmayan şehir yoktur" (2).

Türkiye, mekânsal gelişmesinin uzun bir perspektif içerisinde mümkün olabileceğini, bu gelişmeyi genel olarak sosyal ve ekonomik bir kalkınmanın sağlayacağını saptamıştır. Sosyal ve ekonomik kalkınmanın aracı olarakta, uzun sürede plânlamayı kabul etmiştir. Hal böyleyken, bir çe-

(1) Süha GÖNEY, Şehir Coğrafyası I, İstanbul: İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yay.1977.

(2) H.Hilmi KARABORAN, Yerleşme Coğrafyası, Elazığ Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.Ders Notları, 1984.

kici merkez olarak bölge kalkınmasındaki vazgeçilmez niteliği şüphe ve tereddüte yer bırakmayacak kadar açık olan şehir ve şehirle ilgili çalışmaların, kalkınma plânlarında giderek artan bir tarzda gözönüne alınması gerekir.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışmamız, yukarıda ifade ve açıklanmaya çalışılan gerekliliğin ve hatta şehir ve şehirle ilgili çalışmaların plânlama çalışmalarında gözönüne alınmasının kaçınılmaz olduğu fikrini savunan anlayışımızın bir tezahürüdür. Esas gaye, yapılan ve yapılacak olan plânlama çalışmalarına coğrafî muhteviyatı, coğrafî düşüncü artar bir seviyede sokmaktır. Ancak bu sayededir ki, Coğrafya'nın ve coğrafyacının ülke kalkınma plânlarının hazırlanmasında kendine düşeni yapmış olabileceği kanaatindeyiz. Araştırmamız, bu genel gayenin küçük bir örneği olmak amacındadır.

"Siverek'te Nüfus ve Yerleşme" başlığını taşıyan çalışmamız şüphe yok ki, geniş bir alanı kapsamaktadır. Hâl böyle olunca da konumuzun sınırlarının tespiti ve çalışma doğrultumuzun saptanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple araştırmamızı yaparken, konuya şehir coğrafyası çerçevesinde ve ilçenin "şehir" olarak nitelenen hudutları dahilinde yaklaşılacaktır.

III. ARAŞTIRMADA UYGULANAN METOD

Konunun incelenmesinde Coğrafî Metod'un prensiplerine sadık kalınmaya ve sonuçların sebepleri üzerinde derinliğine durulmaya gayret edilmiştir.

Olayların incelenmesinde sebebiyet prensibi gereğince neden-sonuç ilişkisine, olaylarla beşerî ve fizikî şartların karşılıklı tesirlerine bilhassa dikkat edilmiştir. Böylece, araştırma sahamız olan Siverek'te fonksiyonalist açıdan ve merkezî yer olma durumunu araştırmak temel hareket noktamız olmuştur.

Konu ve olayların incelenmesinde özelden, genele varılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın ilk safhasında, konu sınırlarının tespiti, arazinin yerinde görülerek tanınması ve bu suretle ön bilgilerin toplanması sağlanmıştır. Konuya ilişkin bibliyografya taraması da bu safhada gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sahamıza yönelik genel mahiyetteki coğrafî eserlerden Resmî Kuruluşlara ait rapor, bülten, yıllık, dergi, gazete yayınlarından istifade edilmiştir. Fakat, araştırmamızın esas dayanağı kuşku yok ki, arazi üzerindeki tespitler ve uyguladığımız anket sonuçları olmuştur.

Arazi çalışmalarımız sırasında Siverek'in yerleşme plânı ve topoğrafya haritalarından da yararlanılmıştır. Şehir içi fonksiyon alanları tespit edilerek, haritaya geçirilmiş, merkezi yerin tayinine ilişkin anketlerimiz ilçe dahilinde uygulanmış, neticelerin değerlendirmeleri de tarafımızdan yapılmıştır. Araştırmamız boyunca, Saha Araştırma Metodu yanında, mülâkat, görüşme ve anket teknikleri kullanılmıştır.

Araştırmamızın son bölümünde GAP ve GAP ile ilgili

gelişmelere yer verilmiştir. Ayrıca, bir sonuç ve öneriler bahsi de eklenmiştir...

IV. GİRİŞ:

Siverek, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Şanlıurfa ili içinde yer alır. Güneydoğu Toroslar'ın güneyinde ve yukarı Mezopotamya diye de anılan sahanın kuzey düzlekleri üzerinde kurulmuştur. Siverek şehri Antik Çağ'a kadar dayanan tarihiyle oldukça eski bir yerleşmedir. Ve tarihte birçok kavim'in yerleşme zemini olmuş, tarımcı köy topluluklarının ilk öncüleri burada ortaya çıkmıştır.

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alparslan'ın Amid (Diyarbakır) şehri ve civarını ele geçirmesiyle de Siverek'te "Türk Hakimiyeti Dönemi" başlar. Osmanlılar Devrinde, Diyar-ı Bekir Vilâyetine bağlı bir sancak merkezi olur. İmparatorluğun son zamanlarında, 1908'de ise Mutasarrıflık haline getirilir. 1918'de ise Viranşehir, Çermik kazalarının da bağlı olduğu, 3 kazalı bir sancak'tır...

Halkının Kurtuluş Savaşına aktif şekilde katılması dolayısıyla Siverek şehri, Cumhuriyetin ilk yıllarında Vilayet haline getirildi (Belge:I,II,III). Bu dönemde Siverek şu birimlerin idarî merkezi durumundaydı:

Viranşehir Kazası
 Karakeçi Nahiyesi
 Karacadağ Nahiyesi
 Bucak Nahiyesi
 580 köy...

Kısa süren Vilayet'likten sonra, 1926'da Urfa iline bağlı bir ilçe merkezi haline getirildi. Günümüzde, Şanlıurfa ilinin gerek nüfus ve gerekse yüzölçümü bakımından en bü-

yük ilçesi durumundadır.(Harita,II: İl İçinde Siverek'in Yeri).

Kuzey ve güneyindeki bölgeler arasında bir koridor oluşturan düzlükler üzerindeki Siverek, ulaşım bakımından önemli bir kavşak yeridir.

Cografî konumu tabiî ve beşerî imkanların sağladığı üstünlüklerin de katkısıyla Siverek şehri, oldukça geniş bir ekonomik etki alanının merkezi yeri olma vasfını kazanmıştır. Siverek şehri, şehrsel fonksiyonlarıyla bu merkezi yer rolünü yerine getirmektedir. Bu anlamda çeşitli fonksiyonlarını üstlendiği ekonomik etki alanına önemli hizmetler sunan orta büyüklükte bir şehir özelliğindedir. Siverek şehrinin çeşitli fonksiyonlarını üstlendiği ekonomik etki alanı çok geniştir. Ve bu alan idarî sınırların da dışına taşar (Harita 3:Siverek'in Etki Alanı) Günümüzde ilçe merkezindeki 7 mahalle ve 65 köy ile 435 mezraa'nın idarî merkezi olan Siverek ayrıca, çevresinde yer alan şu idarî merkezlerin de çeşitli fonksiyonlarını üstlenmiştir:

Çermik

Hilvan

Viranşehir

Kâhta

Gerger...

Merkezi yer rolü bu denli kuvvetli, çevresi için oldukça önemli hizmetler sunan bir merkez olmasına karşın,Siverek bugün iktisadî ve sosyal sorunları çok,bilhassa sanayiye yönelik yatırımların yok denecek kadar az, kalkınma seyriinin son derece düşük olduğu bir şehir özelliğindedir. Ve nüfusu hızla artmaktadır...

BÖLÜM I

FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Siverek, Türkiye'nin İç Anadolu'dan sonra diğer büyük plato sahası olan Güneydoğu Anadolu'daki eski Yukarı Mezopotamya'nın en kuzeyine tekabül eden düzlükleri üzerinde yer almaktadır. Güneydoğu Toroslar yayının güneyinde ve volkanik menşeli Karacadağ kütlesinin batı eteklerindedir. Siverek ve çevresi genellikle ova olarak isimlendirilmekle beraber, gerçekte hafif engebeli bir topografya'ya sahiptir. Arazî kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru alçalma gösterir. Yükselti değerleri bu hafif engebeli plâto sahasının çoğu yerinde 600-800 m arasındadır (1). Bu değerler Karacadağ (1919 m) kütlesine yaklaşıldıkça artar. Ve Siverek ilçesinin bu kısımlarında yükselti değeri 1200 m'yi bulur, hatta geçer (Karacadağ Geçidi 1230 m).

İlçe merkezinin 60 km doğusunda sönmüş bir volkan olan Karacadağ yer alır. Karacadağ, Güneydoğu Toroslar yayının güneyinde, Diyarbakır yöresinde Güneydoğu Anadolu düzlükleri ortasında sönmüş bir volkan dağı olarak yükselir. Etek bölümü ile birlikte kuzey-güney uzanışı 40 km'yi, doğu-batı genişliği 15 km'yi bulan bu dağın lâv tüfleri geniş yerlere yayılmıştır. Bu bazalt tabakaları Siverek Ovasını da kapsamak üzere daha güneye Viranşehir ve Hilvan'a doğru yayılmış bulunmaktadır (2).

(1) Prof.Dr. İZBIRAK Reşat; Türkiye Jeomorfolojisi Fasi-
kül I, Ankara-1983.

(2) Prof.Dr. İZBIRAK Reşat; Türkiye Jeomorfolojisi Fasi-
kül I, Ankara-1983.

Karacadağ dışında önemli başkaca bir coğrafî engebe ile karşılaşılmaz. Bu genel karakter, ilçenin kuzey ve kuzeybatı kesimlerinde değişikliğe uğrar. Bucak ve Dağbaşı Nahiyeleri dolaylarında, arazi engebeli bir yapı gösterir. Güneydoğu Toroslara yaklaşılan bu kesimlerde ve batıda Fırat Vadisi'ne doğru dağlık bir yapı belirir. İlçe kuzeyini engebeleyen Ziyaret Dağı ve Gâvur Dağı arazinin bu dağlık karakterinin belirleyicisi olarak ortaya çıkarlar. İlçenin nispeten daha alçak güneydoğu kesiminde, Viranşehir düzlüklerine yakın, Takır Tukur Dağı görülür(1).

İlçe iklimi dahil olduğu bölge genelinden soyutlanamaz. Siverek iklimini, "bazı coğrafya kitaplarının yazdığı gibi kara iklimi veya kışın bozkır, yazın çöl olan Suriye iklim tipine sokmak mümkün değildir. Bu bölge yükseltinin ve güneye yaklaşıldıkça Suriye iklimi'nin tesiriyle bozulmaya yüz tutmuş Akdeniz İkliminin etkisi altındadır" (2).

1967-1989 yılları arasındaki Siverek Meteoroloji istasyonu rasatları üzerinde yaptığımız değerlendirmeler de iklimin çeşitli özelliklerini açıklığa kavuşturmuştur (Grafik I-II, Grafik III-IV ve Şekil I). Buna göre Siverek yöresi iklimi büyük ölçüde Akdeniz ikliminden etkilenmiştir. Güneydeki sıcak çöl ikliminin tesirleride hissedilmektedir. Genel olarak yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve yağışlıdır. Kış yağışları daha ziyade yağmur

(1) Harita II: Siverek'in Fizikî Haritası.

(2) Prof.Dr. YÜCEL Talip; Türkiye Coğrafyası, Türk Kültür Araştırma Enst.Yay. Ankara-1987.

şeklindedir. Yazı ise hiç yağış düşmeyecek kadar kuraktır. En yağışlı mevsimin kış, en kurakmevsimin yaz olması ise Akdeniz ikliminin etkilerini çarpıcı şekilde ortaya koyar. İkinci yağışlı mevsimin ilkbahar olmasıysa, şüphesiz kaarasal iklimin etkisine delâlet eder. En sıcak ay Ağustos, en soğuk ay ise Ocak'tır. Ortalama yağışın en fazla olduğu ay Aralık, en kurak ay ise Temmuz'dur. Siverek'te yıllık yağışın dağılışı mevsimler itibariyle, son 20 yıllık gözlem verileri baz alınarak şöyle belirlenmiştir:

<u>Mevsim</u>	<u>Yağış Oranı</u> (1)
Kış	% 45
İlkbahar	% 36
Sonbahar	% 17
Yaz	% 2

Aylar itibariyle dağışıl ise 20 yılın ortalama değerleri esas alınarak şöyle tarafımızdan belirlenmiştir: (2)

Aralık	92 mm
Ocak	87 mm
Mart	86 mm
Şubat	75 mm
Nisan	71 mm
Kasım	53 mm
Mayıs	48 mm
Ekim	42 mm
Haziran	9 mm

(1) Grafik III. IV.

(2) Grafik I. II.

Eylül	3 mm
Ağustos	2 mm
Temmuz	1 mm

Sıcaklığın dağılışına gelince; yine tespitlerimize göre son 20 yılın ortalama değerleri şöyle bir dağılış ortaya koymaktadır;

Sıcaklığın aylara göre dağılışı

<u>Ay</u>	<u>Sıcaklık</u>
Ağustos	30 C
Temmuz	28 C
Haziran	25 C
Eylül	24 C
Mayıs	20 C
Ekim	16,5 C
Nisan	14 C
Kasım	10 C
Mart	8 C
Aralık	4.6 C
Şubat	4.4 C
Ocak	2.5 C

Mevsimler itibariyle sıcaklığın yıl içindeki ortalama gidişi de şöyle belirlenmiştir:

<u>Mevsim</u>	<u>Ortalama Sıcaklık</u>
Yaz	28 C
Sonbahar	17 C
İlkbahar	14 C
Kış	5 C

Son 20 yılın ortalama değerlerine göre, Siverek'te bugüne kadar ölçülen en yüksek sıcaklık değeri 42.4 C ile 15 Temmuz 1968'de kaydedilmiştir. En düşük sıcaklık değeri ise -14.3 C olarak 26 Ocak 1968'de kaydedilmiştir. Yine yaptığımız tespitlere göre Siverek'te hâkim rüzgâr yönü kuzeydoğu'dur (1).

Hidroğrafik özellikler, iklim ve topografya şartlarının tesirlerini yansıtır. Bilhassa, yaz devresinde birçok dere ve çay'ın kuruduğu görülür. Bu durum yağış rejimi ve nem şartlarının bir eseri olarak değerlendirilebilir. Hidroğrafik eğim batıya ve Fırat Oluğu'na doğrudur (2). Yörenin en önemli akarsuyu, kuzeybatıda bir yay çizerek akan Fırat Nehri'dir. Siverek ile Adıyaman arasında sınır oluşturan Fırat, kuzeyde derin vadiler içinde akışını sürdürürken, güneye doğru sığlaşarak Hilvan topraklarına girer(3). İlçenin diğer akarsuları genellikle düzensiz rejimli çay ve dereciklerden oluşur. Bu küçük akarsular, Karacadağ ve kuzeydeki engebelerden kaynaklanır ve ilkbahar yağışlarının da katkısıyla Fırat'a ulaşırlar. Yaz kuraklarındaysa birçoğu kururlar. Bunların en önemlileri şunlardır;

Şehir Çayı

Çam Çayı

Beşkardeş Çayı

-----
(1) Şekil I: Siverek'in Rüzgar Frekans Gülü

(2) D.S.İ. Bülteni-Hacıhıdır Projesi Sahası Etüd Raporu
Şanlıurfa 1987

(3) Prof.Dr.İZBIRAK Reşat; Türkiye Jeomorfolojisi H.Ank.1983

Hacıhıdır Deresi

Esmer Çay

Şirinkuyu Deresi

Çeltik Suyu (Ziyaret Çayı)...

Şehir Çayı, Esmer Çay ile Şirinkuyu Deresi'nin de katıldığı en önemli akarsu özelliğindedir. Şehrin 4 km kadar güneyinde ve doğu-batı doğrultuda akar. Birçok yan derecik ile beslenir. Yazın suları çok çekik akar. Batıda Fırat'a karışır. Sularını Karacadağ eteklerinden toplayan Beşkardeş Çayı ve daha güneyden gelen Çam Çayı da şehir Çayı'na karışırlar. Hacıhıdır Deresi üzerinde ise Hacıhıdır Baraj Göleti oluşturulmuştur. Esmer Çayı ile Şirinkuyu Deresi ilçe merkezinde yer almaları ile dikkati çekerler. İlçe merkezinin ortasına yakın bir yerden Kuzey-güney doğrultuda akan Esmer Çayı, yazın kuruyan bir dereciktir. Şehir iskan merkezinde topoğrafik açıdan toplayıcı bir hat oluşturan bu dereyatağına, şehirselsel atık suları da akıtılmaktadır. Güneye doğru şehir, içindeki akışını sürdürerek, yaklaşık 5 km ileride Şehir Çayı'na ulaşır. Esmer Çayı vadisinin üzeri kapatılarak kanala alınmış ve bugün Şehrin oldukça kesif caddelerinden biri haline gelmiştir. Şirinkuyu Deresi de Şehir Çayı'na karışan önemsiz bir dereciktir. Yağışlı devrede yüzeysel akışa geçen yağış sularını toplar. Şehir kanalizasyon sularının da bu dereye akıtıldığı görülmür. İskân sahalarının güneyinde, kuzey-güney doğrultuda akar. Ziyâret Dağı'nın engebeliği ilçenin kuzeybatı kesimindeki Çeltik Suyu, yahut Ziyaret Çayı kaynaklarını bu en-

gebeli sahadan alır. Yazın kuruyan bazı dereciklerin de katıldığı Çeltik Suyu batısındaki Fırat'a karışır.

Sönmüş Karacadağ volkanından püskürmüş lavlar bölgede bazalt ve bazaltik tüflerden oluşan yaygın bir tabaka meydana getirmiştir. Nitekim, İZBIRAK'ta bu sahayı "lav tuf Plâtoları ve örtüleri" kategorisinde değerlendirmektedir(1). Yüzeyde görülebilen döküntü kayalara da rastlanır. Yörenin hâkim formasyonu ise bazalttır. Toprak tabakasının kalınlığı güneye gidildikçe artar. İlçenin kuzey ve doğusu tamamen bazalt tabakanın parçalanmasından oluşan taşlarla kaplıdır. Yaygın bazalt örtü dışında, killi, kireçli-demiroksitli kırmızı topraklara (Terra Rossa) da tesadüf olunabilmektedir (2). Ancak yaygın bir örtü oluşturmazlar.

İlçenin tabii bitki örtüsü iklimatik ve pedolojik şartların derin etkilerini yansıtır. Stepler tabii bitki örtüsünü teşkil eder. Çok kısa süren bahar mevsiminde, ilkbahar yağışları ile yeşerip canlanan steplik formasyon daha Mayıs ayında yaz sıcaklarının başlamasıyla sararıp kuruyarak ortadan kalkar. Step manzarası hâkim hale gelir. Tüm plâto yüzeyini sararmış otsu bitkiler kapsar. Bu arada "Gevenler" step formasyonu içinde dikkati çekerler... Karacadağ eteklerinde, ilçenin kuzey ve kuzeybatısındaki

(1) Prof.Dr.İZBIRAK Reşat; Türkiye Jeomorfoloji H.Ank.1983

(2) Siverek-Hilvan Ovaları Jeolojik Etüd Raporları, Şanlıurfa 1987.

engebeler üzerinde ise yer yer bozulmuş koruluklara rastlanılır. Yayvan yapraklı ağaçlardan oluşan Vejetik unsurlar, daha çok Bucak Nahiyesi ve Dağbaşı Nahiyesi'nin civar yükseltileri ile Fırat oluğu'nda yer tutmuştur. Ağaçlı formasyonlar içinde en yaygın ağaç türleri; meşe, menengiç (yabani fıstık) ve ardıçtır. Sulak yerlerdeki meyva ağaçlarının belli başlı türleriyse, nar, fıstık, elma, erik, şeftali'dir. Üzüm bağları geniş yer kaplar. Akarsu boylarında söğüt, kavak yetiştirilir. İlçe iskân sahasının çok yakın kesimlerinde Yabancı Zeytin ağaçlarına da tesadüf edilmiştir. Dut ise ilçe genelinde çok yaygın bir ağaç türüdür. Nitekim, KURTER' de yöreyi "Step ve Ağaçlı Step Bölgesi" diye belirlemekte ve bölgeyi şöyle tanımlamaktadır; "Güneydoğu Anadolu'da Güneydoğu Toroslar yayının güney kısmından başlayarak Birecik, Şanlıurfa, Viranşehir... çevrelerinde yayılır (1).

---

(1) Prof.Dr. Ajun KURTER; Türkiye'nin Morfoklimatik Bölgeleri, İ.Ü. Coğrafya Enst.Yay. Sayfa:90, İstanbul-1979

BÖLÜM II

ARAŞTIRMA SAHASININ TARİHİ COĞRAFYASI VE KÜLTÜR
YÖRESİ DEĞİŞİKLİĞİ

2.1. Antik Dönem: Siverek Antik Çağ'a kadar inen köklü bir tarihe sahiptir. Yapılan arkeolojik araştırmalar ve tarihi incelemelere göre Yukarı Mezopotamya'nın kuzey düzlükleri üzerinde kurulan Siverek, M.Ö.7000'lere dek uzanan çok eski bir yerleşmedir. Ve tarımcı köy topluluklarının en eski bölgesinde yer almaktadır. M.Ö. 7000'lerde buradaki doğal çevre geniş ormanlık alanları, yabancı tahıl türleri, diğer bitki çeşitleri, sulak topraklar ve insan hayatına elverişli iklimden başka doğu-batı, kuzey-güney bölgeleri arasındaki konumu sebebiyle her türlü kültür alış-verişine açık bir kültürel etkileşim sahasından ibaret idi... Antik çağın bu elverişli şartları burada besin üretimine geçen ilk yerleşik toplulukların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (1).

1963 yılında bölgede başlatılan "Tarih Öncesi Karma Projesi" çalışmaları sonucunda, Paleolitik Dönem sonlarına ait bulgular elde edilmiştir. GAP kapsamındaki saha üzerinde başlatılan "Aşağı Fırat Yüzey Araştırmaları" ise yörenin tarihi açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur (2). Siverek-Adıyaman arasındaki bağlantıyı sağlayan Tille Köprüsü'nün 3 km doğusunda ve Fırat Neh-

(1) Türkiye'de Beldeler Dergisi, sayı:58, İstanbul-1986.

(2) Siverek Kaymakamlığı Plânlama, Koordinasyon Raporu Siverek-1986.

ri yakınındaki Kırçalı Mezrası'na yakın bir yerdeki Hassek Höyük'ün ortaya çıkarılması Siverek Yerleşmesi açısından önemli ipuçları sağlamıştır(1). Höyük'te 1978 yılında başlatılan çalışmalar Münih Üniversitesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından halen devam ettirilmektedir.

Siverek Hassek Höyük'teki eski kültür katmanı Son Kalkolitik Dönem olarak tarihlenmektedir (2). Bu dönem yapıları, iri çakıl taşlar üzerine kerpiç tuğladandır. Günümüze dek ulaşabilen buluntular dönemin özelliklerini yansıtır. Eğik ağızlı kase ve tabaklar, iğne, çakmaktaşı, çanak-çömlek, küpler, şişeler önemli buluntular arasındadır.

İkinci kültür katmanı İlk Tunç Çağ'a aittir. Bu Çağ katmanına ilişkin buluntuların tümü bazalt yapılarla saklı kalmış ve günümüze kadar korunabilmişlerdir. Bunlar arasında astar bezemeli, üstü mühür baskılı çanak-çömlekler, silindir mühürlere dikkati çekerler (3).

Hassek Höyük'ün 1 km kadar batısındaki ilk Tunç Çağ mezarlığı ise bu alanda yerleşme dışı bir ölü gömme geleneğinin olduğunu göstermektedir. Küpler içinde ve ana karnında yatar durumda yerleştirilmiş bulunan ölülerin yanında çanak-çömlek, madenî iğne gibi ölü armağanları bulunmuştur.

(1) Siverek Kaymakamlığı İl Olma Müracaat Raporu 1986.

(2) Türkiye'de Beldeler Dergisi, sayı:58, İstanbul-1986

(3) Siverek Dergisi, İstanbul-1986.

Siverek çevresindeki Höyük'ler ve o arada da Hassek Höyük'e ait bulgular Aşağı Mezopotamya ile bölgenin yakın ilişkiler içinde olduğunu kanıtlamıştır. Daha Antik Çağ'da bile Siverek, zamanın toplulukları arasındaki münasebetlerin kesif olarak geliştiği bir mekân özelliğindedi. Ve Ticaret kolonileri Antik Çağ topluluklarıyla, Siverek şeri arasındaki teması sağlamaktaydı...

Yazılı Tarih Dönemi'ne ait Vesikalar, Siverek yerleşme sahasında, tarihte büyük uygarlıklar kuran birçok toplumun hüküm sürdüğünü ortaya koymaktadır. Buna göre, Siverek şehri kronolojik olarak şu toplulukların hükümlerlik sahasında kalmıştır; (1)

SÜMERLER	(M.Ö. 3500)
AKADLAR	(M.Ö. 2500)
BABİLLİLER	(M.Ö. 2200)
HİTİTLER	(M.Ö. 1600)
ASURLULAR	(M.Ö. 900)
MEDLER	(M.Ö. 500)
PERSLER	(M.Ö. 500)
MAKEDONYALILAR	(M.Ö. 300)
ROMALILAR	(M.Ö. 65 - M.S. 395)

2.2. Orta Çağ: Roma İmparatorluğunun M.S.395'te Roma İmparatoru Theodosius tarafından iki oğlu arasında paylaşılması sonucunda Doğu Roma toprakları Arcadius'un payına düştü. Doğu Roma zamanla bir Hıristiyan Rum devleti

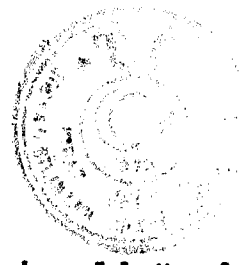
(1) Siverek Kaymakamlığı İl Olma Müracaat Raporu-1986

haline gelmiş olan "Bizans" adını aldı. Tarihin bundan sonraki evresinde ise Siverek, Sasânilerle, Bizans'ın mücadele sahası oldu. M.S. 540 tarihinde Sasânî hükümdarı Hüsrev Adil, daha önce Bizans'la yapılan "ebedi barış" antlaşmasını feshederek, Anadolu'ya saldırdı. Antakya ve Malatya'ya kadar tüm bölgeyi ele geçirdi. 562'de Bizans'ın vergi vermesi koşuluyla barış yapılır. Ancak, 572-574 tarihleri arasında Bizans Kralı Jüstince'in vergiyi kesmesi iki yıl süren çok kanlı bir hâkimiyet mücadelesinin başlamasına neden olmuştur. Bu savaşlar denilebilir ki, Bizans için felaket olmuştur. Hüsrev Adil'den sonra bölge hakimiyeti yeniden Bizans'a geçer. Bir süre sonra da Siverek için yeni bir dönem başlar. Bu dönem İslam Hakimiyeti Dönemidir...

Halife Hz. Ömer (634-644) devrinde, Ebu Ubeyde İyaz Bin Ganem adlı komutan El - Cezire'ye gönderildi (637). Ganem, 639 tarihinde Urfa, Amid (Diyarbakır) ve Siverek'i ele geçirerek İslam Hâkimiyetini başlatmış oldu. Bir kısım kaynaklar ise, Siverek'in Diyarbakır kuşatmasına gelen Halid Bin Velîd tarafından ele geçirildiğini belirtirler (1).

Araplar bölgeyi fethettikleri dönemde Siverek, "Senn" ya da "Süveyda" diye isimlendiriliyordu. Bunun sebebini eski Viranşehir Kadısı Abdülcelilzâde Zühtü Efendi, Keşkül adlı el yazması kitabında şöyle açıklıyor: "Rumlar tarafından mükemmel surette tahkim ve her türlü

(1) Türkiye'de Beldeler Dergisi, İstanbul 1986.

taarruza mukavemetkâr bir hale getirilmiş olduğundan, Arapların hedefi olan ve o zaman Anadolu'nun anahtarı bulunan Hüsnü Mansur Kalesi hakkında Siverek, ortada adeta bir "diş" şeklinde engel teşkil ediyordu. Bu yüzden, "diş" manasına gelen "senn" diye isimlendirmişlerdir". Arap haki-miyeti devrinde kullanılagelen "süveyda" deyimiye doğrudan doğruya Siverek Ovasını kaplayan siyah taşlardan, yani bazalt'dan ötürüdür (1).

TÜRK HAKİMİYETİ DÖNEMİ: Türk göçleri 1066-1067 yıllarında iki kez bölgede görüldü. Şiî Fatımîler üzerine yürüme-yi plânlayan Sultan Alparslan, Malazgirt'i aldıktan (1071) sonra Diyarbakır önlerine gelir. Diyarbakır Emiri'nin türkmen beylerine karşı olan bazı tutumları nedeniyle Sultan Alparslan Diyarbakır'ı kuşatmıştı. Anlaşma sağlanınca da kuşatmayı kaldırdı. Daha sonra Telhun ve Seveverag (siverek) kalelerini ele geçirerek Urfa'yı kuşattı. Sultan Alparslan'ın Siverek'i alması konusunda Urfalı Matteos Vak'a-î Nâmesi şunları yazar: "Sultan Tuğrul'un kardeşi olan Sultan Alparslan, muazzam bir ordunun başında Anadolu'ya yürüyerek büyük telefata sebep oldu. Sultan Amid (Diyarbakır) denen şehre gitti. Ve şehrin kapısı önünde karargâh kurdu. Alparslan, şehre merhamet gösterdi. Çünkü, bu sırada karısı karargâhın içinde bir oğlan doğurdu. Buna "Tutuş" adını verdi. Sultan, oradan Tilkhum (Siverek) bölgesine gelip, kaleyi muhasara etti. Kaleye karşı tüm gayretini sarfedip, günlerce muharebeden sonra şiddetli bir hücumla şehri ele geçirdi. O, Seveverag ya-

(1) Beldeler Dergisi , Siverek - İstanbul, 1986.

kınındaki meşhur Tiltovrav kalesine hücum etti. Kalelerin etrafını kana buladı. Tiltovrav kalesini zaptedip sayısız esir ve ganimetler aldıktan sonra Urfa şehri üzerine yürüdü..." (1) Bu arada şunu önemle belirtmeliyiz ki, Bizanslılar, Ermenileri baskı kurmak suretiyle, Fırat boylarına sürdüklerinden, Türklerin bölgeyi fetihleri esasında mühim bir Ermeni tepkisi olmamıştır. Ancak, Selçukluların zayıfladığı devrelerde zaman zaman Ermeni prensleri ile çatışmalar vukubulmuştur.

İslam-Türk ordularının Anadolu'ya yönelmeleri üzerine oluşturulan Haçlı Ordularının bir kolu Güneydoğu Anadolu'ya gelerek, Urfa'da bir kontluk kurmuştur. Aynı tarihlerde, Siverek'in de bir kontluk olduğu sanılmaktadır.

Haçlılara karşı mücadele veren Eyyubi'ler, bölgeyi 1144 yıllarında geri aldılar. 1193'te Selahaddin Eyyubi ölünce, Artuklular ile Musul Atabey'leri kaybettiklerini yeniden almak için mücadeleye giriştiler. 1232'de Mısır Eyyubi Sultanı I. El Kâmil Nasrettin (1218-1238) Urfa, Harran, Siverek yörelerini ele geçirdi. Vali olarakta oğlu Melik Adil'i tayin etti. Anadolu Selçuklu ordusunun bir kısmı Urfa'yı kuşatırken, diğer bölümü de Siverek, Harran ve Rakka'yı ele geçirdi.

Harzemliler, Selçuklular ile anlaşmazlığa düşünce bölgeye gelerek Siverek ve Samsat'ı yağmaladılar.

-----
(1) Mateos, Urfalı Mateos Vaka-i Nâmesi.

çıkar karışıklıklar üzerine Selçuklular, Eyyubiler ve Artuklular müşterek hareket edip, Harzemliler üzerine yürüdü. Sonuçta güneyi Eyyubiler alırlarken Siverek de Selçuklulara kaldı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1318'de tarihe karışmasından sonra, Caber Kalesi çevresinde Salim Bey ve Oğulları Urfa, Siverek, Suruç ve Harran'a doğru yayıldılar.

Artuklular devrinde Siverek, Harput Eyaleti'nin Ergani sancağı'na bağlı bir kazadır. 1251'de Moğol, 1260'ta Hülagu istilası gördü. Karakoyun ve Akkoyunlular da Siverek'te bir süre hüküm sürdüler. Halen Merkez'e bağlı, Siverek'e yaklaşık 10 km mesafede, Siverek-Ş.Urfa şose si üzerinde yer alan ve tespitlerimize göre ağa mülkiyetinde olmayan az sayıdaki kır yerleşmelerinden biri durumunda ki Karakoyun köyü'de adını bu hüküm devresinden almaktadır. 1400 yıllarında ise Timur bölgeye girer.

2.3. Yeniçağ Osmanlı Dönemi: Siverek, Yavuz Sultan Selim'in Meracidabık savaşı dönüşünde, 1517'de Osmanlı hakimiyetine girdi. Şehrin Osmanlılara kesin olarak geçisi, Mardin ve Urfa şehirlerinin alınışından sonradır. Sâkin geçen bir devre Celâlî isyanları ile bozulur. 1559 tarihinde Siverek Kadısı tarafından gönderilen bir mektup yöredeki huzursuzlukları açıklayıcı niteliktedir.

Osmanlıların ilk yıllarında (1526) Siverek'in nüfusu 1750'dir. 1566'da ise nüfusu 2500'e çıkar. Hane dağılımı ise şu şekildeydi: (1)

(1526)		(1566)	
<u>Hane</u>	<u>Mücerred</u>	<u>Hane</u>	<u>Mücerred</u>
Müslüman.....	82	14	152.... 61
Hıristiyan.....	254	3	327.... 45
Toplam.....	336	17	459.... 106

Aynı tarihlerde kırsal kesimde 261 köy ve 91 mezraa vardı. Hane sayısı 3310 iken, Mücerred 440 idi.

1831 Osmanlı Nüfus Sayımı Siverek Kaz'asının Eyâleti Diyar-ı Bekir'e bağlı olduğunu belirtir. 1867, 1877 ve 1892 Devlet Salnâmelerine göre de Siverek, Diyarbakır Vilâyeti Merkez Sancağı'na bağlı bir Kaz'adır. Evliya Çelebi de Seyahatname'sinde, Siverek'i Diyarbekir Eyâletine bağlı bir Osmanlı Sancağı olarak ifade eder.

1871 tarihli Diyar-ı Bekir Vilayet Salnâmesi, Siverek kaz'asının 14.000'e yaklaşan nüfusunun 12.734'ünün müslüman olduğunu kaydetmektedir. Bu dönemde, Siverek kaz'asında 6.020 hane, 3 mahalle ve 234 köy vardı. 1871 tarihli Diyar-ı Bekir Vilayet Salnâmesi'ne göre Siverek Kaz'ası nüfusu şöyle bir dağılım göstermektedir;

Müslüman Nüfus	:	12.734
Gayri Müslim Nüfus	:	1.214
Hane sayısı	:	6.020
Mahalle sayısı	:	3
Köy sayısı	:	234
Nahiye Sayısı	:	10
Şehir Merkezi Hane Sayısı:		500

1893 Osmanlı Nüfus sayımına göre Siverek nüfusunun dağılımı şöyleydi:

<u>Topluluk</u>	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>
Müslüman.....	13.514 ..	14.957
Ermeni.....	726	675
Katolik.....	50	21
Yahudi.....	70	39
Protestan.....	112	101
Monfizit.....	261	187
Toplam.....	14.733 ...	15.980

Genel Toplam : 30.713

Aynı Salnâmeye göre, Siverek Kaz'a merkezinde 1 hükümet konağı, 2 cami, 3 mescit, 1 kilise, 2 medrese, 1 rüştiye, 3 iptidaiye, 6 sıbyan mektebi, 4 azınlık okulu, 4 han, 2 hamam, 1 çarşı ve 5 çeşme bulunuyordu.

1905 Diyar-ı Bekir Vilâyet Salnâmesi, Siverek'in başlıca tarım ürünlerini buğday, arpa, mercimek gibi tahıllar ile darı, fasülye, susam, keten, mazi, meyan kökü, soğan, sarmısak ve pirinç'in oluşturduğunu kaydetmektedir. Siverek şehrinin daha o dönemlerdeki bu ziraî ve ticarî canlılığı dikkate değerdir. 1926 tarihinde kaleme aldığı "Keşkül" adlı el yazması kitabında, Viranşehir varidat katibi Abdülcélilzâde Zühtü Efendi konuyu şöyle dile getirir:

"Siverek'te bir zamanlar ziraat ve ticaret o kadar yükselmiş ki; Erzurum, Van, Harput, Bitlis, Diyar-ı Bekir, Mardin, Urfa, Halep, Şam, Mısır arasında bir iskele olarak Siverek'in koyunu, keçisi, eti, devesi, sığırları,

katır1, yünü, kılı, yağı, bademi, kitresi (ottan yapılan zank), susam1, buğday1, nohut1, mercimeği, darısı, mısırı, pamuğu, Diyar-1 Bekir, Mardin, Bitlis, Muş, Harput, Erzurum, Van, Urfa, Halep, Şam, Mısır, Adana, Konya, İstanbul'a kadar sevk olunmaya başlanmıştır. Öküz, koyun, keçi, iç yağı gibi emtia Antep'e, Halep'e kurt, tilki, sansar, sırtlan, yabani kedi postları İstanbul'a kadar sevk olunuyordu."

Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında büyük bir imar gören Siverek, 1908'de Mutasarrıflık olduktan sonra Viranşehir ile birlikte Diyarbakır'a bağlıdır. 1916'da da idari bakımdan Siverek Kaz'a merkezi ve Viranşehir'den oluşan Diyar-1 Bekir'e bağlı bir sancaktır. 1918'de Diyar-1 Bekir Vilayeti içinde yer alan Siverek sancağı'nın kaz'aları Çermik'in de katılması ile 3'e yükselir. I. Dünya savaşı esnasında ise genç ve dinamik nüfusunun mühim bir kısmını çeşitli cephelerdeki savaşlarda kaybeder. Sadece Hasankale (Pasinler)'de verilen 5.000 şehitin Siverekli olması bunu açıklamaya yeter..

Mondros Antlaşması'nı (30 Ekim 1918) izleyen tarihlerde yurdumuzun işgali ve akabinde başlatılan Milli Mücadele'de de Siverek'in aktif bir katılımı görülür. Fransızların bölgeyi işgaline karşı başlatılan ilk direniş hareketlerine önderlik etmek üzere, "Siverek Kuva-yi Milliye Cemiyeti" teşkil edilir. İşgalcilerin baskılarına maruz kalan Kuva-i Milliyecilerin bu dönemde Siverek'e sığındıkları gözlenir. Urfa'nın kurtuluşunda cephaneye, silah ve ilaç ikmâl işleri tamamen "Siverek Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti" tarafından yapılmış ve masrafları Siverek halkınca karşılanmıştır. Urfa'nın kurtuluşunu sağlayan çarpışmalara, bugün de nüfuzunu koruyan çeşitli Siverek aşiretlerinden 1000 kişi aktif olarak katılır. Aynı düzeyde bir gücün de yedek olarak hazır bekletildiği görülür. Sözü edilen bu aşiretlerin bazıları şunlardır:

Bucak Aşireti
 Kırvar (Milli) Aşireti
 İzol Aşireti
 Seyhanlı Aşireti
 Karakeçili Aşireti
 Karahanlılar Aşireti...

2.4. Cumhuriyet Dönemi: Kurtuluş Savaşı ve Kuva-i Milliye hareketine aktif biçimde katılarak destek veren Siverek, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni hükümetinden büyük iltifat görmekte gecikmedi. Ve Siverek Vilâyet (il) haline getirildi.

1924 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salâ nâmesi, Siverek Vilâyeti hakkında şu bilgileri verir;

"Siverek Vilayeti, Viranşehir Kazası ile merkez'e ait Karakeçi, Karacadağ, Bucak nahiyelerini havi, beşyüz seksen köyden ve birçok göçebe aşairden ibarettir. Vilâyetin mesaha-i sathiyesi 13.500 km merbai, yani 6.000.-000 dönümdür. Bunun selesani nisbetinde ormanlık ve mütebakisi taşlık olup, kabili ziraat kısmı bir milyon dönümdür.

Siverek Vilâyeti, bir ziraat memleketidir. Arazisinin münbit ve mahsuldarlığı sayesinde, ihtihsalatı

ziraiyesi, ihtiyacatı mahalliyeye kâfi geliyor. Senevi 340.000 kilo pirinç, 6.000.000 kilo buğday, 900.000 kilo arpa harice sevkiyatında bulunmaktadır.

Vilâyetin Varidatı Umumiyesi, 191.185 lira, varidatı hususiyesi 85.555 adet liradır. Vilayet dahilinde şirket olmayıp, yalnız Viranşehir Kaz'asında bir un fabrikası vardır.

Merkez-i Vilayette bir kız ve iki erkek ilk mekteple, bir iptidai-leyli köy mektebi ve merkeze ait muhtelif köylerde dört adet ilk erkek mektebi mevcut olup, bunlara müdavim talebe miktarı, ellisi kız ve dörtyüzü erkek olmak üzere, ceman dörtyüz elledir. Viranşehir kaz'asında ilk erkek ve kız mektebi ve bu mekteplere müdavim altmış talebe vardır.

Vilayette Cumhuriyet Halk Fırkası, Hilal-ı Ahmer, Himaye-i Etfal ve Tayyare Cemiyetlerinin bir şubesi ile yalnız bir Ticaret Odası vardır. Vilayetin umumî nüfusu mükayyidesi 65.000'dir.."(1)

Bu tarihlerde, basımı gerçekleştirilen basın-yayın organlarının bulunuyor olması da hayli dikkat çekicidir. Yine, 1924 tarihli T.C. Devlet Salnâmesi ilgili yayınlar hakkında şu bilgilere yer verir:

"Müntezir gazete ve mecmualar: İrfan Gazetesi, haftalık olarak, siyasî mahiyette Siverek'te intişar eden irfan Gazetesi, ilk defa olarak 22 Nisan 339 tarihinde şapiroğraf ile 3 Şubat 341 tarihinden itibaren-

(1) T.C. Devlet Salnâmesi, (Çeviren: M. Ali Kayadağ) 1924.

de, tab makinesi ile tab ve intişare başlamıştır. Pazar ertesi günleri neşrolunuyor. Sahib-i İmtiyazı Siverekli Mehmet Siret Efendi'dir. Heyet-i tahririyesi Paşazâde Fikri , Keke-izâde Mustafa Vasfi, Acemzâde Fikret Bey'lerdir. Kendi matbaası mevcut olup, aded-i tabı üçyüzdür.

Altınışık Mecmuası , onbeş günde bir ilmi ve edebî mahiyette neşredilmektedir. 341 senesi Nisanında tesis ve intişare başlamıştır. Sahib-i İmtiyaz ve müessisleri Mehmet Siret , Acemzâde Mahmut Fikret Efendi'lerdir. Müstakil Sermuharriri yoktur. Hey'et-i tahririyesi Mustafa ve Fikri Bey'lerdir. Aded-i tabı beşyüzdür. Kendi matbaası yoktur.

Sözkonusu edilen 1924 yılındaki bu yayınlarından İrfan Gazetesi, günümüzde de yayımını sürdürmektedir.

BOLÜM III.

NÜFUS

3.1. Nüfusun Genel Özellikleri: Halen Şanlıurfa iline bağlı bir ilçe merkezi olan Siverek, mazide Yukarı Mezopotamya olarak isimlendirilen Güneydoğu Anadolu düzlükleri üzerinde ulaşım imkanları bir hayli geniş, ziraî ve ticarî potansiyeli bir hayli yüksek, hinterlandı gelişmeye müsait bir sahada kurulmuştur.

Tarihi seyri içinde önce Mezopotamyalı tacirlerin kervanları için bir güzergâh ve konaklama mekanı olması, Anadolu ile Mezopotamyalı kavimlerin askeri, ticari ve iktisadi temas sahası olması, nihayet yüksek ziraî potansiyeli ve çeşitli muhsullerin istihsalindeki ihtisaslaşma kudreti Siverek şehrinin tarihin en eski çağlarından beri bir yerleşme sahası olarak seçilmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim, şehrin tarihçesi bahsinde de işaret ettiğimiz gibi Siverek, Güneydoğu Anadolu bölgesinin tarımcı köy topluluklarının en eski yerleşim sahasıdır. M.Ö.7000'lerde bu saha geniş ormanlıkları, yabanî tahıl türleri ve diğer bitki çeşitleri, sulak topraklar ve daha da önemlisi doğu, batı, kuzey, güney bölgeleri arasındaki kavşak oluşturan konumuyla her türlü kültürel alışverişe açıktı.

Böyle olmakla beraber Siverek şehri'nin mazinin kendisine bahsettiği elverişli şartlardan ve coğrafi mevkiinden yeterince istifade ettiğinden yahut potansiyeline uygun bir seviyede gelişmiş olduğundan sözedilemez. Zira, şehrin bugünkü gelişme seviyesi, gelişmeye tesir eden faktör-

lerin müspet katkılarını yansıtmaktan uzak olduğu gibi, ulaşılan seviye de Siverek şehri için asla kâfi görülmez.

3.2 Nüfusun Tarihi Gelişimi: Her şehir gibi Siverek şehri de tarihi seyri içinde parlak ve sönük devirler yaşamıştır. Şehir nüfusunun geçirdiği değişim süresi ve tarihi seyri içinde de bunu açık şekilde görmek mümkündür.

Tarihi çağlar öncesine tekabül eden çok eski devirlerinde bile, insan topluluklarının bir kümelenme ve iskan alanı olan Siverek şehri nüfusunun sürekli artma eğilimi içinde olduğu söylenebilir. Mevcut belgeler de bunu kanıtlar niteliktedir.

İlk olarak 1517'de, Mardin ve Urfa'nın alınmasıyla Osmanlı İdaresine giren Siverek şehri'nin nüfusu 1526'larda 1750 idi. 1566'da ise 2500'e çıkar. 1871 Diyar-ı Bekir Vilâyet Salnâmesi'ne göre ise Siverek'te 6020 hane, 234 köy ve 12734'ü Müslüman olmak üzere toplam 14000 nüfus barınmakta idi.

I. Dünya savaşı sırasında Urfa ve havalisinin Fransız işgaline uğraması ile başlayan yerel direniş hareketleri, nihayet şehir halkının Kurtuluş Savaşı dahilinde aktif rol alması, sözgelisi sadece pasinler (Hasankale) savaşında 5000 Siverek'linin şehit düşmesi bu devre nüfusunun azalma eğilimine girmesinin başlıca sebeplerini teşkil eder.

Osmanlı Devrinde, nüfusun etnik yapısında bazı

farklılıkların mevcudiyetine tanık olmaktadır. Örneğin 1526 ve 1566 yıllarında hane dağılımı şöyle idi:

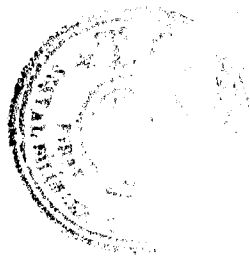
	<u>1526</u>	<u>1566</u>
Müslüman ..	82	152
Hıristiyan	254	327

Nüfusun Hıristiyanlar lehine olan bu yapısı tarihsel seyir içinde değişime uğrar. 1871 tarihli Diyarbekir Vilâyet Sal-nâmesi, Kaz'a Nüfusunun 14.000 olduğunu ve bunun 12.734'ünün müslüman olduğunu belirtmektedir. Bu tarihte nüfusun dinsel dağılımı, köy, hane ve mahalle sayısı şöyle idi:

Müslüman Nüfus	12734
Gayr-i Müslim Nüfus...	1234
Hane Sayısı.....	6020
Mahalle Sayısı.....	3
Köy Sayısı.....	234

1881-1882 ve 1893 Osmanlı Nüfus Sayımlarına göre Siverek Kaz'ası nüfusu 30.000'i aşıyordu. Aynı tarihlerde nüfusun Müslüman ve gayr-i müslimler itibariyle bölünüşü şu şekilde idi:

	<u>Kadın</u>	<u>Erkek</u>
Müslüman	13.514	14.957
Ermeni	726	675
Katolik.....	50	21
Yahudi	70	39
Protestan.....	112	101
Monfizit	261	187
Toplam	14.733	15.980

1907 tarihindeki nahiye ve köy sayısı Siverek'in Anadolu Kır Hayatı'nın buhranlı bir safhasında etkilenişine delalet eder. Zira, bu devrede nahiye sayısı 10'dan 5'e, köy sayısı ise 234'den 219'a düşer. Nispeten daha istikrarlı olan kasaba merkezindeyse hane sayısı bu tarihte 500'dür.

I. Dünya savaşı (1914 - 1918) ve Kurtuluş Savaşı yıllarında (1919 - 1922) birçok cephelerde savaşa katılan Siverek nüfusunun tarihi süreç içindeki seyrinin, Cumhuriyet Sonrası dönemini daha açık ve belirgin bir şekilde izleyebilmekteyiz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Kurtuluş savaşında gösterdiği yararlılıklardan ötürü Siverek 1924'de vilâyet haline getirildi(1). Bir bakıma da ödüllendirilmiş oldu. Ne var ki , mevcut yerel çekişmeler, aşiretler arası çelişkiler ve sürtüşmeler 1926'da Siverek'in ilçe haline getirilerek Urfa iline bağlanmasıyla neticelendi.

Siverek Şehir Nüfusunun tarihsel seyri içindeki gelişimi seçilmiş yıllar itibariyle şöyledir:(2)

<u>Yıllar</u>	<u>Nüfus</u>
1950	17.926
1955	21.099
1960	26.034
1965	27.527
1970	34.146

(1) T.C. Devlet Salnâmesi 1924.

(2) Türkiye İstatistik Yıllığı, Başbakanlık D.İ.E. Yay
Ankara: Ocak 1988.

1975	40.990
1980	29.464
1985	48.333

Tablodan da anlaşıldığı üzere Siverek şehir nüfusu hızla artma eğilimindedir. Bu durumun tek istisnası 1975-1980 arası dönemdir. 12 Eylül 1980 öncesinde tüm ülkede görülen sosyal ve siyasal huzursuzluklar, yaygın anarşik olaylar Siverek'te etkisini kuvvetle hissettirmiş, şehir halkı'nın önemli bir kısmı başka yerlere göç etmiştir. Eski değer gösteren bu istisnai devre ardından 12 Eylül 1980'den sonra gelen ikinci bir istisnai devre yaşanır. Ve şehir nüfusu sağlanan güvenlik ortamının da etkisiyle evvelce şehri terk edenlerin dönmesi sonucu % 50 oranında bir artış kaydederek 29.464'den 48.33'e çıkar. Tespitlerimize göre, bu istisnai devrenin etkileri bu günde sürmektedir. Günümüzde, şehrin gelişme dokusunda gözlediğimiz canlanma ve nüfus yekûnuna ilişkin olarak Kaymakamlık Raporlarında kaydedilen değerler de tesbit ettiğimiz bu istisnai devrenin sürdüğünü kanıtlamaktadır. Siverek Kaymakamlığının hazırladığı bir Rapor'da Siverek şehir nüfusunun 1988 yılı içinde 70.000'i bulduğu belirtilmektedir. Hızlı nüfus artışı , beraberinde nüfus yoğunluğunun da artması sonucunu doğurmaktadır.Yıllar itibariyle şehir aritmetik nüfus yoğunluğundaki değişmeler de şu şekildedir:

<u>Yıllar</u>	<u>Km² 'de</u> <u>Aritmetik Nüfus Yoğunluğu</u>
1927	10
1950	12
1960	17

1970	21
1980	19
1985	32

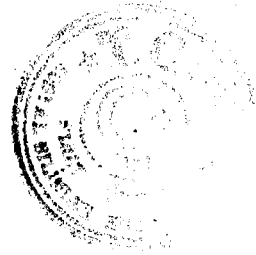
Nüfusa ait belirtilen değerleriyle Siverek , Şanlıurfa ili kapsamındaki diğer ilçelere nazaran olduğu gibi, ülke genelinde il vasfı taşıyan birçok yerleşmeden daha büyük bir nüfus kitlesinin yaşama zeminidir. Nitekim, Şanlıurfa ili kapsamında konuya yaklaştığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşırız:

Tablo: Şanlıurfa İli İçinde Siverek İlçesi Nüfusunun Diğer İlçelerle Mukayesesi (1)

İlçe	Toplam İlçe Nüfusu	Şehir Merkezi Nüfusu	Yüzölçümü (Km)	Nüfus Yoğunluğu
Akçakale	58.030 ...	15.542	1903	30
Birecik	53.564 ...	25.998	852	63
Bozova	48.406 ...	9.598	1550	31
Ceylanpınar	38.757 ...	25.781	1990	19
Halfeti	30.700 ...	2.333	646	48
Hilvan	28.972 ...	7.907	1278	23
Siverek	112.145 ...	48.333	4314	26
Suruç	69.425 ...	25.660	799	87
Viranşehir	82.508 ...	45.329	1461	56

Görüldüğü üzere Siverek, Şanlıurfa ilinde hem toplam genel nüfusu hem şehir nüfusu ve hem de yüzölçümü bakımından en

(1) Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (20.10.1985) 63-ŞANLIURFA, Başbakanlık D.İ.E.Bşk.Ankara:1988.

büyük ilçe olma imtiyazını elinde bulundurmaktadır. Aynı hal, bölge dahilindeki bazı yerleşim birimleriyle mukayesede görülebileceği gibi ülkemizin diğer bazı idari ünitelerine nazaran yapılacak bir mukayesede de gözlenebilir. Nitekim, Siverek bir ilçe olmakla beraber, Türkiye'nin bazı illerine nazaran da daha büyük bir yüzölçüme ve nüfusa sahiptir.

Tablo: Siverek İlçesi Nüfusunun Seçilmiş Bazı İller ile Mukayesesi (1)

<u>İLLER</u>	<u>ŞEHİR NÜFUSU</u>
Çanakkale	48.059
Kastamonu.....	46.986
Mardin.....	44.085
Yozgat.....	43.686
Muş.....	42.159
Çankırı.....	41.420
Kırklareli.....	40.881
Bitlis.....	36.073
Bingöl.....	34.024
Muğla.....	31.279
Hakkari.....	20.754
Artvin.....	18.720
Bilecik.....	18.505
<u>Tunceli.....</u>	<u>18.471</u>
<u>SİVEREK .....</u>	<u>48.333</u>

(1) Nüfusa ait değerler 1985 yılındır.

Nüfus konusunda ilçe bazında yaklaşıldığında da, Siverek ilçesinin nüfus toplamı ile imtiyazlı bir yer işgal ettiği görülür. Zira memleketimizde idarî taksimatta ilçe vasfı taşıyan yerleşim birimlerinden pek azı Siverek seviyesinde nüfus barındırmaktadır. Hele ilçe vasfını haiz olup da, bazı illerden daha fazla nüfusa sahip olan ilçeler ise çok daha azdır. Ve Siverek böyle bir imtiyaza sahip nadir ilçelerdendir.

Tablo: İlçe Bazında Siverek Nüfusunun İdarî Uniteleri İtibariyle Dağılışı (1)

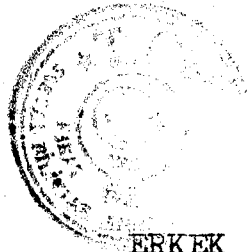
İDARİ BİRİM	TOPLAM	ERKEK	KADIN
Siverek Şehir Merkezi.....	48.333	24.914 ...	23.419
Merkez Bucığı	8.800	4.447 ...	4.353
Altaylı Köyü.....	612	315 ...	297
Aşlıca Köyü.....	639	317.....	322
Darıcalı Köyü.....	376	196	180
Gözelek Köyü.....	663	329	334
Karakoyun Köyü.....	1379	681	698
Karpuzcu Köyü.....	742	390	352
Konurtepe Köyü.....	1664	834	830
Üstüntaş Köyü.....	803	411	392
Yoğunca Köyü.....	866	442	424
Yücelen Köyü.....	1056	532	524
Bucak Bucığı.....	8268	4101	4167
Beğdeş Köyü.....	783	367	416

Nüfus konusunda ilçe bazında yaklaşıldığında da, Siverek ilçesinin nüfus toplamı ile imtiyazlı bir yer işgal ettiği görülür. Zira memleketimizde idarî taksimatta ilçe vasfı taşıyan yerleşim birimlerinden pek azı Siverek seviyesinde nüfus barındırmaktadır. Hele ilçe vasfını haiz olup da, bazı illerden daha fazla nüfusa sahip olan ilçeler ise çok daha azdır. Ve Siverek böyle bir imtiyaza sahip nadir ilçelerdendir.

Tablo: İlçe Bazında Siverek Nüfusunun İdarî
Uniteleri İtibariyle Dağılışı (1)

<u>IDARI BİRİM</u>	<u>TOPLAM</u>	<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>
Siverek Şehir Merkezi.....	48.333	24.914 ...	23.419
Merkez Bucığı	8.800	4.447 ...	4.353
Altaylı Köyü.....	612	315 ...	297
Aşlıca Köyü.....	639	317.....	322
Darıcalı Köyü.....	376	196	180
Gözelek Köyü.....	663	329	334
Karakoyun Köyü.....	1379	681	698
Karpuzcu Köyü.....	742	390	352
Konurtepe Köyü.....	1664	834	830
Üstüntaş Köyü.....	803	411	392
Yoğunca Köyü.....	866	442	424
Yücelen Köyü.....	1056	532	524
Bucak Bucığı.....	8268	4101	4167
Beğdeş Köyü.....	783	367	416

(1) Türkiye İstatistik Yıllığı, Başbakanlık D.İ.E.Bşk.Ank.1988.

<u>İDARİ BİRİM</u>	<u>TOPLAM</u>	<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>
Büyükgöl Köyü.....	447	224	223
Divan Köyü.....	1302	604	698
Ertem Köyü.....	950	491	459
Hasırlı Köyü.....	970	482	488
Kayalı Köyü.....	1099	535	564
Kuşlugöl Köyü.....	778	384	394
Narlıkaya Köyü.....	943	501	442
Taşıkara Köyü.....	996	513	483
Dağbaşı Bucağı.....	1326	651	675
Bayırözü Köyü.....	648	320	328
Bürüncek Köyü.....	362	174	188
Büyüktepe Köyü.....	929	446	483
Büyükyakıtlı Köyü.....	293	146	147
Güvercin Köyü.....	451	233	218
Kapıkaya Köyü.....	1549	773	776
Toplam.....	5558	2743	2813
Karakeçi Bucağı.....	2655	1341	1314
Altınlı Köyü.....	512	267	245
Aşağı Alınca Köyü.....	916	460	454
Aşağı Karacaören Köyü...	289	146	143
Başbük Köyü.....	1127	563	564
Karadibek Köyü.....	282	148	134
Ortanca Köyü.....	635	348	287
Payamlı Köyü.....	462	245	217
Turna Köyü.....	1467	747	720
Toplam.....	8345	4265	4080

<u>IDARI BİRİM</u>	<u>TOPLAM</u>	<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>
Çaylarbaşı Bucağı.....	1358	685	673
Azıklı Köyü.....	736	383	353
Beyçeri Köyü.....	832	433	399
Büyükoba Köyü.....	737.....	374	363
Kalemli Köyü.....	262	130	132
Kayalık Köyü.....	1327	684	643
Taşagıl Köyü.....	1478	705	773
Toplam.....	6730	3394	3336
Karacadağ Bucağı.....	1394	715	679
Avurtepe Köyü.....	85	39	46
Cinhisar Köyü.....	706	350	356
Çatlı Köyü.....	293	144	149
Eğriçay Köyü.....	731	380	351
Gürakar Köyü.....	1380	659	721
Güvercin Köyü.....	835	414	421
İleri Köyü.....	1323	654	669
Kamışlı Köyü.....	812	404	408
Karabahçe Köyü.....	2450	1222	1228
Keçikıran Köyü.....	1042	538	504
Savucak Köyü.....	503	248	255
Soydan Köyü.....	1059	556	503
Söylemez Köyü.....	2229	1106	1123
Uzunziyaret Köyü.....	933	459	474
Toplam.....	16.871	8443	8428
Şekerli Bucağı.....	1699	893	806
Bakmaç Köyü.....	1440	700	740

<u>IDARİ BİRİM</u>	<u>TOPLAM</u>	<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>
Büyükkazanlı Köyü.....	639	314	325
Çağdaş Köyü.....	1900	943	957
Sabancı Köyü.....	1482	715	767
Sarıören Köyü.....	615	301	314
Taşlı Köyü.....	1465	733	732
Toplam.....	9240	4599	4641
BUCAK VE KÖYLER TOPLAMI.....	63.812	31.992 ...	31.820
SİVEREK İLÇESİ GEN. TOPLAMI	112.145 ...	56.906 ...	55.239 (1)

3.3. Nüfusun Yapısı: Siverek'te nüfus hızla artış kaydeden yapısal bir özelliğe sahiptir. Nitekim, nüfusun uzun yıllar itibariyle gidişine bakıldığında da durum açık şekilde görülür. Artan nüfus çeşitli problemleri de beraberinde getirmiş ve şehirselleşimin tabii hızıyla seyretmesine yer, yer mâni teşkil etmiştir. İşsizlik, eğitim, sağlık ve Sosyal altyapıdaki diğer yetersizlikler artan nüfusla her geçen gün daha bir büyümüş ve nüfusa inhisar eden birçok meselenin gündeme gelmesine sebebiyet vermiştir...

Hızlı nüfus artışı, şehir iskan sahalarında mesken dokusunu sıklaştırırken, merkezi iş sahasına yeni birtakım cadde ve sokakların da ilave olmasına yol açmaktadır. Son yıllarda gündeme gelen, konut kooperatifleri'ne ait siteler ise hiç de alışılmış bir temayül olmayıp, doğ-

(1) Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 63- ŞANLIURFA, Başbakanlık D.İ.E. Bşk.Ank:1988.

rudan hızlı nüfus artışı ile ilgilidir. Diğer yandan, nüfus artışının doğurduğu bazı iktisadi sebeplerden dolayı köyden, şehire intikal etmiş olan nüfus, kenar kuşak diye addettiğimiz zirai sahalara komşu kenar mahallelerde standart itibariyle hayli düşük bir mesken ağı sıklığına ve nüfus yığılımına sebebiyet vermektedir. Şehrin en dış kesimlerini teşkil eden bu sahalar aynı zamanda, şehirsiz hayata intibak safhasındaki yarı kırsal diyebileceğimiz bir hayat tarzı içindeki nüfus kitlesinin zorluklarını temsil ederler. Zira, nüfus burada şehrin merkezi kısımlarına nazaran çok daha hızlı artmakta, merkezler daha fazla nüfus barındırmakla kalmayıp, hayvan beslenen yerlerde bulunmakta ve nihayet, şehir hayatını iktisadi sefalet tabloları buralarda daha sık görülebilmektedir.

Siverek'te nüfus genç bir karakter gösterir. İlk bakışta olumlu gibi görünen bu durum, iktisaden faal olmayanların çokluğu bakımından olumsuzdur. Ayrıca, 15-64 yaş gurubunun, diğer iki kesimden bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısını arttırdığından dolayı da, ekonomik bağımlılık oranı yüksektir. Nüfusun üç ana kesime nispetle dağılışı şu şekildedir:

<u>KESİM</u>	<u>YAŞ GRUBU</u>	<u>ORANI</u>
I.	0 - 14	% 35
II.	15 - 64	% 63
III.	65...	% 2

Görüldüğü üzere, iktisaden çalışılabilir durumda kabul edilen II. kesim'in, yani 15-64 yaş gurubunun payı en bü-

yüktür. Bunun , bir başka anlamı da istihdam, konut, eğitimi, sağlık ve şehirsal altyapı tesislerine olan baskıdır. Zira, "Çalışılabilir durumda olupta, carî bir iş imkânı bulamamak" diye ifade edilen işsizlik üzerinde bu kesim payının büyümesi ağır bir baskı kurmaktadır. Bu ise yatırımların hayli düşük, iş olanaklarının artan nüfusun ihtiyacına cevap vermekten çok uzak olduğu Siverek'te sosyal ve şehirsal bünyede giderilmesi zor, yeni problemlerin birbiri ardısıra gündeme gelmesine yol açmaktadır.

I. Kesim'e ait payın % 35' gibi bir oranla azımsanmayacak seviyede olması doğum oranının yüksekliği ile ilgilidir. Bu bakımdan ise Siverek, ne ülke ve ne de bölge genelinden soyutlanamaz. Zira, ülkemiz nüfusunun genel karakteri de, hızla artmakta olan ve genç bir yapı özelliği göstermektedir.

III. Kesime ait payın en düşük olması şartıcı değildir. Bu hal, herşeyden evvel, ortalama ömür konusunda memleketimiz nüfusunun genel karakterinin bir yansıması olarak telakki edilebilir. Ortalama ömürün kısa oluşu yanında, sağlık hizmetlerinde görülen problemlerin de yaşlıların oluşturduğu III. kesime, yani 65 ve daha yukarı yaş gurubuna dahil nüfusun payının en düşük seviyede kalmasında önemli etkiler vardır.

Siverek şehir nüfusunun iktisaden gösterdiği yapısal özelliklere gelince:

12 yaşından büyük iktisaden faal olması gereken toplam nüfusun dağılımı şu şekildedir:

TOPLAM GENEL NÜFUS		İKTİSADEN FAAL NÜFUS		İŞSİZ NÜFUS (Halen İş Arayan)
		Toplam	Halen Faal	
TOPLAM	30.024	11.052	7882	3170
ERKEK	15.458	10.409	7478	2931
KADIN	14.566	643	404	239

Çizelgeden çıkarılabilecek sonuçlar şöylece sıralanabilir:

a) Herşeyden evvel iktisaden faal olması gereken nüfus, Siverek şehir nüfusunun genel toplamı içinde % 76.2 gibi önemli bir oran göstermektedir.

b) İktisaden faal nüfusun çoğunluğunu erkekler teşkil eder. Nitekim, yaşı itibariyle faal nüfus içinde değerlendirilen, dolayısıyla "faal olması gereken nüfus" diye tabir ettiğimiz erkek nüfusu içinde halen faal kesimin payı %67.3 iken, kadın nüfus içinde bu oran % 4.4 dür. Bu bir başka açıdan da kadınların Siverek iktisadi hayatına olan katılımlarının yetersizliğinin göstergesi olarak telakki olunabilir. Kadın nüfusun, iktisaden faal olması gereken Siverek şehir nüfusunun genel toplamı içindeki payı ise daha da düşüktür ve bu oran ancak % 2.1 kadardır.

c) İktisaden faal kabul edilen yaş gurubu içinde, işsiz olup halen iş arayanların oranı da azımsanmayacak değerdedir. Bu oran erkeklerde % 28.1, kadın nüfus içindeyse % 37.1 dir.

İktisaden faal olması gereken nüfus içinde, halen faal olanların durumu ise şu şekildedir: (1)

(1) Başbakanlık, D.İ.E. Bşk. 1985 Yılına ait Verileri tabloların hazırlanmasında esas alınmıştır.

İKTİSADEN FAAL OLMASI GEREKEN TOPLAM ŞEHİR NÜFUSU	İKTİSADEN FAAL OLMASI GEREKEN TOPLAM ŞEHİR NÜFUSU İÇİNDEKİ ORANI			
	ERKEK		KADIN	
30.024	Halen Faal	Halen İş Arayan	Halen Faal	Halen İş Arayan
	% 24.9	% 9.7	% 2.1	% 0.7

İktisaden faal olması gereken nüfus toplamı içinde faal olmayanların oranı da % 62.8'dir. Yine kadın nüfusun payı bu oran içinde daha yüksektir.

	FAAL OLMAYAN NÜFUS		
	Toplam	Erkek	Kadın
Nüfus	18.863	4972	13891
Oranı	% 100	% 26.3	% 73.6

İktisaden faal olmayan nüfusun çeşitli guruplara göre dağılımını ise şu şekildedir

İKTİSADEN FAAL OLMAYAN NÜFUSUN BÖLÜNÜŞÜ									
Toplam		Emekli		Ev Kadını		Öğrenci		Diğer	
Er.	Kadın	Er.	Kadın	Er.	Kadın	Er.	Kadın	Er.	Kadın
4972	13891	% 3.9	% 0.04	-	% 89.6	% 50.5	% 89	% 45.5	% 1.3

3.4 Nüfus Hareketleri : Nüfusun kendi iç dinamiği ve bazı dış faktörlerin tesiri ile meydana gelen yer değiştirme hadiseleri, "nüfus hareketleri" olarak isimlendirilir. Bu hareketler, göçlerdir. Göç, insanların tabii, iktisadi ve sosyal bazı sebeplerle yerleştikleri yerleri terk edip, başka yerlere gitmelerine denir. Siverek şehrinde

nüfus hareketlerinin belkemiğini teşkil eden göç hadisesi tespitlerimize göre dört ayrı şekilde tezahür etmektedir.

I. Memleketimizin diğer şehirlerinde de görülgelen ve köyden kente göç şeklinde cereyan eden, iç göç.

II. Yine diğer şehirlerimizde de görülgelen ve başka şehirlere göç şeklinde kendini gösteren, dış göç.

III. Belki yine bazı şehirlerimizde tesadüf olunan ve fakat belki de ancak bazı şehirlerimizde tesadüf edilebilecek olan, mahallelerarası göç.

IV. Siverek şehrinin yine kendine özgü koşullarından kaynaklanan ve bizim zorunlu göç tabiriyle ifade edeceğimiz aşiretler arası çelişki ve kan davalarına dayalı yer değıştirme hadisesi.

3. 4. 1. İç Göç: Memleketimizin diğer şehirlerinde de görülen köyden, kente göç şeklinde cereyan eden Siverek şehri, çeşitli fonksiyonları ve ihtiyaçlarını karşılamak görevini üstlendiğı "iktisadi etki sahası" yahut "çekim alanı" için merkezi yer hüviyetinde olmasının bir gereğı olarak kırsal sahadan daima göç almıştır. Şehir nüfusunun artışında bu hadisenin payı büyüktür. Ve önceden de belirtildiğı gibi mücavir alan dahilindeki çeşitli mahalle sınırlarının genişlemesine yol açmaktadır. Bununla da kalmayıp, mahalle vasfını haiz yeni bazı yerleşim ünitelerinin teşekkülüne sebep olmaktadır. Şirinkuyu mevki örneğinde olduğu gibi. Bu durum, köyden kente göç hadisesinin kuvvetli olduğunun işaretidir.

İç göç olayının sebeplerini Türkiye genelinden soyutlayamayız, Kısaca "kırsal iticiliği" ve "kentlin çekiciliği" başlığı altında toplayabileceğimiz iktisadi, sosyal, kültürel sebepler inceleme sahasında da etkilidirler. Ayrıca, buraya özgü bir faktör olarak toprak mülkiyet sisteminin, kırsal kesimdeki tarım topraklarının belirli ellerde toplanması şeklinde kendini gösteren olumsuz yapısının da bu konuda önemli etki yaptığı söylenebilir. Öte yandan Siverek şehri yedi mahalle, 7 bucak merkezi, 65 köy muhtarlığı ve 435 mezrası ile oldukça geniş bir sahanın idarî fonksiyonlarını üstlenmiştir. Ve hiç şüphesiz ki, bu sahalarda dahilinde yer alan irili ufaklı her yerleşme ünitesi için çekici bir karakteri haizdir.

3. 4. 2. Dış Göç: Siverek şehrinden, daha büyük merkezlere gidiş şeklinde kendisini gösterir. İki şekli vardır.

a) Mevsimlik Göç

b) Daimi Göç

3. 4. 2. 1. Mevsimlik Göç: Daha ziyade tarım iş kollarında çalışmak isteyenlerin yaz mevsiminde şehri terk etmeleri şeklinde kendini gösterir. Bilhassa, Çukurova'ya pamuk hasatı için gidenler çoğunluktadırlar. Belirli bir devreyi ilgilendiren göçler olup, daima ikâmet maksadı yoktur. İş sezonunun bitimini müteakip kent merkezine geri dönülür. Şehir iktisadi hayatında mühim yer tutan bu göçlere hane halkının bir ya da birkaç üyesi kadar, aile fertlerinin tümünün katıldığı da müşahade edilmekte-

dir. Bu durum daha ziyade aile ekonomisinin seviyesi ile ilgilidir. Nitekim, dar gelirli ailelerin yerleşmiş bulunduğu kenar mahallelerden bu tür mevsimlik göçlere katılanlar çoğunluktadır. Mahalle taksimatında yer alan kimi mahallelerde ise bu tür göçler yok denecek kadar azdır. Bu üniteler, varlıklı ailelerin yerleşmiş bulunduğu mahallelerdir. Bu da, göçlerin niteliği ile bu tür göçler üzerinde iktisadi gailelerin ne denli büyük bir tesir icra ettiğinin kanıtıdır.

Son yıllarda ise öğrenim amacıyla yılın belli bir döneminde şehri terketmek şeklinde kendini gösteren, yeni bir mevsimlik göç türü gündeme gelmiştir. Bu tür göç daha çok kültürel sebeplerle ilgilidir ve Üniversite şehirlerine doğru olmaktadır.

Tespitlerimize göre Siverek şehrinden, mevsimlik göçün yapıldığı başlıca merkezler ve göç sebebi şu şekildedir:

<u>Mevsimlik Göçün</u>	<u>Mevsimlik Göçün</u>
<u>Yapıldığı Merkez</u>	<u>Sebebi</u>
Adana	Tarımsal istihdam
Mersin	Tarımsal istihdam
Aydın	Ziraî, Sınaî, Ticarî ve turistik istihdam
İzmir	Ziraî, sınaî, ticaî ve turistik istihdam
Antalya	Ticarî ve turistik istihdam
İstanbul	Öğrenim
Ankara	Öğrenim
Diyarbakır	Öğrenim

Mevsimlik göç bahsinde değinilmesi gereken bir diğer husus da, Siverek şehrinin aynı zamanda mevsimlik göç alan bir merkez olduğudur. Bir çelişki gibi görülen bu durum, gerçekte pek de şaşırtıcı değildir. Zira bu halin bazı haklı sebepleri vardır. Mercimek, nohut, buğday gibi ihtisaslaşmış tarım ürünlerine ayrılan geniş tarlalılarının hasat mevsiminde işgücü ihtiyacı had safhaya çıkar. Dayanıklı ve özel beceriye sahip hasat işçileri bu yöreden karşılanamaz. Söz konusu ihtiyaç yıllardır kuzeydoğu Anadolu'dan gelen tarım işçileriyle giderilir. 1985-1990 yılları arasında müşahede fırsatı bulduğumuz bu göç hadisesi yaz döneminde, mevsimlik dış göç ile boşalan Siverek şehrine yeni bir canlılık katar. Otellerde yer kalmaz, cami avluları hasata gelen tarım işçilerinin barınmalarına hizmet eder. İktisadi ve sosyal hayat canlanır. Tespitlerimize göre, Siverek şehrinin mevsimlik göç aldığı başlıca merkezler şöyle belirlenmiştir:

Siverek Şehrinin Mevsimlik Göç
Aldığı Başlıca Merkezler

Karaköse

Patnos

Diyadin

Doğubeyazıt

Erzurum

Erciş

Hınıs

Muş

Eleşkirt

---

3. 4. 2. 2. Daimi Göç: Yerleşilmek üzere gidilen ve bir daha geri dönmek amacı güden göçlerdir. Diğer şehirlerimizde de rastlanan daimi göçler, Siverek şehrinde etkisini kuvvetle gösterir. Nedenleri çeşitlidir. İşsizlik, gelir seviyesinin yükselmesi, daha iyi sosyal imkanlara kavuşma arzusu bu tür göçlerin sebepleri arasındadır. Ayrıca, aşağıda yer vereceğimiz "Zorunlu Göç" hadisesi de, esas itibariyle geriye dönmek üzere yapıldığı için daimî göç kapsamında ele alınabilir. Tespitlerimize göre Siverek şehrinde daimi göç yapılan başlıca merkezler ve göç edilme sebebi şöyledir:

Daimi Göç Merkezi	Göç Edilme Sebebi
Istanbul.....	Sinaî, Ticarî İstihdam, sosyal refah, öğrenim..
İzmir.....	Sinaî, ticarî, ziraî, turistik istihdam, Sosyal refah..
Ankara.....	Sosyal refah, öğrenim
Adana.....	Ziraî istihdam, sosyal ve ticari ilişkiler..
Mersin.....	Ticari istihdam
Antalya.....	Turistik ve ticari istihdam..
Gaziantep.....	Sinaî ve ticari istihdam, coğrafî yakınlık..
Diyarbakır.....	Coğrafî yakınlık, sosyal ilişkiler, öğrenim...
Şanlıurfa.....	İdarî fonksiyon, bürokratik hizmetler ve GAP...

Daimi göç kapsamında yer verilmesi zaruri bir husus da GAP ve ona bağlı gelişmelerdir. GAP birçok sahada olduğu gibi göç konusunda da önemli bir tesir icra etmiş ve yeni bir yönetim yaratmıştır. Siverek şehrindeki yatırım kudretini haiz varlıklı kesim yatırım maksatlarıyla GAP sahasına in-tikale başlamışlardır. Sınırlı da olsa daha şimdiden bazı köylerin satılması eğilimi, yöredeki topraksız ya da az topraklı köylülerin birleşerek arazi sahibi olmalarına ve köy topraklarını hisseleri oranında paylaşmak suretiyle buralara yerleşmelerine yol açmaktadır.

3. 4. 3. Mahallelerarası Göç: Şehir iskan sahası üzerinde meydana gelen, dahili bir yer değiştirme hareketi-dir. Nadir hallerde başka sebeplerde rol oynamakla birlikte esas sebep gelir seviyesindeki yükseliş ve sosyal statü'dür. Bu yönüyle, köyden kente olan "İç Göç"ten de, büyük merkezlere olan "Dış Göç"ten de farklı bir nitelik gösterir. Mahallelerarası göç üç aşamada gerçekleşir..

Birinci aşamada, köyden kente göçen kır insanı muhtemelen şehir iskan sahasının en dış kısmını teşkil eden ve bizce "kenar kuşak" yahut "seyrek sahalar" diye isimlendirilen kesimlere yerleşir. Kır'ın yarı ziraî, yarı kırsal yaşayışı bir süre devam ettirilir. Bu devre aynı zamanda Siverek kır insanının şehirselleşme dönemidir. Birinci aşamaya yaşama zemini teşkil eden saha-lar Hacı Ömer, Gülabibey, Hamidiye, Hayriye ve Haliliye Mahallelerinin "kenar kuşak" diye tabir ettiğimiz kısımlarıdır. Kenar kuşak üzerindeki "Şirinkuyu Mevkii" de birinci aşama için yaşama zemini teşkil eden sahalardan biridir.

İkinci aşamada, kenar kuşak üzerindeki iskan sahalarından yoğun sahalara diye ifade ettiğimiz kısımlara intikal edelir. Bu sayeden merkezi iş sahasına komşu çok yoğun sahalarla temasa gelinir. Yarı kırsal hayat artık büyük ölçüde terk olunmuştur. Birinci aşamaya konu olan mahallelerin merkezi iş sahasına civar olan kısımları ve cami-î Kebir Mahallesi, ikinci aşamaya yaşama zemini oluşturan sahalardır.

Üçüncü aşamada, gelir seviyesindeki yükseliş ve kazanılan sosyal statüye uygun bir iskan sahasına yerleşmek suretiyle Mahallelerarası Göç'ün son evresi de tamamlanmış olur. Bu sahalarda şehir iskân sahasının merkezi kısmını teşkil eder. Bizim "çok yoğun" diye isimlendirdiğimiz bu sahalarda, merkezi iş sahası ile iç içe geçmiş bir temas sahasıdır. Merkezi kısmında bina, işyeri ve nüfus kesafetinin en üst düzeyde olduğu bu iskân sahalarda gelir seviyesi iyi durumda olan şehir insanının yaşama zeminidir. Bir başka açıdan da, kenar kuşak üzerinde şehir hayatına başlayan kır insanının yarı kırsal karakterden sıyrılıp, artık tamamen "şehirlileştiği" bir son durak niteliğindedir. Atatürk Bulvarının Diyarbakır'a uzanan kısmının kuzey ve güney yakası, Siverek Caddesinin askeri sahaya komşu yakası, Hürriyet Caddesinin iki yakası ve nihayet mahallelerin merkezi iş sahasını teşkil eden cadde boylarına tekabül eden kısımları, Mahallelerarası Göç ile ulaşılan son halkayı temsil ederler.

Esas itibariyle, yukarıda izaha çalıştığı-

mız sahalar üzerinde ve üç aşanada gerçekleşen Mahalleler-
arası Göç hadisesi, bazı mahalleler arasında belirli bir
yer değiştirme güzergâhı çizer. Haliliye, Hayriye, Hamidiye,
Gülabibey Mahalleleri ile Şirinkuyu Mevkii, Mahalle taksi-
matında yer alan diğer mahallelere göç veren iskân sahala-
rı olmaktadır.

3. 4. 4. Zorunlu Göçler: Yöreye özgü bazı sosyal
sebeplerle ortaya çıkan ve iskân yerinin terkini zorunlu
kılan bir hadisedir. Sosyal bir olay olarak da değerlendirilebilirse de, çok sık rastlanması, kapsamlı bir sahada ve bilhassa kırsal kesimde bir, bazan birçok yerleşmenin aynı anda topluca terkini doğurduğu için "Yerleşme Coğrafyası" açısından da dikkate değerdir. Ve sebebi farklı bir "Göç" olarak ele alınmalıdır. Nitekim, Zorunlu Göç diye tabir ettiğimiz; kan davası, aşiretler arasındaki çelişki, kökleri mazide olan toprak mülkiyet sistemindeki bazı aksaklıklar, nihayet bunların yarattığı sosyal huzursuzluklar sebebiyle terk olunan adeta "viran" olmuş, "harebe köyler" çok sayıdadır ve bunlara tesadüf etmek hiç de güç değildir. Zorunlu Göçler birkaç şekilde cereyan eder:

a) Terkedilen kır ünitesinden başka bir kırsal iskâna.

b) Kır iskânından Siverek şehir merkezine.

c) Siverek dışındaki büyük şehir merkezlerine.

Zorunlu Göç sebebiyle Siverek dışına gidenlerin yerleşmeyi tercih ettikleri belli başlı merkezler de tespitlerimize göre şunlardır:

Siverek'ten Zorunlu Göç Sebebiyle
Gidilen Başlıca Merkez

Ankara

İstanbul

İzmir

Adana

Mersin

Bursa...

Daha ilk bakışta gidelen yerlerin coğrafi uzaklığı dikkat çekicidir. Bu da, sözkonusu göçlerdeki esas gayenin "güvenlik" içinde yaşamak arzusu olmasının bir sonucudur. Nitekim, göç edilen merkezlerde bile buralara daha önceden benzer sebeplerle gelenlerin iskân olduğu "Hemşehri Mahallelerinin" tercih edildiği müşahede edilmiştir. Yine, bu tür iskân sahalarında "hasım" olarak bilinen ailelerin veya yakınlarının bulunmasına da özen gösterilmektedir. Bu tür bir tesir, Siverek şehir iskân sahalarında da göze çarpar. Ve aynı köy ya da aşiretten olanların, ikânet zeminlerinin müşterek olmasına bilhassa dikkat ettikleri görülür. Zorunlu Göç ile gelindiğinde ise bu tarz bir tercih çok daha belirgindir.

Kanaatimizce, Zorunlu Göçlerin en önemsenmesi gereken yanı, diğer hiçbir göç türü ile ne sebep, ne teşekkül tarzı ve ne de sonuçları bakımından benzerlik göstermemesidir. Doğal bir zorunluluk olmadığı gibi, diğer göçlerdeki refah arayışı gayesinin bulunmayışı da bu çeşit

göçlerin başlıca özelliğidir..

Zorunlu Göçlerin en üst seviyelerde yaşandığı dönem 12 Eylül 1980 öncesidir. Şehir nüfusu tabii seyrinin tersine olarak azalma göstermiş, 1975'te 40.000 olan şehir nüfusu 1980'e gelindiğinde 29.000'e düşmüş ve ikâmetgâh sahaları adeta boşalmıştır. Bu hadiseler 12 Eylül öncesinin genel şartları kadar, zorunlu göçleri doğuran yukarıda izaha çalıştığımız sebep ve şartların da bir neticesidir. Nitekim, sosyal yapının bu karakterindedir ki, sözkonusu devredeki "kaos'un" devamını dileyenler tarafından, aşiretler arası çelişki ve toprak mülkiyet sisteminin ortaya koyduğu dengesizliklerden istifade ve istismar yoluna gidilmekten de geri kalınmamıştır.

BÖLÜM 4

YERLEŞME

4. 1. Siverek'in Kuruluşu ve Gelişmesi: Siverek şehri, evvelce de belirttiğimiz gibi kökleri mazinin derinliklerinde kaybolan çok eski bir yerleşmedir. Ve Anadolu'nun Yerleşme Tarihinde yer alan diğer örneklerindeki gibi, bu uzun gelişim çizgisi iniş-çıkışlarla doludur. Diğer bir ifadeyle, Siverek şehri de diğer yerleşmeler gibi teşekkülüne imkan veren, gelişme seyrini tayin eden faktörlerin tesiriyle parlak ve sönük devreler yaşamıştır. Yine, hiç şüphesiz bu tarihî seyir içinde Siverek şehri, iskân sınırlarını çok değiştiren bir yerleşme özelliği göstermektedir.

Yerleşme Coğrafyası çerçevesinde ele alınan şehirlerin kuruluşu ve gelişmesi konusunda, şehrin kuruluşuna esas teşkil eden yerleşme nüvelerinin tayin ve tespiti meselesi ilk başta açıklığa kavuşturulması icâb eden önemli ve fakat aynı zamanda oldukça girift bir meselâ olsa gerektir. Hele, kuruluşu ve gelişmesi oldukça kaypak ve oynak bir zemin üzerinde cereyan eden Siverek şehri için bu mesele halli daha bir önemli ancak, o oranda da zordur. Ne var ki, yerleşme nüvelerinin tayin ve tespiti meselesinde istifade edilecek unsurlar da yok değildir. Arazi üzerinde yaptığımız yerleşme sahasındaki incelemeler esnasında tesbit ettiğimiz maziye ışık tutan, yerleşmenin tarihî seyrini izaha yarayan bu unsurları şöylece sıralayabiliriz:

- a) Maziye ait dinî yapılar (Camiler, Kiliseler)
- b) Askeri Yapılar (Kale, kışla, kalıntıları)

c) Sosyal yapılar (Çeşmeler, konaklar, han-
manlar, mezarlar)

d) İktisadî Yapılar (Hanlar, bedestanlar)

e) Eski İdarî hizmet binaları (Hükûnet
Konağı, Belediye)...

Siverek şehrinin ilk teşekkül sahası, yukarıda zikrettiğimiz yerleşmeye kanıt teşkil eden unsurların en eski tarihli olanlarının en kesif şekilde tesadüf olduğu, bugünkü Hasan Çelebi, Cami-i Kebir, Hacı Ömer Mahallelerinin kesiştiği, eski Halepli tacirlerin yerli tacirlerle münasebet kurduğu ticari faaliyet sahası olan "Bedestan'ı" da içine alan, Siverek Kalesi'nin güneydoğusuna düşen kesimdir. Ve bu saha tarihî süreç içinde "Şehir" tabiri ile ifade olunmuştur.

Kale dışına taşan ilk yapılar, sözü edilen bu saha dahilinde inşaa edildiler. Ve kuşkusuz ki, iskâna ait hayatın ilk habircisiydiler. Şehir hayatının başlangıç sahası ve ilk iskân çekirdeği, mazisi oldukça eskilere dayanan bazı yerli "aşiretler" tarafından meydana getirildi. sonradan "şehirli" (x) nâmıyla ifade olunmaya başlanan ve yerleşmenin öncüleri diyebileceğimiz aşiretler tespit edebildiğimiz kadarıyla şunlardır:

Fettahlılar

Çel Akıllılar

Kadirağagiller

Gergerliler...

(x) Kale dışında ilk iskân ünitelerinin kurulduğu saha "şehir" tabiri ile ifade olduğu için, buralarda iskâna başlayanlar da, "şehirli" nâmıyla söylenir oldular.

Aşiretlere ait "ağa konakları" ile teşkile başlayan iskân sahası kendine ait bazı sosyal yapıların oluşumuna yol açmakta da geçikmedi. Su temini maksadıyla ve muhtemelen büyük bir özenle yaptırılan "kanallar" , "çeşmeler" ilk yapılar olsa gerektirler. Camiler ise eski yapıların diğer bir kısmını teşkil ederler. Ziraî mahsullerin depolandığı, eski ağa konakları dahilindeki geniş "erzak odaları", birer "anbar" işlevi görmek kadar, en eski yapılar olmak vasfını da üstlenmiş oldular.

"Şehir" diye tabir olunan saha üzerinde yaşayan ve "şehirliler" nâniyle ifade edilen ilk yerleşik zümre gerçekte aşiret ileri gelenlerinden oluşuyordu. Bu itibarla da, Şehir iskân hayatının öncülüğünü yapan "şehir aristokrasisini" temsil etmekteydiler. Bu Seçkin zümre kendi iskân sahası dışında, ikinci bir iskân ünitesinin teşekkülünü de sağladı. Şehrin kuzeydoğu kesimlerinde, şehirli seçkinlerin iskân ünitelerinden epey uzakta ve ziraat sahalari üzerinde oluşan bu ikinci ünite "Keloklara" ait idi. "Kelok" sözü kesin olmamakla beraber bağlı, bağımlı, sonradan gelen, aslî olmayan, ikincil anlamlarını verir. Şehir iskân sahasının en dışında ve ziraî kuşak'a komşu bu kesin insanları bugün bile şehir merkezindekiler tarafından, nazîye ait bu "Kelok" sözü ile ifade olunuyorlar. "Keloklar", ziraatle meşgul idiler ve "şehirlilerin" işlerini yapmakla yükünlüydüler. Ziraî faaliyetleri neticesinde elde ettikleri mahsülleri de "ağa konaklarına" taşımaktaydılar. Böylece, bu hayat tarzının bir icabı olarak "Keloklara" ait iskân

hayatının, "şehirliler" kadar köklü olduğu söylenebilir. Şu farkla ki, şehirli diye tabir edilen şehir seçkinlerinin iskân ünitelerini teşkil eden "ağa konakları", iktisadî kudretin de bir gereği olarak mevcudiyetlerini bugüne dek koruyabilirlerken, "Keloklara" ait iskân üniteleri iktisadî kudretsizliklerinin bir gereği olarak günümüze ulaşmadan harap oldular...

Kuruluşa ait bu devrede şehirlilerin iskân sahası karşısında ve ötelelerinde bir başka iskân ünitesi daha teşekkül ediyordu. Selçuklu Beylerinden TOKDEMİR BEY'in ilk olarak teşkil ettiği "Kışlalar" bu yeni iskân sahasının teşekkülünün sebep ve nüvesini oluşturur. Günümüzde "TİHDEMİR-TIGDEMİR" diye de bilinen yerleşme sahası ilk önceleri "KİŞLA" daha sonraları ise "ORDU" diye isimlendirilirdi. Ki bu "Ordu" deyimi bugünde kullanılmaktadır. Aynı saha dahilinde yer alan bir polis karakolu "Ordu" adıyla bilindiği gibi şehir çayı'na karışan küçük bir kol akarsu da "Kışla Deresi" adıyla bilinir. TOKDEMİR ise bir köye isim olmuştur. İşte, bu saha üzerinde iskân hayatına başlayanlar da "ORDULU" diye ifade olundular..

Şehirliler ile Ordulular arasındaki sınırı Esmer Çayı ve ona karışan Kışla Deresi oluşturuyordu. Bugün bu iki dere yatağı kanalize edilmiş ve üzerleri kapatılmak suretiyle, şehrin en işlek caddelerinden biri haline getirilmiştir. Ordulular, şehirli seçkinlerden olmamakla beraber önceleri onlara karşı da olmadılar. Ancak, "keloklar" kadar bağımlı da değillerdi. Daha sonraları ise Ordulular, şehir seçkinlerinin kurdukları ilk yerleşme ünitelerini

ve ilk iskân hayatını tehdit eder bir mahiyet kazandılar. Öyle ki, bir zamanlar Esmer Çayı hududunun Ordu yakasına kaçan suçlular bile geçtikleri bu yeni yakanın sorumluluk bölgesinde himaye görebilmekteydiler. Nihayet, bugünkü Haliliye ve Hayriye mahallesinin bulunduğu sahaya tekabül eden "Ordu Sahası", Siverek şehir hayatının öncüleri diye vasıflandırdığımız otokton aşiretlerin otoritelerini safdışı bırakan, belirli bir milis kuvvetini haiz, dışarıdan gelen "kır aşiretleri" , şehirlilerin eski nüfuzlarına son verip, aşiretler arası güç dengesini yeniden biçimlendirirken, mazinin nüfuz sahibi ve iskân hayatının ölçüleri durumundaki otokton aşiretler eski otoriter kimliklerinden sıyrılmış, günümüze kadar uzanan "saygın aşiretler" olmak gibi yeni bir kimlik kazanmışlardır. Siverek şehir hayatına sonradan dahil olan kır aşiretleri tespit ettiğimiz kadarıyla şunlardır:

Bucaklılar

Kırvarlar

İzollular

Karakeçililer

Karahanlılar...

Bunlara,şüphesiz daha sonra gelen diğer bazı aşiretler de dahil olmuşlardır..

Şehirsel kuruluşunu ve gelişmesini böylece başlatan Siverek şehri 1526'da 1750 nüfuslu idi. 1566'da 2500'e çıkan nüfusu 1871 Diyar-ı Bekir Vilâyeti Salnâmesi'ne göre 14.000 olur. Bu tarihlerde Siverek şehri nüfusunun 12734'ü müslüman, geri kalanı ise gayri müslimlerden oluşuyordu. Yine o tarihlerde şehir dahilinde 6020 hane ve şehre

bağlı 234 köy vardı. 1893'te yapılan Osmanlı Nüfus Sayımına göre ise toplam nüfusu 30.713'e çıkar. 1895'te yayımlanan Şemseddin Sâmî'ye ait Kâmûs-ül Alem de ise Siverek şehrine ilişkin şu bilgiler verilmektedir.

"Siverek, Diyar-ı Bekir (yani Amed) şehrinin 85 km güneybatısındadır. Urfa ve Halep'e giden cadde üzerinde Kaz'a merkezi bir kasabadır. 10.000 ahalisi, 2 cami-i, 2 kilisesi, 2 hamanı, 1 çarşısı, 4 han ve kervansarayı, 50 dükkânı ve 5 çeşmesi var. Tepenin üzerinde harap bir kale vardır. Fırat'a ait küçük bir çay, kasaba içinden geçerek bahçeleri sular. Cadde üzerinde bulunması sebebiyle ticareti pek canlıdır. Şarabı meşhurdur. Ahalisinin 5250'si Türk ve kürt olarak Müslüman, 3500'ü Ermeni, 100'ü Ermeni asıllı katolik, 150'si Ermeni asıllı protestan ve 1000'i Yakubi'lerden Süryani'dir. Umum ahalisi 38750 kişiden ibarettir. Ve 25.558'i Türk, Kürt, Çerkez, Arap olarak Müslüman, 922'si Yezidî, 7250'si katolik ve protestan olmak üzere Ermeni, 1000'i Yakubî ve Süryani'dir.

Kaz'a,

Bucak

Hoşin

Burhan

Şehir Cuna

Arap

Karakeçi

Karacadağ

Yenişehir

isimleri ile 8 Nahiye ve 48 Kariye'den ibarettir. Mahsülatı türlü hububat ile meyve ve sebzelerden, keten v.s.'den ibarettir. Ehl-i hayvanatı çoktur" ..

1905 Diyar-ı Bekir Devlet Salnâmesi'ne göre Siverek şehrinde şu yapılar yer almaktadır:

- 1 Hükümet Konağı
- 2 Cami
- 3 Mescit
- 1 Kilise
- 2 Medrese
- 1 Rüştîye
- 3 İptidaiye
- 6 Sıbyan Mektebi
- 4 Azınlık Okulu
- 4 Han
- 2 Hanam
- 1 Çarşı
- 5 çeşme...

1914-1918 yılları arasında Birinci Dünya Savaşı koşulları ve memleketimizin her tarafında başlayan "İşgal Dönemi" Siverek şehrinin gelişmesini de olumsuz yönde etkiledi. İşgale karşı başlatılan Kuvayi Milliye hareketine aktif şekilde katılan şehir halkı, Urfa vilâyetindeki Fransız işgalinin püskürtülmesinde ve 1920'de başlayan Milî Aşireti isyanının bastırılmasında büyük yararlıklar gösterdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında "Vilâyet" oldu. Ancak, 1926'da yerel aşiretlerinin iç çekişmeleri ve aralarındaki sürtüş-

meler üzerine Urfa Vilâyeti'ne bağılı bir kaza haline getirildi. Bu tarihlerden sonra süratle gelişen Siverek şehrinin yerleşme dokusu ve nüfusu giderek sıklık kazandı. Şehrin 1950'den sonraki nüfus gelişimi şöyledir: (1)

Araştırmamızı tamamladığımız 1990 yılında şehrsel gelişim çok daha kuvvetlenmiş bulunmaktadır. Yerleşme dokusu hızla sıklık kazanmakta, nüfus artmaktadır. Dairevî bir şekil gösteren Siverek şehri yerleşme sınırlarını genişletirken, şehri dışarıdan çevreleyen "Ziraî Kuşağı" ait tarım arazileri aleyhine bir gelişim ortaya koymaktadır. Mazinin meşhur bağları, fıstık bahçeleri, hatta yabancı zeytinlikler ve nar bahçeleri üzerlerine doğru hızla gelen şehir iskân sahasının istilâsına maruz kalmışlardır. Şehir iskân sahalarını temsil eden mahalle sayısı ise ikiden, yediye çıkmıştır. Günümüz taksimatına göre Siverek şehrini oluşturan 7 mahalle şunlardır:

- Haliliye Mahallesi
- Hacı Ömer Mahallesi
- Cami-i Kebir Mahallesi
- Gülabibey Mahallesi
- Hayriye Mahallesi
- Hamidiye Mahallesi
- Hasan Çelebi Mahallesi...

Mahallelerin kapladıkları alan itibariyle sıralanışı yukarıdaki şekildedir. Yüzölçüme dair bu sıralama, 1:5000 ölçekli Siverek İmar Planı üzerindeki belirlemelerimize

---

(1) Türkiye İstatistik Yıllığı, Başbakanlık D.İ.E. Başkanlığı, Ankara: 1988.

göre yapılmıştır. Ayrıca, Hacı Ömer Mahallesi'nin önemli bir kısmını kapsayan askerî sahada iskân alanı dışında tutulmuştur. Aynı Mahallelerin nüfusları itibariyle sıralanışı ise şu şekildedir: (x)

MAHALLE	NÜFUS
Cami-i Kebir	16.000
Haliliye	16.000
Hacı Ömer	16.000
Gülabibey	10.000
Hasan Çelebi	10.000
Hayriye	7.000
Hamidiye	6.000
Toplam	81.000

4. 2. Yerleşmeyi Etkileyen Faktörler

4. 2. 1. Fizikî Faktörler;

Yerleşmeye tesir eden bir faktör olarak iklim, dünya ölçüsünde nüfusun farklı ve eşitsiz dağılmasını tayin edici kudrettedir. Meselâ, Tundra ormanları bölgesinde iktisadî faaliyetin şekline ve seviyesine bağlı olmaksızın yerleşmeler doğrudan doğruya elverişsiz koşullar yüzünden tamamen eşitsiz dağılmışlardır ve çok az yerde yoğunluk gösterirler (1). Yine "dünya nüfusunun

(x) Muhtarlıklar ve diğer kaynaklardan edindiğimiz tahmini ve yaklaşık değerlerdir.

(1) Prof. Dr. Bedriye Denker - Tolun; Yerleşme Coğrafyası Kır Yerleşmeleri, I.Ü. Coğrafya Ent.Yay., İstanbul-1977.

çok büyük bir kısmı iklimin insan hayat ve faaliyetine en elverişli görüldüğü subtropik ve orta iklim kuşağında toplanmış bulunmaktadır...(2) Diyebiliriz ki, "yeryüzünde nüfusun dağılışında coğrafi faktörlerin tesiri çok kuvvetli ve açıktır...(3)"

Tespitlerimize göre, İklim, Siverek üzerindeki tesirini 3 şekilde göstermektedir;

I) Yapı Mimarisi

II) İkâmetgâh sahaları ile kenar kuşağı temsil eden bağlar arasındaki yer değiştirme hareketi,

III) Mevsimlere tabi sıhhi problemler,

I. İklim koşullarının ilk etkisi yapı mimarisinde yansır. Geçilmesi güç, iç içe girmiş, çok dar sokaklar ve avlulu ev tipi bunu açıkça ortaya koyar. Evlerin tavanı ağaçtan direk, kâmiş, hasır ve yaprak üzerine toprak yığılması ile meydana getirilir. "Dam" dediğimiz bu düz örtü sistemi yaz mevsiminin bunaltıcı sıcağına ve kışın soğuşuna karşı şekillenmiş bir yapı tarzıdır. Bunaltıcı yaz sıcaklığının tesirini asgariye indirmek düşüncesinin doğurduğu, maziden gelen ve güneş ışınlarının düşme açısını küçültmeyi amaçlayan dar sokaklara bilhassa kenar mahallelerde sıkça rastlamak mümkündür.. Ev içi avlular da iklim tesirlerinin bir başka yansımalarını teşkil eder. Dışa kapalı, yüksek duvarlarla çevrili meskenlerin orta kısmında, tüm odaların açıldığı

(2) Ord.Prof.Dr. Ali Tanoğlu, Nüfus ve Yerleşme İst. 1969.

genişçe bir avlu bulunur. Ve hemen daima avlu ortasında bir de havuz vardır. Mevsime tabi ritmik bir yer değiştirme hadisesine sahne olması bakımından avlular bir hayli ilginçtir. Yaz mevsiminin gelmesi ile hane halkı odalardan, avlulara veya daamlara taşınır. Tüm yaz geceleri dam ve avlularda yatılarak geçirilir.

II. ikinci olarak iklim, merkezden-çevreye doğru yine mevsimlere tabi bir yer değiştirme hareketine neden olur. Yaz sıcaklarının bunaltıcı tesirleri, hane halkının bir kısmını odalardan mesken içlerindeki avluya taşırken, bir diğer kısmını da ikâmetgâh sahalarını kuşatan, şehir iskân sahaları dışındaki bağlara sevk etmektedir

III. Araştırmalarımıza göre, iklim ve buna bağlı tesirlerin ortaya koyduğu bir diğer tesir de şudur: Hızla artan nüfus ve yoğunlaşan şehirselleşme faaliyetleri karşısında, altyapı problemleri giderek büyüyen Siverek şehri yaz sıcaklarıyla başlayan ve adeta mevsimlere bağlı ritmik bir hâl alan tifo, brusella, sarılık gibi bazı hastalıkların giderek yöreselleştiği ve hatta deyim yerindeyse gelenek-selleştiği bir sağlık problemi ile karşı karşıyadır, Ve herhalde, hemen her yaz başında çeşitli defalar, hatta bazan birbiri ardısıra gelen ölüm hadiselerine tanık olunması bunun en açık kanıtı olsa gerektir. Ayrıca, halâ sıcaklara tabi olarak ortaya çıkan akrep, yılan sokması hadiselerinin çokça oluşu ise bilhassa şehre dışardan gelen memur - bürokrat kesimin kerpiç yapılı, dam evleri neden tercih etmediğinin sebebi olarak gösterilebilir..

Çeşitli yönleriyle etkilerini izah ve ifadeye çalıştığımız iklim, Siverek şehir hayatına müessir önemli bir tabii faktördür.

4. 2. 2. Beşeri Faktörler; Siverek, iktisadî, sosyal, tarihî ve nihayet askerî bazı faktörlerinde etkisindedir.

İktisadî tesirler bu bakımdan başta gelir. Zira, Siverek, merkezi bulunduğu etki sahasının önemli ziraî ve ticarî pazarı özelliğini de taşımaktadır. Etki alanını ilgilendiren iktisadî, ticarî faktörlerin bilhassa büyük etkilerde bulunduğu görülür. Üzerinde yer tuttuğu plâtonun göze batan, kesif bir ziraat sahası olan, içme ve sulama suyunu Karacadağ eteklerinden temin eder. Verimli volkan külleri üzerine oturmuş Siverek şehri civarı bağlık, pamuk ve susamın yanısıra çok miktarda tahılın yetiştirildiği bir ziraat ve bölümün en fazla hayvan besleyen alanıdır. Siverek, önemli ziraî bir pazar durumundadır. Bu sebeple, Cumhuriyetin ilk yıllarında, il merkezliği yapmıştır(1). Gerçekten de Siverek bugün kendinden bir hayli uzaklarda yer alan merkezlere çeşitli ihraç ürünleri yollamaktadır(2). İhtisaslaşma gösterdiği bu ürünler önemli bir istihdam vücuda getirmiştir. Bir yanda üretim faaliyetlerinde istihdam edilen nüfus kitlesi, beri yanda bu ürünlerin uzak pazarlara sevk ve pazarlanması faaliyetleri

(1) Talip Yücel, Türkiye Coğrafyası, T.K.A.E. Yay.Ank. 1987.

(2) Harita: Siverek'in Ticarî Mal Sevkettiği Başlıca Merkezler.

ile uğraşan ticarî müesseseler... Kanaatimizce, Siverek şehrinin şehirsal gelişiminin itici unsurları bu sözü edilen ticarî, iktisadî faaliyetlere dayalı üretim, nakliye ve pazarlama işleridir. Ve şehrin iktisadî cephesine de yön vermektedir. Teşkil ettiğimiz haritada da, uzak pazarları besleyen bu ihraç ürünleri ve ihraç oldukları büyük şehir merkezlerini görmek mümkün olmaktadır. Böylece Siverek şehrinin Sivas, Gaziantep, Kayseri, İskenderun, Mersin gibi büyük sınaî ve ticarî kentleri besleyen mühim bir ziraî - ticarî ünite olduğuna da şüphe kalmamaktadır.

Siverek'te şehirsal gelişimin dünü, bugünü ve yarını üzerinde iktisadî-ticarî faktörlerin rolü her zaman büyük ve belirleyici olmuştur. Şehrin bugünkü gelişim seyri ve seviyesi de sözü edilen mevcut iktisadî faktörlerin yönlendirici tesiri altındadır.

Siverek, iktisadî olduğu kadar sosyal bazı faktörlerden de büyük ölçüde etkilenmiştir. Antik Çağ'a kadar dayanan köklü tarihi içinde, hiç şüphesiz tarihî faktörlerin derin etkisi altında kalmıştır. Tıpkı bunun gibi, Siverek, çevresine hizmet sunan sosyal bir merkez özelliği de taşır. Bilhassa, eğitim ve sağlık kurumlarıyla çevresi için önemli sosyal tesirlerde bulunur. 6 Lise, 11 ilkökul, 1 Halk Kütüphanesi yanında, birçok cami 1 sinema ile önemli kültür hizmetleri sunar. Sıhî faktörler ise daha da belirleyicidirler. Bilhassa Devlet Hastahanesi, Sağlık ocağı, Dispanser ve eczanelerin sunduğu hizmetler şehirsal fonksiyonlar açısından dikkate değerdir.

Siverek şehri çeşitli fonksiyonları yanında, önemli sosyal hizmetler de üstlenmiş bir merkezdir.. Bilhassa her sabah şehir merkezine akan kırsal kesim insanların hastahane, sağlık ocağı ve doktor muayenehaneleri önünde oluşturdukları kuyruklar, yığılmalar sosyal faktörlerin ne denli güçlü olduklarını gösterir.

Şehir yerleşim alanına 1980'de taşınan ve bugün "Alay" haline getirilen II. Komando Alayı, şehrin askerî fonksiyona bağlı bazı hizmetleri de sunması sonucunu doğurmuştur. Ancak, askerî tesirler çok yenidir. Ve tabiidir ki Siverek Garnizon şehri hüviyetinden bir hayli uzaktır...

4. 3. İkâmetgâh Sahaları: Siverek şehrinin hem nüfusu ve hem de mahalle taksimatı bakımından zaman içinde önemli değişime uğradığı söylenebilir. Bu değişim süreci ve nüfus gelişiminin seyrinde görülen iniş, çıkışlar şehrin sosyal hayatında ve strüktürel gelişmesinde etkilerini açık bir biçimde göstermiştir.

Tarihsel seyri içinde şehir sahası dahilindeki mahalleler sayısal bir artış kaydederken, nüfus kesafetinde de ayna şekilde bir artış gözlenmiştir. Bu gelişim seyri beraberinde nüfusun dağılışı konusunda da yeni birtakım yönelimleri gündeme getirmiştir. Bu sayede şehirsal saha dahilinde nüfusun "çok yoğun" olduğu sahalarda teşekkül ederken, kimi yerlerde nüfusun artış periyodu düşük seviyelerde kalmış dolayısıyla da daha "az yoğun" sahalarda olan yeni üniteler oluşmuştur. Kimi yerler ise sürekli bir nüfus kaybına uğramakla şehirsal saha dahilindeki diğer üniteleri

adeta beslemiş ve fakat bu sahalar üzerinde nüfus çok azalmış, sanki boşalmış olmakla "Seyrek sahalar" durumuna dönüşmüşlerdir. Şehir iskân sahası dahilinde gözlenen ilk husus budur. Bu sebeple nüfusun düzensiz dağılışı belirtilmesi gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siverek şehri nüfusun dağılışı bakımından üç ayrı yoğunluk sahası arzeder.

1. Çok sık sahalar
2. Sık Sahalar
3. Seyrek Sahalar...

1. Çok Sık Sahalar: Diğer şehirlerde de sıkça görülen alışıl gelmiş bir eğilim olarak, "sık" veya "çok yoğun" diye ifade etmeye çalıştığımız bu sahalar, Siverek şehrinin merkezî kısmını kapsar. Bu durum belirttiğimiz üzere nüfusun, "merkezden çevreye doğru azalmakta olması eğiliminin" bir sonucudur. Çok yoğun sahalar esas itibariyle, "merkezî İş Sahasına komşu" sahalardır. Ve nüfus kesafetini had safhaya çıkaran da bu komşuluk halidir. Zira dikkat edildiğinde görülecektir ki, çok yoğun sahalar merkezî iş sahası ile ikâmetgâh sahaları arasındaki intikal ve irtibat sahalarıdır. Şehirselle hayatın adeta kan damarları durumundaki

Hürriyet Caddesi

Cumhuriyet Caddesi,

İnönü Bulvarı,

12 Eylül (Şair İbrahim Rafet) Caddesi (x)
Seyfioglu Caddesi,
Abdi İpekçi Caddesi,
Ali Erkan Caddesi (Esmer Çayı) ve
Atatürk Bulvarı

ile komşu olan bu "intikal ve irtibat kuşağı", yani nüfus-
ça "çok yoğun" sahalara, şehrin diğer kesimlerinden bariz
surette ayrılır. Mahalle taksimatında yer alan her mahalle-
nin buralara tekabül eden kısımlarında nüfus çok yoğun ol-
makla kalmaz, aynı zamanda kira tutarı, bina kesafeti, bina-
ların kat sayısı, nihayet ticarî ve iktisadî münasebetlerin
seviyelerindeki artış sebebiyle şehirselleşmenin en canlı,
en hareketli kesimleri olma vasfını da taşırlar.

Nüfusça çok yoğun sahalardaki bu kesafe-
tin sebepleri öncelikle ticarî ve iktisadî fonksiyonların
kuvvetle hissedildiği bir etki alanı üzerinde bulunmaları
ile ilgilidir. Ayrıca, idarî ve sosyal hizmet binaları,
ticarî işletmelere olan yakınlık ve ulaşım kolaylığı da
önemli bir etki yapmaktadır. Neticede, hızla artmakta olan
nüfusla beraber, hayat standardı belirli bir düzeyin üye-
rinde bulunan hemen her kesim için bilhassa memur-bürokrat
kesimin aşırı talebi bu sahalarda bina ve nüfus kesafeti a-
çısından şehrin çok yoğun sahalara haline getirmekte ve

(x) Sözkonusu Caddenin adı Şair İbrahim Rafet iken, 12 Eylül
1980 sonrası adı 12 Eylül olarak değiştirilmiştir. Çalışma-
mızı tamamladığımız 1990'da Belediye'ce alınan bir kararla,
12 Eylül Caddesi'nin adı tekrar Şair İbrahim Rafet şekline
dönüştürülmüştür.

getirmeye de devam etmektedir. Bu saha dahilinde boş arsa, konut ve işyerine tesadüf olunmaması da bunun en açık kanıtıdır. Çok yoğun sahalar dahilinde belirtilmesi zarurî bir diğer konu ise, diğer mahallelerin yalnızca merkezi iş sahasına komşu kesimleri bu sahada yer alırken, Hasan Çelebi Mahallesi'nin istisnasız tümüyle bu çok yoğun saha üzerinde yer almış olduğudur (1).

2. Sık Sahalar: Çok yoğun sahalar ile seyrek sahaları temsil eden "kenar kuşak" arasında yer alır. Bu sahalar dahilinde ne bina ve ne de nüfus kesafeti, çok yoğun sahadaki kadar değildir. Az da olsa bazı boş bina ve arsalara tesadüf olunabilir. İşyerleri gözle görülür bir azalma gösterir. Ev olarak kullanılan meskenler çoğunluktadır. Yoğun sahalar, mahalle ayrımı gözetmeksizin, merkezi iş sahasına komşu üniteleri dışarıdan çevreleyen bir geçiş kuşağı özelliğindedir. Ve şehir iskân sahasının en dışında yer alan seyrek nüfuslu "Kenar Kuşağa" intikali sağlarlar. Bahçeli, müstakil, tek katlı konutlar çoğunluktadır. Geleneksel mimariyi simgeleyen bazalttan yapılmış düz dam evler, son derece dar, girift ve düzensiz sokaklar üzerinde yer tutmuştur. Altyapı ve diğer sosyal tesislerin yetersizliği, çoğunlukla da yokluğu daha ilk anda göze çarpar. Yer yer tesadüf edilmeye başlanan, meskenlere bitişik hayvan beslemeye ayrılmış ahırlar ise "Seyrek" sahalarla doğru yaklaşıldığının gözle görülür işaretleridir.

(1) 1:5000 ölçekli Siverek Arazi Kullanımı Haritası 1989.

3. Seyrek Sahalar: Şehir ikâmetgâh sahalarının en dış kısmını teşkil eder. Bu bakımdan bir "kenar kuşak" mahiyetindedir. Bu kuşak nüfusça seyrek olması yanında, fizyolojik ve strüktürel yapısının farklılığı ile de dikkat çekicidir. Nüfusun kırsal bir niteliğe sahip özelliği ise daha da ilginç görüntüler ortaya koyar. Meskenler arasındaki boşluklar artık birer arazi parçası halini almıştır. Birbirlerinden ayrılmış kerpiçten, düz damlı, müstakil evler yanbaşındaki hayvan barınakları, ot ve saman yığınları ile şehirselleşmiş saha dahilinde apayrı bir hayat tarzını simgelerler. Köyden, kente göçen insanların ilk iskân sahası olan, "kenar kuşak" dahilindeki kesafet her geçen gün artmaktadır. Bütünüyle merkezi iş sahası dahilinde yer alan ve bir istisna teşkil eden Hasan Çelebi Mahallesi haricindeki tüm mahallelerin en kenar bölümleri bu "seyrek sahaları" teşkil ederler. Şehir iskân sahasını çepeçevre saran bu en dış kuşak üzerindeki boş araziler adeta, yarı ziraî bir hayat tarzına sahip sakinleri ile yerleşme sahasının artık sonuna gelindiğine işaret eder. Gerçekten de, bina ve nüfus yoğunluğu'nun, ev kiralarının ve sosyal altyapı tesislerinin en aza indiği bu seyrek sahalardan sonra Siverek şehrini dıştan çeviren tarla, bağ ve bahçelerden oluşan geniş bir "ziraî kuşak" yer alır.

Seyrek sahalar bahsinde mutlak surette değinilmesi gereken bir diğer konu da, "Şirinkuyu" diye isimlendirilen iskân sahasıdır. Mahalle taksimatında yer verilmeyen ve Cami-i Kebir Mahallesi dahilinde gösterilen

"Şirinkuyu Mevkii" gerçekte kenar kuşak üzerinde yer alır. We Cami-î Kebir Mahallesi'nin en dış kısmını meydana getirir. Ne var ki, kenar kuşak diye tabir ettiğimiz seyrek sahadan her bakımdan daha farklı bir yapı gösterir. Nüfus ve binalara ait sık örgüsüyle, seyrek saha üzerinde imtiyazlı bir yer işgal eder. Kerpiçten, düz damlı evleri, ot ve saman yığınları, hemen yanbaşındaki ziraate ayrılmış tarlaları, toprak örtüsü altında saklanan ziraî mahsüllerle dolu geleneksel tahıl siloları ile kendini belli eden kesif bir nüfuslanma sahasıdır.

Diğer taraftan, önceleri çok seyrek hat- ta boş haldeki Atatürk Bulvarı'nın Diyarbakır'a yönelen kısmı üzerindeki hızlı yapılaşma da dikkat çekicidir. Öyle ki, Atatürk Bulvarı'nın Diyarbakır'a yönelmiş kısmının güney yakası bina ve nüfus kesafeti açısından "çok yoğun" diye tabir ettiğimiz sahalarda seviyesindedir. Bu hâl, her şeyden evvel Siverek şehrinin genel gelişme doğrultularındaki eğilimin bir sonucudur. Zira, "Giriş" bahsinde de değindiğimiz gibi Siverek şehri iki doğrultuda gelişme kaydetmektedir. Bunlar Şanlıurfa ve Diyarbakır doğrultularıdır. Atatürk Bulvarı halen Siverek şehrini Diyarbakır ve Şanlıurfa gibi iki büyük merkeze bağlayan ana şoseye tekabül etmektedir. Ve bu fonksiyonunu yeni çevre yolu hizmete girinceye dek sürdürecektir. Bir diğer faktör ise Komando Alayı'nın, Atatürk Bulvarınının kuzey yakasını Diyarbakır yönünde büyük ölçüde tıkamış olmasıdır. Bu yönlü Komando Alayı, şehrin bu yakadaki gelişimini engellemiş,

adeta set çekmiştir. Nitekim, şehir iskân sahalarına dahil binalarla, askerî saha arasındaki sınır "tel örgüden" ibaret kalmış ve iskân sahalarına ait meskenler tel örgüye dek dayanmışlardır. Öte yandan, askerî sahanın bitim noktasından itibaren Atatürk Bulvarı boyunca ve yine kuzey yakada oluşmaya başlayan modern yapıli konut inşaatları da, bu kanaatimizi doğrular niteliktedir. Hal böyle olunca da, güney yakaya olan talep kuvvet kazanmakta ve hızlı yapılaşma had safhaya çıkmış bulunmaktadır. Atatürk Bulvarı'nın Diyarbakır'a yönelen ve şehir çıkışı ile Bulvar'ın kesiştiği üçgen park kavşağıyla, Ziraî Donatım Kurumu'na ait tahıl depoları arasında kalan bu kısmı, binalarının çok katli ve modern yapıli oluşu ile de ilgi çekicidir. Gelir düzeyi yüksek varlıklı ailelerle, memur-bürokratların yerleştiği bu saha, içinde bulunduğumuz yıllarda konut kooperatiflerine ait çok katli, ya da müstakil, bahçeli villa tipi evlerle kesafetini arttırmakta, bitim sınırına gelinen şehir iskân hudutlarını tarla ve bağlardan kazanılan arsalarla "ziraî kuşak" aleyhine genişletmektedir. Bu doğrultudaki gelişme temposu o denli hızlıdır ki, yakın bir gelecekte aynı doğrultuda ve Diyarbakır şosesi üzerinde yer alan Selimpınar Köyü ile Siverek şehri birleşmiş olacaktır diyebiliriz.

Seyrek sahalar dahilinde yer almakla birlikte, "Çermik Yolu" güzergâhı da benzer bir kesafet kazanma eğilimi içindedir. Ancak, burada kesafet evvelce ifade ettiğimiz seyrek sahaların genel karakterlerinin pekişmesi şeklinde cereyan edegelmektedir. Böylece, kerpiçten

düz damlı evler ve hayvan barınaklarının sayısı artmakta, kırdan gelen insanların iktisadî uğraşlarına paralel olarak bu hayat tarzını sembolize eden tahıl, ot ve saman yığınlarına daha çok tesadüf olunmaktadır. Modern yapılaşma da yoktur. Kaldı ki, bu saha dahilinde yerleşik nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel konumu da buna müsait değildir. Bucak Nahiyesi ve Çermik havalisindeki köylerden kalkıp gelenler kırsal uğraşlarına uygun bir hayat tarzını benimsemek ve sürdürmek eğilimindedirler. Tespitlerimize göre kırdan-kente göçün artması ve Siverek şehrinin oldukça geniş "iktisadî Etki Sahası" için çekiciliğini devam ettirmesi, Çermik Yolu güzergâhındaki kesafetin daha da artmasına yol açacaktır.

4. 3. 1. Cami-i Kebir Mahallesi: Adını mahalle dahilindeki "Ulu Cami"den alır. Oldukça eski bir tarihe sahip olan Ulu Cami (Cami-i Kebir), önceleri kilise olup, sonradan camiye dönüştürülmüştür. Öteden beri şehrin en büyük ve en eski mahallesi diye söylenegelmiştir ki, bunun bazı haklı gerekçeleri vardı. Herşeyden evvel Siverek şehrinin kuruluşuna çekirdek oluşturan ilk iskân sahaları bu mahalle dahilindedir. Yerleşmenin tarihine ışık tutan mazinin en eski kalıntılarına yine bu mahalle dahilinde tesadüf edilmektedir. Geçmişin çok eski su kanalları, çeşmeler, eski ağa konakları, camiler, o arada mahalleye adını veren kilise (bugünkü Ulu cami) ve nihayet daha sonraki devrelere ait eski Hükûmet Konağı, Süvari Talimgâhı, eski Jandarma kışlası gibi yapılar Cami-î Kebir Mahalle-

si'nin köklü mazisine kanıt oluşturlar. Maziden getirdiği en eski ve tabii olarak da en büyük mahalle olma vasfını günümüzde Haliliye ve Hacı Ömer Mahallesi ile paylaşmak durumundaysa da bazı kriterler gözönüne alındığında Cami-î Kebir Mahallesi'nin ilk olma özelliğini sürdürdüğü ve sürdüreceği kanaatine varılır. Yatılı Bölge Okulu'nun yerinde 1980'de oluşturulan II. Komando Alayı'nın Diyarbakır yönündeki gelişmeye bütünüyle engelleyici bir set teşkil etmesi ve şehir iskân sahalarının doğu yönündeki mühim bir kısmının "askeî saha" kapsamına girmesi, Diyarbakır doğrultusundaki şehrsel gelişimi Atatürk Bulvarı güneyine, bir başka deyişle Cami-î Kebir Mahallesi'ne intikal ettirmiştir. Gerçekten de, Siverek şehrinin en hızlı ve en modern gelişme sahası Atatürk Bulvarı'nın iki yakası ve bilhassa, kuzey yakası'nın askerî bölge ile tıkanmış olması sebebiyle de Cami-î Kebir Mahallesi sınırları içindeki güney kesimidir. Atatürk Bulvarı'nın güneyini kapsayan bu saha, daha şimdiden konut sitelerinin işgaline uğramış bulunmaktadır. Çoğu inşaa halindeki bu konut ağının henüz yapımına başlanmayan projesi hazır "Çevre Yolu"nun yapılmasıyla daha da sıklaşacağına kuşku yoktur.

Cami-î Kebir Mahallesi'ne imtiyaz sağlayan başka sebepler de vardır. Bir defa merkezi iş sahası'nın can damarı diyebileceğimiz Hürriyet Caddesi, İnönü Bulvarı, Atatürk Bulvarı ile çevrelenmiş durumdadır. Bu itibarla, şehrsel faaliyetlerin çok yoğun bir temas alanıdır. Dahası birçok resmî, idarî ve sosyal hizmet binaları-

nı bünyesinde toplamıştır.

Mahalle sakinleri her açıdan kozmopolit bir karakter arzeder. Şehre dışarıdan gelen memurların tercih ettiği bir yerleşme alanı olduğu gibi, mahallelerarası göç sebebiyle Hamidiye, Haliliye, Gülabibey ve Hayriye mahallelerinden de gelip yerleşenler olmaktadır. Her meslekten ve her aşiretten insanlar yerleşmiştir. Resmî, idarî ve sosyal hizmet binalarının mevcudiyeti mahalleye olan talebi arttırmaktadır.

Mahalle dahilinde dışarıdan gelip yerleşenler de önemli yer tutar. Bunların çoğu "Nüfus Hareketleri" bahsinde yer verdiğimiz göçü zorunlu kılan nedenlerden ötürü gelip, yerleşmişlerdir. Kan davası, aşiret sürtüşmesi, iktisadî zorunluluklar gibi... Daimî ikâmet amacıyla, mahalleye dışarıdan gelenlerin geliş yerleri şu şekildedir:

Siverek İlçesi Köyleri

Viranşehir ve Bazı Bağlı Köyleri

Hilvan ve Bazı Bağlı Köyleri..

Mahalleden ilçe dışına gidenlerin tercih edip yerleştikleri başlıca merkezler ise tespitlerimize göre şöyledir:

Adana

Mersin

Diyarbakır

Şanlıurfa

İstanbul

Ceyhan

Adıyaman...

4. 3. 2. Hacı Ömer Mahallesi: Şehir iskân sahasının en doğusunda, bir hayli geniş bir alan üzerinde yer almakta ve II. Komando Alayı'na ait askerî saha ile sınırlanmış bulunmaktadır. Mahalle adına 1920'lerde çeşitli vakıf hizmetlerinde (çeşme, cami gibi) bulunan hayırsever bir mahalle sakininden almaktadır. Nitekim, mahalle dahilinde Hacı Ömer Camii adına taşıyan bir de cami yer almaktadır. Alanı ve nüfusu bakımından önde gelen mahalleler arasındadır.

Hacı Ömer Mahallesi'nin kendine has özellikleri vardır. Herşeyden evvel mahalle iktisaden güçlü ailelerin ve memur kesimin iskân sahasıdır. Bilhassa, Terzi- evleri mıntıkası muntasam ve modern konutları ile daha ilk anda imtiyazlı bir görüntü ortaya koyar. Bu manada, Kaymakam Konutu'nun da bu saha dahilinde bulunuyor olmasını tesadüfî bir gelişme olarak ele almamak gerekir.

İkinci olarak, Hacı Ömer mahallesi şehir iskân sahalarının doğu hududunu temsil eder. Zira, gelişme sınırlarını askerî saha sınırına dek dayandırmıştır. Bu bir bakıma da, mahallenin gelişme sınırlarını had safhaya vardırıldığını ortaya koyar. Gerçekten de, mesalâ cam-î Ke- bir Mahallesi'nin güneye doğru stadyum ve Ticaret Lisesi inşaatları yönünde proje safhasındaki Yeni Çevre Yolu'na doğru bir kayma göstermesine ve sınırlarını genişletme imkânlarının mevcudiyetine karşılık, Hacı Ömer Mahallesi'nin hemen, hemen böyle bir şansı kalmamıştır. Bu durum, Mahalle'ye olan yüksek talep ile de birleşince, mahalle

şehir dahilinde kira bedellerinin en yüksek olduğu kesim olmuştur.

Hacı Ömer Mahallesi'nin üçüncü olarak değinilmesi icâb eden bir niteliği de, sözü edilen bu özel durumunu ve gelişme seviyesini alışlageldiği şekilde Merkezî İş Sahası ile olan yakın temasına değil, "ev" olarak kullanılan ve tamamen ikâmete hizmet eden düzenli, bakımlı, temiz bir konut sahası olmasına borçlu oluşudur.

Mahalle sakinlerinin ilk özelliği, belirli bir ekonomik güce sahip bulunmalarındır. Bu hal, daha ilk bakışta bile binaların fizikî ve dahili yapılarından kolaylıkla farkedilebilir. Mahalle sakinlerinin genellikle şu kesimlerden oluştuğu gözlenir:

Geniş Toprak Sahipleri

Bürokratlar

Memurlar

Ve mahalle yerleşim sahasının dışına doğru ise,

Küçük Esnaflar

İşçiler

Köylüler...

Hacı Ömer Mahallesi'de, Siverek köylerinden iktisadî zorunluluklar, kan davaları ve aşiretler arası sürtüşme gibi nedenlerle göç olmaktadır. Şehir iskân sahası dahilindeki diğer mahallelerden de göç olmaktadır. Mahalleden şehir dışına yapılan göçler ise şu merkezlere doğrudur:

Mersin

Adana

Tarsus

İzmir

İstanbul...

Şunu önemle belirtmek gerekir ki, dışarıya göç diğer mahallelerde rastladığımız "mevsimlik" geçici iş gücü göçü" şeklinde olmayıp, daimî yerleşmek üzere yapılan bir göç hadisesi karakterindedir. Bu ise, işaret ettiğimiz, mahalle sakinlerinin iktisaden güçlü konumda oldukları fikrini kanıtlar mahiyettedir..

4. 3. 3. Haliliye Mahallesi: Mazisi itibariyle şehrin en eski iskân sahalarındandır. Adını Mahalle dahilindeki Haliliye Camii'nden aldığı sanılmaktadır. Haliliye Mahallesi, sosyal ve iktisadî özellikleriyle diğer mahallelerin tümünden ayrı nitelikler taşır. Mahalle sakinlerinin çoğu dar gelirli aile guruplarından oluşmaktadır. Yarı zirai karakterde bir hayat tarzına sahip, şehre yeni gelmiş köylüler, emeğe dayalı kaba işlerde çalışan gündelikçiler, nihayet bir mesleğe haiz işçiler ve çeşitli mahsüllerin satışıyla meşgul esnaflar mahalle sakinlerinin iktisadî kimliklerini ortaya koyar.

Güneydoğu Anadolu'nun en büyük canlı hayvan pazarı da Haliliye Mahallesi hudutları dahilindedir. Her sabah kurulan pazarın mahalle üzerindeki etkileri belirgindir. Bu manada, hane halkının büyük kısmının hayvancılıkla meşgul olması sebepsiz değildir. Diğer taraftan Haliliye Mahallesi kesif bir iş yeri övgüsüne de sahip bulunmaktadır. Bir hayli geniş hudutları dahilinde sanayi çar-

şısı, Buğday pazarı, Odun Anbarı, Kasaplar Çarşısı, Sebze Hali ve nihayet şehrin simgesi durumundaki Siverek Kalesi' de yer almaktadır.

Yarı ziraî karakterin tabii bir sonucu olarak, kır nüfusunun yığılma sahasıdır. İskân yerinin seçilmesinde aşiret bağlarının önemli rol oynadığı görülür. Bilhassa şehir halkınca "zaza" diye tabir edilen ailelerin çokluğu dikkati çeker. Mahalleye göç yoluyla gelenlerin genellikle Siverek çevresi köylerinden olduğu görülür. Haliliye Mahallesi dahilinde yerleşmiş başlıca aşiretler tespitlerimize göre şöyledir:

Gebendirişliler

Çukanogulları

Derganoğulları

Köseogulları

Hasanoğulları

Katineliler

İzollular

Çobanoğulları

Haşimoğulları...

Göç hadisesi de diğer mahallelere nazaran daha değişik karakterler gösterir. Şehir iskân sahaları dahilinde köyden gelenlerin en çok yerleştikleri mahalle özelliğindedir. Kırsal etkilerin en belirgin olduğu sahadır. Buna bağlı olarak, mevsimlik göçlerin en sık gözlendiği ikâmetgâh sahası da Haliliye Mahallesi'dir. Mahalle , Siverek çevresi köylerinden göç alırken bilhassa,

Çukurova'daki pamuk hasadına tekabül eden devrede önemli ölçüde göç vermektedir. Mevsime bağlı olarak gerçekleşen bu periyodik göç hadisesine bağlı mahalle sakinleri, hasat mevsiminin ardından yine kendi ikâmetgâh sahalalarına geri dönmektedirler. Tespitlerimize göre mahalle sakinlerinin menşe itibariyle geliş yerleri şöyledir:

İlçe merkezine bağlı Kayseri,Çamurlu ve diğer köyler

Bucak Nahiyesi Köyleri

Dağbaşı Nahiyesi Köyleri

Çaylarbaşı Nahiyesi Köyleri...

Haliliye Mahallesi'nin Siverek dışında göç verdiği başlıca merkezler ise şu şekildedir;

Mersin

Adana

İstanbul

Mahallenin Siverek dahilinde göç verdiği diğer mahalleler ise şöyledir:

Cami-î Kebir Mahallesi

Hacı Ömer Mahallesi

Gülâbibey Mahallesi...

Haliliye Mahallesi sakinleri yarı zirâî yarı kırsal hayat tarzlarının bir sonucu olarak, canlı hayvan besiciliği yapmakla da diğer iskân ünâtelерinden farklı bir karakterdedir. Canlı hayvan yetiştiricilerinin ürünlerini sevkettikleri başlıca pazarlar ise, Siverek canlı hayvan pazarı ile Gaziantep'tir

Bu arada belirtilmesi gereken diğerk bir husus da , Mahalleye dışarıdan gelip yerleşenler arasında, 12 Eylül 1980 öncesinde ikâmetgâhlarını terkedip Adana, Mersin, İstanbul, İzmir, Manisa gibi büyük merkezlere göç eden ancak, 12 Eylül 1980 sonrası dönemde Siverek'e tekrar geri dönenlerin bir hayli fazla olduklarıdır.

4. 3. 4. Gülabibey Mahallesi: Şehrin kuzeydoğu kesiminde yer tutar. Adını, Mahalle dahilindeki Gülabibey camiinden alır. Mahalle sakinleri, Siverek civarı köylerinden gelenlerden oluşur. Mahallenin ziraî kuşağa komşu en kenar kısımlarında hayvancılık faaliyetlerine rastlanır. İlde edilen hayvansal ürünler ilçedeki ticarî faaliyetlere de konu teşkil eder. Bu kenar kısım halkı, zamanla iktisadî durumlarında yahut sosyal statülerinde meydana gelen değişime bağlı olarak şu sahalara göç ederler:

Mahallenin Merkezi İş Sahasına Komşu Kısımlarına
Göç Alma Kabiliyetini Haiz Diğer Mahallelere
İlçe Dışındaki Merkezlere...

Göç verilen ilçe dışındaki başlıca uzak merkezler ise şu şekildedir:

Diyarbakır

Şanlıurfa

Adana

Mersin

İzmir

Bursa

İstanbul...

Gülabibey Mahallesi sakinlerinin ekonomik uğraşları da farklıdır. İşçi, memur, esnaf yanında ziraî faaliyetlerle meşgul köylü kesim de mahalle dahilinde yerleşmiş bulunmaktadır. Değişik aşiretlerden insanların yerleşim alanıdır. Sık mesken ağı, merkezi iş sahasından kenar kısımlara doğru uzaklaşıldıkça seyrek bir hal alır. Mahallenin en dış kısmında ise meskenler arasına geniş boşluklar girer. Arazi üzerinde yer yer tarlalara dahi tesadüf olunabilir.

4. 3. 5. Hasan Çelebi Mahallesi: Şehrin en kesif ve en merkezi kısmıdır. Merkezi İş Sahası'nın çepeçevre sardığı Hasan Çelebi Mahallesi Hükümet Konağı, Adliye Sarayı, İdarî ve Sosyal hizmet binalarıyla, okulları hudutları dahilinde bulundurmakla da ayrı bir öneme sahiptir.

Mahalle adına Hasan Çelebi camii ve onu yaptıran hayırasever bir kişiden almaktadır.

Hasan Çelebi Mahallesi'nin Merkezi İş Sahası yakınında ikâmet eden Mahalle sakinleri, işyerlerine çok yakın oturan esnaflar, memurlar, işçiler ve serbest meslek mensuplarından oluşmaktadır. Mahalleye yerleşenler değişik köylerden gelmiş olup, farklı aşiretlere mensupturlar. Mahallede ikâmet edenlerin mensup oldukları başlıca aşiretler tespitlerimize göre şöyledir:

Bucaklılar

Kırverliler

Karakeçililer

Bablular

İzollular

Mahalleye ilçe dışından gelip, yerleşenler de vardır. Dışarıdan gelip yerleşenlerin geliş yerleri ise şu şekilde tespit edilmiştir:

Palu

Viranşehir

Çermik

Hilvan...

Bunlar arasında "palu" kökenli olanların bir hayli fazla olduğu görülür. "Palulular" adıyla anılan bu kesim, çoğunlukla ticaret ile meşgul olur ve zirai ürünlerin pazarlama, sevk, nakil işlerini yürütürler. Palu kökenliler üzerinde yaptığımız bir araştırmada bu insanların kendilerini özellikle "Palulu" diye isimlendirdikleri, aradan yarım asrı aşkın bir süre geçmesine karşılık nüfus kayıtlarını bile hâlâ değiştirmedikleri, bir kısmının ise Palu havalisinde mülklerinin bulunduğu belirlenmiştir. Yıllar öncesinden gelen Paluluların Siverek'e yerleşmelerine, yörenin en etkili aşiretlerinden olan Bucak Aşireti'nden himaye gördüğü ve bu himayenin değişik şekillerde günümüze dek sürdüğü söylenebilir.

Hasan Çelebi Mahallesi'nde ilçeye dışarıdan gelen memurların da ikâmet ettiği görülür. Bu durum, öncelikle mahalle'nin merkezi konumundan, işyerleri, idarî ve sosyal hizmet binalarına olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. Merkezi konum, mahalle dahilinde bugün hiç boş arsa ve bina kalmaması şeklindeki çok sık bir iskân örgüsünün oluşumuna da sebebiyet vermiştir.

Hasan Çelebi Mahallesi, Siverek'in aşiretlerine mensup insanları barındırmasıyla da farklılık arzeder. Nitekim, Bucak Aşireti'nin meşhur konağı bu mahalle dahilindedir. Ve Bucak Aşireti Ağası da bu konakta ikâmet eder. Mahalle dahilinden dış göç verilen başlıca merkezler ise şöyledir:

Ankara
İstanbul
İzmir
Mersin
Antalya
İzmit

4. 3. 6. Hayriye Mahallesi: Şehrin kuzeybatısında yer alır. Adını hayır amacıyla yapılmış "Hayriye Camii"nden almaktadır. Çermik Yolu güzergâhına dek uzanan mahalle, nispeten dar gelirli ailelerin yerleşme sahasıdır. İktisadî yapıları farklı aileler vardır. Genellikle, amele, manav, bak-
kal, küçük esnaf ve işçilerin yerleşmiş buldukları görü-
lür. Hayriye Mahallesi'nde ikâmet edenlerin mensup oldukları başlıca aşiretler şu şekildedir:

Kalenderliler
Baykanlar
Kırvarlar
İzollular
Karahanlılar
Bucaklılar
Bablılar...

Mahalle sakinlerinin büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile kümes hayvanları besledikleri yaygın şekilde görülür. Meskenlere bitişik bölmelerde yapılan hayvancılık faaliyetleri o denli yaygındır ki, mahalle dahilinde ot, saman veya gübre yığınlarına tesadüf etmek hemen daima mümkündür. Mahalle sakinlerinin kır kökenli oluşları ve şehir hayatına yeni dahil olmaları sebebiyle bu tür faaliyetler aile ekonomilerinin temelini teşkil eder. Üretilen mahsüller, şehir pazarlarının ve pastahanelerin ihtiyaçlarını karşılar.

Hayriye Mahallesi'nden göç edenlerin iki tür eğilim içinde oldukları görülür. Birinci gurup, şehir içindeki diğer mahallelere göç etmekteyken ikinci gurup, ilçe dışına göç etmek eğilimindedir. Göç verilen diğer mahalleler şöyledir:

Cami-î Kebir Mahallesi

Hacı Ömer Mahallesi

Gülabibey Mahallesi...

Hayriye Mahallesi'nden göç edilen başlıca dış merkezler tespitlerimize göre şöyledir:

Adana

Diyarbakır

Mersin

Ankara

İstanbul...

4. 3. 7. Hamidiye Mahallesi: Şarbağlı kuzeyinde yer tutar. Adını, hudutları dahilindeki "Hamidiye" Camii'nden" alır. Düzensiz, girift sokaklar boyunca sıralanmış kerpiç konutlar, sıklıklarını şehri dıştan kuşatan bağlara doğru gidildikçe kaybederler. Binalardaki hâkim malzeme bazalt ve kerpiçtir.

Mahalle sakinleri farklı iktisadî yapı ve aşiretlere mensupturlar. Mahalle dahilinde yerleşenler genellikle Siverek civarı köylerdendir. Yerleşenlerin geliş yerleri tespitlerimize göre şu şekildedir:

Şekerli Nahiyesi
 Yoğunca Köyü
 Kamışlı Köyü
 Konurtepe Köyü
 Koyunlu Köyü
 Ediz Köyü...

Sosyal ve iktisadî seviyenin geri olduğu mahalle dahilinde, evlere bitişik bölmelerde küçük ve büyükbaş hayvanlar ile kümes hayvanları yetiştiriciliği yapılır. Mahsüller, tacirler vasıtasıyla ilçedeki toptancılar ve nihayet uzak pazarlara gönderilir. Batıl inançlar yaygın olup, yakın akraba evlilikleri ve çok eşliliğe sıkça rastlanır. Tespitlerimize göre, Hamidiye Mahallesi dahilinde çeşitli aşiretlere mensup insanlar yerleşmiştir. Bunların başlıcalarını Bablılar ve Bucak Aşireti mensupları oluşturur. Yine tespitlerimize göre, Hamidiye Mahallesi'nin göç verdiği başlıca uzak merkezler ise şu şekildedir:

Adana
Mersin
İzmir
Söke
Antalya
Ankara
İstanbul...

4. 3. 8..Şirinkuyu Mevkî: İdarî taksimatta mahalle vasfını haiz olmayıp, Cami-î Kebir Mahallesi'nin bir bölümüdür. Ancak şehrin en güneyinde kendine has karakterleri ve görünümüyle ayrı bir "Mahalle" özelliği göstermektedir. Kanaatimizce proje halindeki Yeni Çevre Yolu, stadyum ve Ticaret Lisesi'nin yapılmasıyla sahanın "mahalle" özelliği daha da pekişecektir.

Şirinkuyu mevkî, adını hudutları dahilinde bulunan ve buraya ilk yerleşenler için iskân sebebi sayabileceğimiz, suları tatlı bir kuyudan almaktadır. Şirinkuyu , kırsal yaşam biçimiyle şehir iskân sahalarının diğerlerinden tümüyle ayrılır. Zaten, Şirinkuyu mevkî kırsal kesimden kan davası, aşiret çekişmeleri, ya da iktisadî sebeplerle kopup gelenlerin oluşturduğu bir yerleşim ünitesidir. Gerçekten de , Şirinkuyu Cami-î Kebir Mahallesi'nin bir bölümü olarak kabul edilmesine karşılık, gerek sakinlerinin iktisadî ve sosyal hayat tarzları, gerekse de mesken topluluklarının genel görünüşleri itibariyle çok farklı karakterler gösterir. Şehir iskân sahaları dahilinde yer almakla birlikte bilhassa, ziraî mahsüllerin hasat

devresinde tam bir köy manzarası hâkimdir. Bir yanda hasatı tamamlanmış ziraî mahsüller, ot ve saman yığınları, diğer yanda kış için yakıt ihtiyacına cevap vermek üzere hazırlanmış tezek yığınları bütünüyle kırsal nitelikteki bir hayatın görütüleridirler. Denilebilir ki, Şirinkuyu Mevkiî köyden kente yeni gelen ve kent içinde köy yaşamı sürmekte olan insanların meydana getirdiği bir iskân sahasıdır. Her türlü altyapı yetersizlikleri yanında şehir kanalizasyon şebekesine ait sular da bu mevkiide açıktan akmaktadır. Yerleşim alanı boş arazilerle çevrelenmiştir.

"Köylü gibi yaşama arzusu", kente yeni göçen kır insanlarını da bu mevkiide toplamakta ve kesafet her geçen gün artmaktadır. Farklı köy ve aşiretlere mensup Şirinkuyu sakinleri kendilerini biraraya getiren mekân üzerinde, geleneksel hayat tarzlarını devam ettirmektedirler. Hemen hiçbir ev yoktur ki hayvan beslenmesin veya ziraî mahsül istih-sali ile uğraşılmasın...

Siverek şehrinin en güneyinde yer tutan Şirinkuyu mevkiî, proje safhasındaki Yeni Çevre Yolu'nun yapılması halinde çok boyutlu değişmelere sahne olacaktır. Geleneksel hayat tarzı yanında mesken tipleri, konut ağındaki kesafet gibi konularda önemli değişimlerin olması muhtemel, hatta kaçınılmazdır. Daha şimdiden, Yeni Çevre Yolu'na yakın olarak inşasına başlanan stadyum ve Ticaret Lisesi'nin bu sahada mühim ve köklü değişikliklerin hazırlayıcısı olacağı muhakkaktır.

Çoğu çiftçilikle uğraşan mahalle sakin-

lerinin bir kısmı da bakkal, manav, işportacı, kiraathane veya fırın işleticiliği gibi işlerle meşgul olmaktadır. Her aşiretten insan olmakla beraber Karakeçi Aşireti'ne mensup olanlar dikkati çekecek ölçüdedir. Geleneksek hayat tarzı günlük yaşayışa da yansımıştır. Sosyal ilişkiler Arapça, Zazaca, Kürtçe diye tabir edilen lisanlarla sürdürülür. Şirinkuyu Mevkii'nde herhangi bir eğitim-öğretim kurumu da bulunmamaktadır. Siverek civarı köylerden gelip yerleşenlerden, dışarıya göç edenlere pek az rastlanır. Dış göçle gidilen başlıca merkezler ise Diyarbakır ve Şanlıurfa illeridir...

BÖLÜM 5

SİVEREK'İN GÜNÜMZDEKİ FORKSIYONLARI

5. 1. Siverek'in İdarî Fonksiyonları: Bir yerin merkezi yer olarak gelişmesinde en önemli elemanlardan birisi olarak şüphesiz idare fonksiyonu sayılmaktadır. Bu fonksiyonla ilgili tesisler yerleşme merkezlerinde toplanmışlar ve idarî yönden çevre ile, bilhassa kaza sınırları dahilinde, karşılıklı münasebetin yalnız idarî sahada yapılmasına sebebiyet veriyor (KARABORAN H.Hilmi 1989 s.89).

Siverek idrî yönden önemli fonksiyonlar üstlenmiş bir merkezdir. Şehir merkezindeki 7 mahalle, 65 köy ve 435 mezraa'nın idarî merkezidir. Hiç şüphe yok ki, bu hal, Siverek şehrinin idarî fonksiyona ilişkin etki alanının büyüklüğüne işaret eder. İdarî ve resmî hizmet binaları ve bunlarla ilgili istihdamın hacminin genişliği daha ilk anda gözlenen önemli bir özelliktir.

5. 2. Siverek'in Kültürel Fonksiyonu: Şehirlerde toplanmış hizmetlerin diğer bir bölümünü kültürel fonksiyonlar teşkil etmektedir. İktisadî ve idarî fonksiyonlar kadar, kültür hizmetleri de, yeryüzünde bazı şehirlerin gelişmesinde ve önemlerinin devam etmesinde büyük rol oynamaktadırlar (KARABORAN H.Hilmi 1989 s.90). Kültür fonksiyonları çok çeşitlidir. Siverek'te kültür fonksiyonuna ilişkin eğitim ve kültür kurumları şehrin etki alanı üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Şehir merkezinde kültür fonksiyonunu yerine getiren kurumlar şöyledir:

6 Lise

-
- 2 Ortaokul
  - 11 İlkokul
  - 5 Özel Şöför Okulu
  - 1 Halk Kütüphanesi
  - 1 Sinema....

Dinî kurumlar da bu konuda önemli tesirlerde bulunurlar. Bu anlamda Camiler dikkat çekicidirler. Siverek'te yer alan çok sayıda camii, tarihin çok eski devirlerinden beri bu konuda önemli görevler üstlenmişlerdir. Başlıcaları:

- Ulu Camii
- Sulu Camii
- Hayriye Camii
- Gülâbibey Camii
- Hacı Ömer Camii
- Karakeçi Camii
- Haliliye Camii...

Eğitim-öğretim hizmetlerinin kültürel fonksiyonlar açısından büyük öneme sahip olduklarına şüphe yoktur. Bilhassa, Siverek için bu hizmetlerin çok önemli tesirlerde bulunduğu söylenebilir. Siverek nüfusunun bu konuda gösterdiği özellikler şu şekildedir:

Bu konuda ilk husus okuma-yazma bilmeyenlerin bilenlere yakın bir değer göstermesidir. Ve oldukça ilgi çekicidir. Nüfusun okuma-yazma konusunda gösterdiği dağılım şu şekildedir:

OKUMA-YAZMA BİLMEYENLER	OKUMA-YAZMA BİLENLER	HERHANGİ BİR OKULU BİTİREN	SADECE OKUMA-YAZMA BİLENLER	
% 48.7	% 51.4	% 65.4	% 34.6	
İLK OKUL MEZ.	ORTA OKUL MZ.	LİSE MEZ.	YÜKSEK OK.	BİLİNMEYEN
% 61.6	% 20.7	% 11.4	% 2.4	% 3.9

Dağılımın da açıkça ortaya koyduğu gibi, okuma-yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksektir (% 48.7). Üstelik, okur-yazar olanların da azımsanmayacak bir bölümü sadece okuma-yazma bilenlerden oluşmaktadır. Yani, herhangi bir öğretim kurumundan mezun değillerdir. Yine bir öğretim kurumunu bitirenlerin de, çoğunluğu ilkokul mezunudur (%61.6). Sosyal gelişmede mühim yer tutan unsurların, yani Yüksekokul mezunlarının azlığı da belirtilmesi icâp eden diğer husustur ki, okuma yazma bilenler içindeki nispeti ancak % 2.4 tür. İlave edilmesi gereken bir başka konu da, okuma-yazma oranının kadınlarla çok daha düşük seviyelerde olduğudur. Nitekim, okuma yazma oranı yalnızca kadınlar bazında ele alındığında, daha düşük değerlerle karşılaşılır. Buna göre, toplam kadın nüfusu içindeki okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 63.6 olup, bu oran erkeklerde % 34.2'lik bir değerle daha düşüktür. Okur yazar kadın nüfusunun teşkil ettiği % 36.4 lük kitlenin ise % 42.7'si herhangi bir öğretim kurumunu bitirmiş değildir. Bir öğretim kurumunu bitirmiş kadın nüfusun ise, % 67'si ancak ilkokul mezunu olabilmişlerdir. Yüksek öğrenim görmüş kadın nüfus oranı ise hayli düşüktür ve ancak % 1.2'dir. Özetle, nüfusun önemli bir kesimi okuma yazmasızdır. Okur yazar olanlarınsa çoğu

İlkokul mezunudur. Kadınlarda okur yazar oranı daha da düşüktür. Yine, kadın nüfusun okur yazar kesimi, sadece okuma yazma bilenler ile ancak İlkokul bitirenlerden müteşekkildir denebilir. Nitekim, 1985 yılı değerleri itibariyle toplam 19.076 kişilik kadın nüfustan sadece 83 kişinin (% 1.2) bir Yüksek Öğretim Kurumu'ndan mezun olması, kadınlarda okur yazarlık durumunun şekli ve seviyesi hakkında açık bir geriliğin olduğu fikrini uyandırır. Bu ise, sosyal gelişmeyi frenleyen bir faktör niteliğindedir. Çünkü, Siverek nüfusunun cinsiyet yapısına bakıldığında, kadın nüfus oranının önemli bir yer işgal ettiği görülür. Nitekim, Siverek şehir nüfusunun cinsiyet itibariyle dağılımı şöyledir:

	GENEL	KADIN NÜFUS	ERKEK NÜFUS
TOPLAM	39.391	19.076	20.315
ORANI	% 100	% 48.4	% 51.6

Öncelikle, okuma yazma oranının bu denli düşük olmasının ve bilhassa da kadın, nüfus içindeki okuma yazma oranının düşük olmasının sebepleri çeşitlidir. Madde başlıklarıyla mes'eleyi şöylece toparlayabiliriz.

I. Aile ekonomilerindeki mevcuk iktisadî güçlüklerin, öğrenim çağındaki çocuk ve gençleri, çoğunlukla çalışmak suretiyle aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda bırakması.. Araştırmamız esnasındaki tespitlerimiz de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Halen, öğrenim görmekte olanlar üzerinde ilk, orta ve lise düzeyindeki öğretim

kurumlarında yaptığımız araştırma, öğrencilerin önemli bir bölümünün ders dışı kamlarda bir işte çalıştıklarını ortaya koymuştur. Bilhassa, yaz aylarında görülegelen Çukurova'ya yönelik tarım işçisi göçü, ailenin tüm fertleri seviyesinde olageldiğinden öğrenim çağındaki nüfusu da kapsar niteliktedir.

II. Mevcut iktisadî ve sosyal yapı nüfusun dar gelirli gruplarını eğitim, öğretim imkânlardan uzakta bırakmış, buna karşılık, varlıklı ailelere mensup olanların ise mevcut imkânlardan azamî bir istifade sağlamaları gibi iki başlı bir durum yaratmıştır. Neticede, eğitim-öğretim olgusu nüfusun bir kesimi açısından cazip olmaktan çıkmış, geçimi temin etmek ya da hayatını kazanmak kaygısı önde gelmiştir. Böylece eğitim-öğretim sözü edilen bu kesimler için bir ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. Zaten, okur-yazar olanların mühim bir kısmını bu işi askerdeyken öğrenmeleri de durumu tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

III. Kadın nüfusu içinde durumun daha olumsuz bir karakter göstermesi pek şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira, Türkiye genel nüfusu içinde durum aynıdır. Ve kadın nüfusun öğrenim konusundaki bu geriliği ülkemizin genel özelliğinin bir yansımasından ibarettir. Sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan kadının eğitim-öğretimden uzak tutulması veya alışıl gelmiş bir ifadeyle "kız çocuklarını okula göndermeme" eğilimi Siverek şehri için de geçerli olmuştur.

Siverek şehrinde günlük gazeteler ile diğer süreli yayınların okuma durumu da şehir kültürel fonksiyonları konusunda değinilmesi icâp eden bir başka husustur. Herşeyden evvel "İrfan" adlı gazetenin ilçe merkezi dahilinde basımı gerçekleştirilen tek yayın organı olduğunu vurgulamak gerekir. İrfan Gazetesi, Kuvay-î Milliye Hareketi'nde de aktif rol ve işlev üstlenmiş, çeşitli aşama ve yer değişikliklerinden sonra bugünkü mütevazî matbaası ile faaliyetlerini günümüze kadar taşımıştır. Tespitlerimize göre, İrfan Gazetesi ilçe merkezi dahilinde okunmakta olan bir yayın olmak vasfındadır. Ve çoğunlukla da, resmî dairelerle, şehir esnafı ve halkın çok sınırlı bir kısmına hitap etmektedir. Bu itibarla da, tesir sahası bir hayli kısıtlıdır. Buna karşılık, Türkiye geneline hitabeden büyük tirajlı günlük gazetelerle süreli diğer yayınların büyük bir çeşitlilik arzettiği görülür. Öyle ki, Basınımızın hemen tüm yayınlarının Siverek şehrindeki satış reyonlarında yer almak suretiyle, okuyucuya sunulmak şansına haiz olduklarını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Tespitlerimize göre, 1989 yılı baz alınarak belli başlı günlük gazetelerin ve diğer süreli yayınların satış düzeyleri şöyle belirlenmiştir;

YAYIN ADI	ORTALAMA GÜNLÜK SATIŞ ADEDİ	(1)
Bugün	240	
Tan	220	

(1) Grafik: Siverek'te okunan başlıca gazetelerin satış adedi, 1989.

Günaydın	200
Sabah	200
Hürriyet	180
Milliyet	150
Fotospor	150
Cumhuriyet	60
Tercüman	30
Güneş	15

5. 3. Siverek'in Sosyal Fonksiyonu: İdarî ve kültürel fonksiyonun yanı sıra, sosyal fonksiyon da bir şehre niteliğini veren unsurlar arasındadır (KARABORAN H.Hilmi 1989. s.90). Siverek şehri çok sayıda eczane, Dış Hekimi, Hekim ve Sağlık kurumları ile çok önemli tesirlerde bulunur. Etki alanı için önemli bir sağlık merkezi rolündedir. Öyle ki, bu etkiler idarî hudutlarını aşar. Çevre merkezlerin birçok kır yerleşmeleri de bu ihtiyaçları yönünden Siverek'in tesir sahasında kalırlar. Başlıca sağlık kurumları şöyledir:

- 1 Devlet Hastanesi
- 1 Sağlık Ocağı
- 1 Verem Savaş Dispanseri
- 1 Özel Dış Hekimi Muayenehanesi
- 4 Özel Doktor Muayenehanesi...

Eczanelerin bu konudaki fonksiyonu ise çok daha önemlidir. Öyle ki, Siverek şehri deyim yerindeyse, bir eczaneler şehri özelliğindedir. Sayıları bir hayli fazla olan ve her geçen gün artmakta olan eczanelerin sosyal fonksiyona ait

kurumlar arasında başta geldikleri öncelikle söylenebilir. Her sabah kırsal kesim insanını Siverek'e gelmeye zorlayan sebepler arasında sosyal fonksiyona hizmet eden unsurların büyük payı vardır.

5. 4. Siverek'in Ekonomik Fonksiyonu: Şehrin yerine getirdiği fonksiyonların en önemlisi şüphesiz ekonomik fonksiyonudur. Şehir ekonomik bakımdan bir merkez olarak çevresine tesir eder. Bununla belirli ve sınırlı çevresini bu yönden kendisine bağlar (KARABORAN H.Hilmi 1989, s.90).

Siverek etki alanı çok geniş önemli bir iktisadî merkezdir. Doğrusunu söylemek icap ederse, Siverek şehri etki alanı hudutlarını genişleten esas faktör sözü edilen bu iktisadî tesirlerdir. Fakat bu iktisadî kudret, ekonominin ancak belli bir kesimi için sözkonusu edilebilir. Zira, Siverek'te sanayii sektörüne ait hizmet payı yok denecek seviyededir. Ve sadece şunlardan ibarettir;

1 Süt-Tereyağ-Peynir Fabrikası (T.S.E.K.)

1 Teneke Fabrikası (SİVTENSAN)

1 Çeltik Fabrikası...

Halbuki şehre asıl niteliğini veren Tarıma dayalı zirai ürünlerin sevk, nakil ve pazarlanmasını da kapsayan "Ticaret" faaliyetleridir. Siverek, herşeyden evvel bir ticaret şehridir denilebilir. Ticaret ise perakende ve büyük ticaret olmak üzere ikiye ayrılmıştır (KARABORAN H.Hilmi 1989 s.92).

Ziraatte çalışanlar her devrede önemini korumuştur. Şehirselle gelişim, pazar rolünün pekişmesi, tarımsal üretimdeki artış gibi sebeplerin sonradan devreye girmesiyle ziraî karakter çözülmeye başlamıştır. Ancak, şunu hemen belirtmek gerekir ki, sanayiinin bu çözülmeye hiçbir katkısı olmamıştır. Bugün bile endüstrinin "yok Sèviyede" bulunuyor olması bu kanımızı doğrular niteliktedir. Gerçekten de, hiçbir ciddi sanayi kuruluşu yoktur. 1976'da üretime başlayan Süt Endüstrisi Kurumu'na ait Tereyağ ve Peynir Fabrikası, 1985'te üretim düşüklüğü, hammadde teminindeki güçlükler gibi sebeplerle kapatılmış ve ancak 1989'da tekrar açılabilmiştir. Bunun haricindeki çeşitli atölyeler, oto tamirhaneleri, ekmek fabrikası, çeltik fabrikası ve son olarak açılan tenek fabrikası (SİVTENSAN-1988) şehrin belli başlı sınaî kuruluşlarıdır. Sınaî istihdam alanları da bunlardan ibarettir. Ve faal nüfus içindeki payı % 1'i bile bulmaz. Öyleyse, "Ziraî Karakterin" çözülmesi nasıl ve hangi faktörlerin tesiriyle olmuştur?..

Durum açıktır ve ziraî karakteri çözen şey, mazinin çok eski devirlerinden beri Siverek şehrine imtiyaz sağlayan coğrafi mevkii sayesinde üstlendiği "ticarî rolüdür". Ticaret, bugün de faal nüfusun esas istihdam alanıdır. Ve iktisaden faal nüfusun % 70'i ticarî faaliyetlerle meşguldür. İdarî fonksiyonu da unutmamak gerekir. İdarî ve sosyal hizmet kuruluşları, özel işletmelerle diğer kamu kuruluşlarında çalışan ve şehirselle gelişmeye paralel olarak sayıları giderek artan "Genel Hizmetler" sektörünün de önemli bir istih-

dam yarattığı söylenebilir. Esasen, bu kesim ticaret dışında ikinci önemli istihdam sahasıdır. Son yıllarda giderek artan memur-bürokrat sayısı neredeyse, bir "memur şehri" görüntüsü ortaya çıkarmıştır. Ve faal nüfusun % 20'si bu sahada istihdam edilmektedir. Faal nüfusun geri kalan % 10'luk kesimi ise "iyi tarif edilmeyen hizmetler"-de" istihdam edilmiştir.

İktisaden faal Siverek şehir nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden "ticarî nüfus", bir yönüyle yine ziraate bağımlıdır. Zira, ticarî faaliyetler tarımsal ve hayvansal ürünlerin üretim, pazarlama ve nakil işlerinden ibarettir. Günlük periyodik ihtiyaca cevap veren tüketim mallarının ticareti de önemlidir. Ve genel gidişat, giderek bir "tüketim şehri" olmak yolundadır. Geleneksel bazı eşyaların örneğin; kilim, keçe, çadır, çuval binek hayvanlarına ait koşum eşyaları, çeşitli süs ve mutfak eşyalarının imâl ve satışı da gerçekleştirilmektedir. Çeşitli atölyelerde üretilen bakır eşya, tarım aletleri, çeşitli inşaat aletleri, soba, teneke yapımı, mobilyacılık gibi faaliyetler de ticaretin değişik şekillerde görülmüş çeşitleridir. Kırsal kesime hatip eden giyim mağazaları, kavafiyeciler, semerciler ile memurlara yönelik satış yapan pasajlar, Siverek ticarî hayatına renk katan diğer istihdam sahalarıdır. Nakliyat işleri ise büyük bir üretim potansiyeline haiz bu ziraî şehrin ürünlerini dış pazarlara götürmek ve giderek bir "tüketim şehri" özelliği kazanan Siverek şehri'nin ihtiyac mallarını getirmek işini üstlenmek suretiyle büyük bir

istihdam sahası oluşturmaktadır. Mevcut nakliyat firma ve araçlarının sayıca her geçen gün artmakta olması bu durumu daha da pekiştirmektedir.

İktisaden faal nüfusun, "genel hizmetler" sektöründe en önemli kesimi eğitim işleri oluşturur. Sağlık hizmetleri, Belediye, Karayolları ve diğer kamu kuruluşlarında hizmet veren personel sayısı da önemli bir yekûn tutar. Komando Alayı'nın Siverek şehrine gelişi şehrsel fonksiyonlara bir yenisini eklemiştir ise de askerî etkiler pek sınırlıdır. Şüphe yok ki, memur bürokrat kesimin istihdamını sağlayan "Genel Hizmetler", daha ziyade şehrin idarî fonksiyonunun bir neticesidir. Ve şehrin fonksiyonel sınıflandırmadaki yerini tayin edici kudrette değildir.

Sonuç olarak, Mezopotamyalı ticaret kervanları ile Anadolu'nun ticaret kolonileri arasındaki bağlantıyı sağlamak gibi milâdi yıllara kadar inen köklü mazisi ve bugün, havalisinin mercimek, nohut, buğday, yün, deri, tereyağ, peynir, canlı hayvan gibi mahsüllerini sevk ve nakletmek suretiyle İskenderun, Mersin, Adana, Gaziantep gibi büyük ihraç merkezlerimizi besleyen, nihayet faal nüfusunun çok önemli bir kısmını "ticaret işlerinde" istihdam eden Siverek şehri; ziraî karakteri ağır basan "bir ticaret şehridir". Bir diğer yaklaşımla Siverek'te ticaret, "bilhassa günlük ihtiyaçlar" ile "bilhassa periyodik" ihtiyaçlara teka-bül eden perakende ticaret faaliyetlerinin geniş yer tuttuğu bir nitelik göstermektedir(x).

(x) Prof.Dr. KARABORAN'a göre Perakende Ticaret:

- a) Bilhassa günlük ihtiyaçların temin edildiği ticarethaneler
- b) Bilhassa periyodik ihtiyaçların temin ed. ticarethaneler
- c) Bilhassa uzun vadeli ihtiyaçların temin ed. ticarethaneler

Bankalar, T.M.O. ve diğ er kuruluşların da Sive-
rek iktisadî hayatında önemli yeri vardır. Çünkü bankalar
köy-şehir ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynarlar.
Ticareti destekleyen ve şehri dışarıya bağlayan faaliyet-
ler şeklinde nitelenen ve şehir dışında bulunan sahalar-
daki ihtiyaçlarla yakından ilgili olan bankacılık faali-
yetidir(KARASORAN H.Hilmi 1989. s.93). Siverek merkezinde
üstlenen başlıca banka şubeleri şunlardır;

T.C. Ziraat bankası

Akbank

İş Bankası

Halk Bankası

Emlâk Bankası...

Ticarî fonksiyona dair diğ er unsurlar ise şöyledir;

Canlı Hayvan Pazarı

Buğday Pazarı

Sebze Hali...

Hırdavatçılar, Bakırcılar, Av Malzemeleri
ticarethaneleri olmak üzere tasnif edilir.

Ulaşım; Ulaşım faaliyetleri ile şehir yerleşmele-
ri arasındaki ilişkiler çeşitli ve de önemlidir. Çünkü,
şehirlere kurulma ya da büyümelerinde baş rolü oynayan
dolayısıyla bir şehirs el faaliyet olan sanayi bile geliş-
me ve lokasyonunda ulaşım a son derece bağlıdır. Şehirlere
gıda maddelerinin taşınmasında ise daha geniş ve daha çe-
şitli alansal bağlantılar sözkonusudur. Bunların yanında
şehirlere işgücü çekiminde de ulaşım baş rolü oynamakta-
dır. Nihayet, şehrin sosyal, kültürel ve başka olanakla-

rından yararlanmak isteyenler için de ulaşım gereklidir. Zamanımızda büyük ekonomik ve kültürel merkezler çeşitli faaliyetlere sahne olmakta ve ona göre de donatılmak zorunda kalmaktadırlar(1)... Gerçektende, ulaşımın fonksiyon sahası ekonomik yapının tamamı içerisinde fevkâlede bir öneme sahiptir (2).

Tarihî süreç içinde Siverek şehri, ulaşım dair öneminden her zaman yararlanmıştır. Hiç şüphesiz bu hal, ulaşım ait faktörlerin olumlu etkilerinden kaynaklanmaktadır. Yukarı Mezopotamya olarak addedilen bu saha, çağlar boyunca Mezopotamyalı kavimler ile Anadolu'nun temas geldikleri bir yer olmuştur. Bu temas, kimi defalar kervan yolları güzergâhlarının ele geçirilmesini amaçlayan savaşlarla ve kimi defalar da bugünün yerleşmelerine çekirdek olan kalelerin inşası ile kendini belli etmiştir.

Maziye ait bu ulaşım dair öneminden Siverek şehri bugün de hiçbir kaybetmemiştir. Bilakis, gelişmesine tesir eden birçok faktörden ötürü daha bir önem kazanmıştır. Her yönüyle Siverek bir geçiş güzergâhı ve kavşak yeridir. Karayolları haritalarının incelenmesi halinde de durum açıklıkla görülür. İyi evsafli yollar, şehri bölgenin diğer önemli merkezleri ile bağlantılı hale getirir. Günün her saatinde kuzeye, doğuya, batıya ve güneye yönelmiş yollardan yolcu ve mal sevkiyatının yapılabilmesi de, ulaşım faktörünün gelişmeyi destekleyen bin unsur olduğuna şüphe bırakmaz.

(1) TÜMERTEKİN Erol; Ulaşım Coğrafyası, İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Yay. İst. -1987.

(2) KARABORAN H.Hilmi; Şehir Coğrafyası ve Şehirselsel Fonksiyonlar, F.Ü. Dergisi Cilt 3, Sayı 1, Elazığ-1989.

Kuşkusuz, idarî merkezi olduğu yerleşim birimlerinin ve bilhassa kuvvetli olduğunu tespit ettiğimiz iktisadî fonksiyonu sebebiyle, kendine bağlı tuttuğu geniş bir iktisadî tesir sahasının oluşmasında ulaşım ait faktörlerin çok büyük rolü olmuştur. Mevcut birçok mal ve hizmetlerin kesif bir hâl almasında ve hatta idarî sınırları dışındaki yerleşim birimlerinin de bu fonksiyonlarını kendi bünyesinde toplamasında, tüm yolların kesiştiği bir kavşak yeri oluşunun ve ulaşım engel coğrafi bir arızanın bulunmayışının büyük rolü vardır. Siverek Şehri, uzak pazarlara mal taşıyan birçok yol ile bu malların üretim ve tüketim merkezleri arasındaki sevkiyatını üstlenmiş bir ulaşım ağının odağı durumundadır. Siverek Şehrinin ulaşım hizmet eden başlıca tesislerine gelince;

Şehirlerarası Ulaşım hizmet eden Belediye Garaajı

Çermik Garaajı

Nakliyeciler Birliği

Diyarbakır-Şanlıurfa Minibüsleri Birliği

Petrol Bayileri

Kâhta-Viranşehir Minibüsleri Birliği...

Netice itibariyle fonksiyonel açıdan Siverek Şehri ziraat ürünlerinin sevk ve pazarlamasını da içeren başta perakende ticareti olmak üzere toptan ticarete de sirayet eden bir ticaret şehridir. Ve önemli nakil fonksiyonlarını da bünyesinde toplamıştır.

BÖLÜM 6**MERKEZİ YER OLARAK SİVEREK**

6. 1. Merkezi Yer Kavramının Açıklanması: Bölge planlamalarında çeşitli altyapı problemlerinin çözümü ve buna ilişkin olarak da ekonomik merkezlerin belirlenmesi önde gelmektedir. Gelişen merkezler çevreye hizmet dağıtmaktadırlar. Bunların çeşitli fonksiyonları bünyelerinde bulundurmaları gerekmektedir. Bu bölgenin herhangi bir yerleşme merkezindeki nüfusun çoklukla günlük ihtiyaçtan lüks tüketim ihtiyaçlarına kadar olan talebi, her yerde tam anlamıyla memnuniyet verici şekilde karşılanamaz. Bir yerleşim yöresindeki nüfus için, en çok ve en gerekli hizmetler bir merkezi yerde oluşmuş bir ekonomik merkezde sunulmaktadır. Bu merkezi yer, çevresindeki diğer yerleşim merkezlerinin belirli fonksiyonlarını üstlenmekte ve kendi nüfusunun ihtiyaçlarına cevap vermesine ek olarak, çevresine hizmet götürmek açısından da ayrıca önem kazanmaktadır. (KARABORAN H.Hilmi - 1989 s.95).

6. 2. Merkezi Yer Araştırmasının Hedefi: Bir şehrin kapsamlı tarifi ancak onun yaşama sahasını teşkil eden hinterlandı ile bağlantısı da Coğrafya görüşü çerçevesinde beraberce düşünüldüğü zaman yapılabilir. Burada münasebetlerdeki iki farklı kategoriye birbirinden ayırt etmek lazımdır. Bunlardan birisi şehri doğrudan çevreleyen ve şehrin burası için merkezî yer olarak hizmet ettiği hemen yakınındaki ve ona bitişik olan yöre ile ilgilidir. Şehir manzarası belirli bir yöresel ve ekonomik yapı teşkil et-

mektedir. Merkez ile çevre arasındaki çeşitli bağlantılar ekonomik, sosyal, kültürel, idarî ve benzeri yönden istenildiği gibi araştırılabilir. Çok defa, farklı ve münferit toplanma bölgelerinin üstüste yığılmalarından farklı basamak sıklıkları ile şehrin tesir sahası meydana çıkmaktadır. İnsanın bütün hayat safhasında şehir ile çevresi arasında çok yakın irtibatlar bulunmaktadır. Bu bağılıklar çok şekilli, farklı sıklıkta ve geniş bir şekilde yayılmış çeşitli münasebetleri teşkil eder. Çevresinin merkezi olarak şehrin sahip olduğu merkezi fonksiyonlar, değerlilik, sıklık ve tesir sahalarına göre ayrılır. Buna göre de , şehrin münferit etki bölgelerinin bir araya toplanmasından tesir sahasının bütünlüğü meydana çıkar.

Yalnızca ekonomik zorunluluklar değil, aynı zamanda da insan tarafından bildirilen subjektif irade belirtileri veyahutta tesadüfî olmalara dayanan farklı bağılıklar sözkonusu olduğundan şehrin farklı tesir bölgeleri merkezlilik derecesi için esas itibariyle mutlak bir ölçü teşkil edemez. İmkânlar dahilinde keyfilikleri dikkate almamak ve mevcut strüktür ile ilgili karışıklıklara meydan vermemek, yani merkezi fonksiyonların özelliklerinden şehirle ilgili merkezlik derecesini ortaya çıkarmak gayesi ile farklı taşınma sahaları için yalnızca mümkün olan bütün faktörler hususiyet olara mahallelerindeki (yöre) bağlantılarında araştırılırlır. Önce, yapılacak ve sözkonusu olabilecek küçük yöresel araştırmalarda insanî faaliyetlerin bütün sektörleri üzerinde çok

sayıda mevcut olan münasebetler gözönünde bulundurulmalıdır. Bu faaliyetlerde şüphesiz gerçeğin arkasında gizlenen insanî olarak bildirilen karıştırılmalara meydan verilmemesi gereklidir. Tesadüfler hariç bırakılarak doğru ve hatta diğer yöreler ile mukayese edilebilecek şehrsel tesir sahalarına ulaşılır. Bu da yörede tesis edilmiş bir merkezi yerler düzeninin oluşmasını mümkün kılar (KARABORAN H.Hlimi -1989. s.96).

6. 3. Merkezi Yer Olarak Siverek Bu Hususta Uygulanan Anket Faaliyetleri ve Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana ve Mersin Etki Sahasında Siverek:

Yerleşme merkezleri, diğer her şehir gibi yalnız kendi kendilerine varlıklarını sürdürmeye muktedir olamazlar. Bu yerleşmelerin yaşama temellerinin önemli bir kısmı yakın ve uzak kırsal çevrelerine olan ilişkileriyle yoluna koyulur.

Bir merkezî yer ve onun tesir sahası beraberce fonksiyonel bir birlik teşkil etmektedir. Bu birlik, şehirle çevresi arasında olan karşılıklı ilişkiler neticesinde ortaya çıkar. Kendisi için gerekli gıda maddeleri ve diğer tarım ürünlerini temin eden çevresindeki bölgeler olmadan, hiçbir şehir teşekkül edemez. Bu bölgeler ile şehrin daha üst ve merkezî fonksiyonunun belirli bir sahada olan sınırları belirlenmiş olur. Ve yaşama sahası olan bu bölgelere şehir çeşitli hizmetleri verebilir. Bu da şehrin kendisine has bir yaşama sahası olmasının gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Merkeziyet kavramı

kasabaların, şehirlerin ve şehrsel gelişmelerinin anlaşılmasında esas teşkil etmektedir. Merkeziyet, şehrsel şekil, şehrsel fonksiyon ve şehrsel hayatın toplumun geçirdiği gelişmelere uygulanmasını yansıtan dinamik bir kavramdır.

Fonksiyonların bir yerdeki çeşitliliği ve çokluğunu şehrsel merkezin ilk karakteri olarak kabul etmek mümkündür. Merkeziyet, bir şehrsel yerde toplanmış merkezî fonksiyonların çokluğundan ve çeşitliliğinden meydana gelmiştir. Ve o yerde toplanan bir ya da birçok ulaşım sistemine dayanmaktadır (KARABORAN H.Hilmi -1989, s.97).

Prof.Dr. H.Hilmi KARABORAN tarafından hazırlanan, küçük ve orta büyüklükteki şehirlerde başarıyla uygulanan anket'in (Anket I7 uygulanması sonucunda yaptığımız değerlendirmelere göre: Siverek, bir "merkezî yer" hüviyeti taşıyan çevresine mal ve hizmet sunmakta olan "orta büyüklükte" bir şehirdir. Bu mânada Siverek şehri, merkezî olduğu tesir sahasını çeşitli fonksiyonları aracılığıyla kendisine bağlı tutarken, bölgesel merkez hüviyetindeki daha büyük bazı merkezlerin de tesir sahasında kalmaktadır. Yine anket sonuçlarımıza göre bu merkezler şunlardır;

Gaziantep

Diyarbakır

Şanlıurfa

Adana

Mersin...

Tespitlerimize göre bu büyük merkezler Siverek için bilhassa, istihdam, ticarî bazı malların temin, sevk ve nakli, eğitim-öğretim, sağlık problemleri nihayet idarî hizmetler açısından

tesirlerde bulunmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle Siverek, idarî, kültürel, sosyal ve ekonomik fonksiyonları açısından Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana ve Mersin'in etki sahasındadır.

<u>MERKEZİN ADI</u>	<u>SİVEREK ÜZERİNDEKİ TESİR FONKSİYONU</u>
Gaziantep	İktisadî ve sosyal fonksiyon
Diyarbakır.....	Sosyal ve Kültürel fonksiyon
Şanlıurfa.....	İdarî, İktisadî fonksiyon
Adana	İktisadî, kültürel, sosyal Fonksiyon
Mersin.....	İktisadî Fonksiyon

Buna karşılık, bir merkezi yer olarak Siverek'in etki alanı çok daha geniştir. Ve idarî hudutlarının dışına taşar (Harita: Siverek'in Etki Alanı). Böylece Siverek idarî fonksiyonlarını üstlendiği yerleşim birimlerinin tümünü tesir sahasında tuttuğu gibi bu tesirlerini idarî hudutları dışındaki bazı yerleşmelerde de kuvvetle hissettirmektedir. Bir diğer deyişle, idarî hudutları dışındaki sözkonusu yerleşmeleri etki alanı içine almaktadır.. Tespitlerimize göre Siverek'in etki alanına giren bu yerleşmelerin idarî olarak bağlı buldukları merkezler şöyledir:

Viranşehir

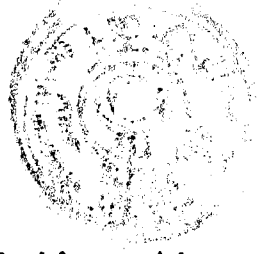
Hilvan

Kâhta

Çermik

Çüngüş

Gerger...

Bu merkezler ise bilhassa, ziraî mahsül ticareti, canlı hayvan alım-satımı, günlük ihtiyaçlar, periyodik ihtiyaçlar ve bilhassa uzun vadeli ihtiyaç mallarının temininde Siverek şehrine bağlılık göstermektedirler. Yani, sözügeçen altı ilçe merkezi hudutları dahilindeki komşu kır yerleşmelerinin bir bölümü Siverek'in etki alanı kapsamına girmektedirler...

BÖLÜM 7

SİVEREK'İN FIZYONOMİK VE FONKSİYONEL BÖLÜNÜŞÜ, FARKLI KULLANILAN SAHALARI

Hititlerin "Kînaba", Arapların bazalt örtünün teşkil ettiği siyahlığa atfen "Süveyda", Sasanilerin topraklarının kırmızılığına izafeten "Surk", Romalıların "Sevaverag", Bizanslıların "Severag" ve nihayet bugün "Siverek" olarak isimlendirdiğimiz bu şehrin yerleşme nüvesi, iskân sahası dahilinde daha ilk bakışta farkedilen şehrin tek yükseltisi durumundaki, 795 m rakıma sahip kale'dir Siverek Kalesi Bizans İmparatoru Konstantin tarafından Diyarbakır'a aşağı ve yukarı Mezopotamya'dan gelecek hücumları önlemek için şehrin ortasındaki yığma tepe üzerine inşa ettirilmiştir. Gerçekte, Siverek Kalesi'nin üzerine kurulduğu yığma tepe, daha önceden Asurlular tarafından yapılan Kale'nin kalıntısıdır. Sonraları, birçok defalar el değişen ve yıkılan kale, çeşitli onarımlar görmek suretiyle mevcudiyetini devam ettirebilmiştir. Günümüzdeyse, harebe olmuş ve bir yığıntı haline gelmiştir.

Şehir, önceleri kaleden çıkmak suretiyle kuzeydoğuya doğru bugünkü Hayriye Mahallesi yönünde yayılırken, kale'den itibaren güneydoğu'ya doğru da bugün "Eyvanat" diye isimlendirilen mezarlık ve mesire yeri yönünde yayılma göstermiştir. Kale'den çıktıktan sonraki gelişme doğrultuları değişmekle beraber, merkezi iş sahası'nın bugünde odağı durumundaki Kale çevresinin, şehrin en kesif iş ve faaliyet sahası olduğu muhakkaktır. Kale çevresini saran dairevi bir kuşak

boyunca, günümüzde yer alan birçok tarihi yapı, yeraltı ve yerüstü hamamları, maziye ait işyeri ve atölyeler bu durumun izahına kanıt oluşturlar.

Bir Kasaba olarak, gelişmesinin daha ilk yıllarında bile Siverek ziraî potansiyeli, ticarî kudreti, mevcut birçok camii ve medreselerle donanmışlığı ve kendine has bir kültür hizmeti ile dikkati çekmiştir. Daha bu ilk gelişme yıllarında dahi Siverek Şehri, ihraç ettiği ziraî ve itcarî değere haiz hayvansal ürünleriyle meşhur idi. Böylelikle, merkezî yer olma hüviyetini pekiştirirken, bir yandan da iktisadî tesir sahasının hudutlarını bir hayli genişletme yoluna girmiştir.

Şehir iskân sahası gelişmesinin ilk safhalarında, doğuda Karacadağ (1919 m)'a, batıda Fırat'a doğru ve kuzeyde Çermik, Ergani taraflarına doğru olan kesimlerde meşelik olduğu gibi güneyden de kasabanın önünden Kara Meydan, Tanrı Çukuru, Eyvanat mevkiilerine dek sık bir kavaklık, ağaçlık, dikmelik, bahçelik ve dutluk saha durumunda idi. Günümüzde, şehrin güneyinde yeralan ve Eyvanat olarak isimlendirilen mezarlık ve mesire yerindeki yüksek boylu iri gövdeli ağaçların da mazinin bu devresine ait kalıntılar olarak telakki edilmesi yerinde olacaktır.

İlk gelişme devrelerine ait bir belgede (1), şehirde dokuz camii, üç tekke, dokuz han, bir eczane, bir dispanser,

(1) Abdül Celilzâde Zühtü, Viranşehir Varidat Katibi. El Yazması Keşkül Kitabı. Yazarın oğlu Mehmet Bayar'ın 1.5. 1931 tarihli çevirisi.

üç hamam, otuz kahvehane, altıyüz dükkan, muazzam ve muntazam bir kışla, ikibin kadar üzüm bağı, Eyvanat mevkiinde mesire yerleri, iki garaj, üç bin hane ve otuz bin kadar da nüfusunun " olduğu belirtilmiştir.

Günümüzde Siverek, 1550'den fazla işyeri, 6 Lise, 2 Ortaokul, 12 İlkokul, Halk Eğitim Merkezi, Halıcılık Okulu, 5 Özel Şöför Okulu, 1 Hastahane, 1 Dispanser, 1 Sağlık Ocağı, 5 Banka şubesi, idarî ve sosyal hizmet binaları ve nihayet şehir iskân sahası dahilindeki Komando Alayı ile idarî, sosyal, kültürel, ticarî, iktisadî ve nihayet askerî fonksiyonlar üstlenmiş, bir merkezi yer hüviyetindedir. Teşekkülüne nüve olan Kale'den başlamak üzere, çeşitli gelişme kuşakları halinde ova zeminine yayılan ve yaklaşık dairevi bir şekil gösteren şehir iskan sahası, esasını teşkil eden üç ayrı kesim arzeder.

I. Merkezi İş Sahası

II. İkâmetgâh Sahaları

III. Kenar Kuşak...

I. Merkezi İş Sahası: Odak yerini kale teşkil eder. Kale eteklerinden itibaren gelişmeye başlayan iş ve ticaret sahası, şehirselsel gelişmeye paralel olarak hudutlarını genişletmiştir. Bugün kale'nin doğusuna düşen iş sahası tereddütsüz en yoğun iş ve alış-veriş merkezidir. Ve Buradan ikâmetgâh sahalarına doğru derin bir şekilde sokulan caddelerin de odağıdır. Esasını Hürriyet Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, İnönü Bulvarı, Atatürk Bulvarı, 12 Eylül (Şair İbrahim Rafet) Caddesi, Ali Erkanlı Caddesi, Abdi İpekçi Caddesi, Siverek Caddesi, Kemaliye Caddesi, Seyfioğlu

(Adıyaman) Caddesi teşkil etmektedir.

II. İkâmetgâh Sahaları: Merkezi İş Sahasını dıştan çevrelerler. Mesken ve nüfus itibariyle çok sık, sık ve seyrek olmak üzere üç ayrı kuşak sıralanışı gösterir. Kesafet, merkezi iş sahasından itibaren dışa doğru azalma gösterir. İkâmetgâh sahalarını günümüzde şu mahalleler teşkil eder: Cami-î Kebir Mahallesi, Haliliye Mahallesi, Hacı Ömer Mahallesi, Hasan Çelebi Mahallesi, Hayriye Mahallesi, Hamidiye Mahallesi (1).

III. Kenar Kuşak: Şehir iskân sahasının en dış yayını teşkil eder. İkâmetgâh sahalarını çevreleyen ziraî bir kuşak meydana getirir. Siverek Şehri'nin meşhur üzüm bağları, nar bahçeleri, fıstıklıkları ve diğer meyve bahçeleriyle, mesire yerlerinden oluşur. Gün geçtikçe artan yapılaşmalarla, bir mesken istilâsının tehdidi altındadır. Ve hudutları giderek daralmaktadır.

7. 1. İmar Faaliyetleri: Siverek Yerleşme Merkezi 30 km kadar doğusunda yer alan 1919 m yükseltideki sönmüş Karacadağ volkanı eteklerinde kurulmuş olup ilçe merkezi 4314 km alan kapsar. 30 km kadar batısında ise Fırat Nehri ile sınırlanır. Bu saha dahilindeki insanların başlıca iktisadî uğraşısı tarım ve hayvancılığa dayanır. Küçük El Sanatları bilhassa kilim, keçecilik, semer yapımı, bakır eşya işlemeciliği ve ticarî faaliyetler gelişmiştir. Önemli bir endüstri tesisi yoktur.

Şehir sahasında topoğrafik yapı kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir eğim göstermektedir. Ki Eski Esmer Çayı yatağı da aynı eğim doğrultusunu izlemekteydi. Şehir İmar Sahası yükselti değerleri 825-730 m. arasındadır. Halen mevcut yerleşim ise 817-730 m. arasındadır. Sözkonusu değerlerin şehir iskân sahasında değişiklikler gösterdiği de dikkati çeken bir husustur. Nitekim, yükselti değerleri şehir yerleşim sahasının batısında 815-730 m. arasında iken, güneyde 790-730 m. değerleri arasındadır. Şehir merkezindeki iskân sahası içinde Siverek Kalesi farklı bir durum gösterir. Deniz seviyesinden 795 m.'ye varan yükseltisi ile Siverek Kalesi, şehir içinde göze çarpan tek yükseltidir. Mahalleler arazi eğimine uygun ve düzgün bir şekilde yerleşmiştir. Arazi yapısında dolayısıyla şehir topografyasında başkaca kayda değer yükseltiler görülmemektedir. Şehrin kuruluşunda, arazinin en düzgün olan kesiminin özellikle seçildiği göze çarpar. Arazi eğimi şehrin kuruluş sahasında artık suların tabii olarak akışına müsaittir. Bu durum, kanalizasyon şebekesinin teşkilini kolaylıkla mümkün kılacak değerdedir.

Şehir, volkanik menşeli Karacad'ın batı eteklerindedir. Şehrin bulunduğu arazinin jeolojik yapısında bazalt ve bazaltik tüfler dikkat çeker. Yerleşim sahasında yüzey kesimlerindeki toprak örtüsü altında, siyah renkli bazalt cinsi formasyon yer alır. Sözü edilen bu formasyon gerçekte, yörenin hakim formasyonudur. Öyle ki, şehrin güneybatısındaki Haclıdır Barajı Etüd safhasında nehir

yatağında 125 m.'ye kadar inilmesine rağmen bazaltı geçmek mümkün olmamıştır. Fakat, şehrin batısına yani Çaylarbaşı Bucağı'na doğru bazalta ait tabaka kalınlığının azaldığı belirlenmiştir. Şehrin kuzey batısında Bucak Nahiyesi merkezinde bazalta ait talınlığın 23 m.'den sonra yerini kalkere terk ettiği görülmüştür. Yer yer yüzeyde görülen döküntü kayalar da mevcuttur(D.S.İ. Hacıhıdır Sahası Etüd Raporu-ŞANLIURFA). Dördüncü Derece Deprem Bölgesi'nde yeralan şehir merkezinde, inşaat yönünden temel zeminin taşıma gücü ve stabilitesi yüksektir. Bu bakımdan şehir şu ana kadar bir zarar görmemiştir.

Meskûn alanlar, merkezi kesimde yoğunlaşmıştır. Esas itibariyle, bu bakımdan seyrek, yoğun ve çok yoğun kesimlerden söz olunabilir. 1970 yılında onaylanmış İmâr plânında, 510 ha yerleşim sahasında 76.000 kişinin barınması öngörülmüştür. Aynı imar planında 272 ha iskân sahası, 10 ha sanayii sitesi ve 228 ha yeşil saha, yol ve servis alanları bulunmaktadır. Mevcut ve yakın gelecekteki yerleşim durumu dikkate alınarak, güney ve batı yönlerinde 150 ha mücavir sahanın yerleşim haritası da 1980 yılında yapılmıştır. Bir istisna olarak, şehrin güneyinde ve imar sahası dışında yaklaşık 15 ha saha kaplayan Şirikuyu mevki teşekkül etmiştir(1).

Mevcut yolların çoğu imar plânında öngörülen genişliklerde açılmış olup, merkezi kısmında 3 m.'den dar birçok sokak kalmıştır. Yol genişlikleri 7m. ilâ 300 m. arasındadır. Bunlardan 30 m. genişlikteki Diyarbakır-

(1) Siverek Şehir İmar Planı -1970

Şanlıurfa Devlet Karayolu henüz yapım aşamasındadır. Şehir içerisindeki Atatürk Bulvarı, Cumhuriyet Caddesi, Hürriyet Caddesi, İnönü Bulvarı, 12 Eylül (Şair İbrahim Rafet) Caddesi, Abdi İpekçi Caddesi, Seyfioglu (Adıyaman) Caddesi başlıca yollardır. Merkezi İş Sahası'nın ana güzergâhlarını da yine bu yollar oluşturur. Diğer tali yollar ise 3,5,7,10 ve 12 m. genişliklerinde yollar olup, asfalt, stabilize ve genellikle de parke taş kaplamadır.

Şehrin eski yerleşme sahalarındaki 3 m. den daha dar yollar ve çıkmaz sokaklar kanalizasyon mecrası döşenmesine elverişli olmadığından, evvel artık sular ve diğer atıkların bir şebekeye dahil edilmesi konusu önemli altyapı sorunlarının başında gelir. Yerleşme merkezinde sağlıklı döşenmiş kanalizasyon tesisi yoktur. Belediyece pis suların bertaraf edilmesi amacıyla, 30-50 cm çapında adî bülentlerden kısmî bir pis su şebekesi teşkil edilmiş olup, şehir içinden geçen Esmer Çayı'na arazinin durumuna uyarak kotun kurtardığı muhtelif noktalardan bağlanmıştır. Topoğrafik yapı dolayısıyla yağmur sularını da alan Esmer Çayı yazın kurumaktadır. Toplayıcı özelliğinden ötürü bu dere şehir dahilinde islah edilerek, kapalı galeri halinde düzenlenmiş olup, güneybatıya doğru akarar şehir sınırlarından itibaren kendi yatağında açıkta akmakta, 8 km uzakta ise şehir çayına katılmaktadır. (1) Bir değer toplayıcı ise güneye akan Şirinkuyu Deresi'dir. Açıkta akan ve yazın kuruyan bu derecik batıda Esmer Çayı'na karışır. Şirinkuyu

(1) Siverek Belediyesi Şehir imâr Plânı 1970.

Deresi'ne, Şirinkuyu mevkiindeki meskenlerden evsel pis suların akıtılması yanında, şehir yerleşim sahasının doğu tarafında mühim bir saha işgal eden II. Komando Alayı'na ait atık pis suların da karıştığı görülür. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, pis suların yer, yer açığa akıtılmaları ve meskûn saha içinde akmalarını müteakip şehir dışında sularından tarımsal amaçlı kullanımlar için istifade yoluna gidilmesi halk sağlığı açısından sakıncalı sonuçlar doğurmakta ve salgın bazı hastalıkların yaygınlaşmasına çanak tutmaktadır. İklimle bağılı olarak yazların çok sıcak ve kurak oluşuyla halkın yaşam koşulları gözönüne alınacak olursa, pislikten kaynaklanan hastalıkların kolaylıkla yayılması mümkün görülmektedir. Bu itibarla, modern kanalizasyon şebekesinin kurulması zorunludur. (2)

İlçenin toprak mülkiyet sistemindeki çarpıklık, yaşama biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Geleneksel yapı belirgin şekilde tüm kurum ve ilişkileriyle ayakta kalmıştır. İlçenin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ne var ki, tarım ve hayvancılık yapılacak geniş arazilerde belirli şahısların elindedir. Büyük toprak sahipleri, (yöresel ifadesiyle Ağalar) zamanla ticaretle de etkili konuma gelmişlerdir. Şehir iskân sahasının merkezi kısmında nispeten varlıklı kesim ile esnaf ve küçük esnaflar oturur. Kenar mahallelerde ise hayvancılık ve tarımla uğraşan aileler veya köyden göç etmiş diğer kesim yerleşmiştir. Şehir iskân sahası merkezden, kenara doğru

(2) Siverek Kaymakamlığı, Plânlama ve Koordinasyon Raporu 1986.

ekonomik düzey itibariyle sıralanmış bir iskân kademele- nişini de olanca belirginliği ile ortaya koyar. Bu kade- melenme hiç de sebepsiz değildir. Zira, büyük toprak sahip- lerinin arazilerini işleyen kırsal kesim insanı, kırsal itici, zorlayıcı koşullarıyla geldiği şehir iskân sahasın- da, yine kendisi gibi olanların arasında mekan tutarken, varlıklı zümrenin modern yapılı, geniş bahçeli, müstakil evleri daha ziyade, şehir iskân sahasının merkezi kısmında kümelenmiştir.

Tek odalı, penceresiz ve çoğunlukla da hayvanlar- la paylaşılan kır tipi meskenler, şehir iskân sahasının en dış kısmında kendine ait bir kuşak teşkil etmiştir. Şehir iskan sahasında evler iklim özelliklerini, sosyal ve ekonomik koşulları yansıtır niteliktedir. Düz dam evlerin üstü kâmiş ve toprakla örtülüdür. Duvarların hâkim yapı malzemesi siyah renkli bazalttır. Bu seyadedir ki, mesken- ler yazır serin, kışın sıcak olabilmektedir. Son birkaç yıldır planlı, betonarme, bloklardan oluşan evler yapılmaya başlanmıştır. Son bir iki yıl içindeki kooperatifleş- meler de modern konutların sayıca artmasını sağlamıştır. Yeni bir eğilim olarakta, kenar mahalle kuşağından tacrit haldeki varlıklı zümrenin konut kuşağı içinde, konut ko- operatiflerince inşaa edilen memur-bürokrat kesimin evle- ri de yer edinmeye başlamıştır.

İlçe iskân sahası, ortası çukurca ve yanları yüksek, güneye eğimli bir arazi yapısı gösterir. son za- manlarda yerleşim alanı güneye doğru kayma göstermektedir.

Yeni yapılan sokak ve caddeler şehre modern bir görünüm kazandırmaya başlamıştır.

İlçe merkezinde meskenler, toprakla örtülü düz damlı olup, duvarlar taştan örülmektedir. Avlulu ev tipi hâkimdir. Bu özellik geleneksel mimarî dışında, yeni yapılan modern evlerde de görülmektedir. Avlunun bir tarafı çok sayıda odalardan diğer yanı ise mutfaktan oluşur. Tuvalet ise genellikle dış kapının hemen arkasındadır. Avlu orta kısımdadır ve sıcak yaz mevsiminde yatma yeri olarak kullanılmak gibi bir fonksiyon da üstlenmiştir. Yapılarda temel eleman bazalt taşı ve çamurdur. Beton kullanımı ancak son yıllarda gündeme gelmiştir. Eski yapılarda bazalt taş işçiliğinin en güzel örneklerini görmek mümkündür.

Şehirselleşme, iki doğrultuda kendini kuvvetle hissettirmektedir. Bu doğrultular şehri güneyden boylayan Atatürk Bulvarı boyunca izlediğimiz Diyarbakır doğrultusu ile yine aynı bulvarı izleyen tersi istikametteki Şanlıurfa doğrultularıdır.

7. 2, Merkezi İş Sahası: Siverek şehri esas itibarıyla, Siverek Ovası diye tabir edilen dalgalı düzlüklerin ortasına yakın bir yerde, civar merkezlere uzanan yollar üzerinde ve nihayet kendisine "su deposu" vazifesi gören Karacadağ eteklerinde yayılmıştır.

Şehrin kuruluşuna çekirdek olan Kale'den itibaren doğu-batı ve kuzey-güney istikametlerinde uzanan iş ve ticaret sahaları şehrin orta kısmında yer alır. Ancak, şehirselleşmeye paralel olarak, bilhassa merkezi

iş sahasının esasını meydana getiren caddeler boyunca iş ve ticaret sahalarının, şehrin bu orta kısmından çıkarak, kenar kuşağa doğru dalmak suretiyle, uzanım hatları meydana getirdiği müşahede edilmektedir. Denilebilir ki, merkezi iş sahasının esas bünyesini şehri yatay ve dikey doğrultuda kesen Caddeler oluşturur. Siverek şehri, merkezi iş sahasının ana iskeletini teşkil eden bu iş ve ticaret sahaları şunlardır:

Kemâliye Caddesi

Cumhuriyet Caddesi

İnönü Bulvarı

Hürriyet Caddesi

12 Eylül (Şair İbrahim Rafet) Caddesi

Ali Erkan Caddesi (Esmer Çayı)

Abdi İpekçi Caddesi

Atatürk Bulvarı

Seyfioğlu (Adıyaman) Caddesi

Kaleboğazı Caddesi...

Siverek şehrine ait iş ve ticaret sahalarının sadece bu caddelerden ibaret olduğu söylenemez. Bu en kesif iş ve ticaret sahalarının ikâmetgâh sahaları içine dalarak meydana getirdiği uzanım hatlarıyla irtibat kurmuş mazinin eski han, kapalıçarşı, mezat yeri, bit pazarı adlarıyla bilinen iş sahalarıyla günümüzde yeni bir eğilim olarak ortaya çıkan pasajların da merkezi iş sahası dahilinde önemli bir yer tuttıklarına şüphe yoktur. Bu çeşit iş ve ticaret sahalarının başlıcaları ise şu şekildedir:

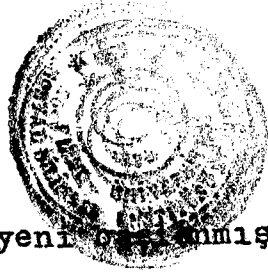

Buğday Pazarı
Sebze Hali
Hayvan Hazarı (Mezat)
Gümrük Hanı
Yeni Meydan
Bit Pazarı (Sipahi Çarşısı)
Alman Pasajı
Kıbrıs Pasajı
Japon Pasajı
Merkez Pasajı
Bereket Pasajı
Dülûl Pasajı

şunu da belirtmek gerekir ki, iş ve ticaret sahaları olarak telakki ettiğimiz bu kısımlara yer, yer başka fonksiyonlara hizmet eden tesisler de girmiş bulunmaktadır. Bu ya iş sahasının gelişerek başka fonksiyona hizmet eden tesisleri içine alması şeklinde olmakta, yahut başka fonksiyona hizmet etmekte olan bir tesisin sonradan etrafında bir iş yerleri kuşağının teşekkülüne yol açması ve böylece merkezi iş sahası ile irtibat kurması şeklinde belirmektedir. Nitekim, bugün iş ve ticaret sahaları dahilinde resmî binalar, bankalar, sosyal tesisler, askerî tesisler de yer almaktadır. İdarî fonksiyona hizmet eden tesisler de şehir içinde dağılmış durumdadırlar.

İş sahasını meydana getiren Caddelerin iki yakasında yer alan iş yerleri genellikle eski, kerpiç, tek katlı, küçük binalarda yer almışlardır. Çok katlı binalar, ancak son dönemlerde oluşmaya başlamıştır. Ve sayıları ol-

dukça azdır. Bunlar modern yapılı binalar olup, daha ziyade pasajlar şeklinde inşaa edilmektedirler. Bu durum, evvelce de işaret ettiğimiz pasajlama eğiliminin bir sonucudur. Zira, ticaret hayatında mühim yer tutan memur-bürokrat kesim pasajları tercih etme temayülü göstermektedir. İş yerlerinde ikinci katlar genellikle depo veya ikâmetgâh olarak kullanılmaktadır. Ancak, iş yerleri çoğunlukla tek katlıdır. Ve ikinci katların ikâmetgâh olarak kullanılmasına da bilhassa dikkat gösterilmektedir. Bu hal, sosyo-kültürel sebeplerle ilişkilidir. Ve aile hayatı ile iş hayatının bir birinden ayrılması gerektiği fikrinin bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim, kent merkezinde yer alan sınırlı sayıdaki alt katları işyeri olan binalarda bile dışarıdan gelmiş memur ailelerin veya doktor, eczacı gibi elit bir zümrenin ikâmet ettiği buna karşılık, merkezi iş sahasının asıl önemli unsurunu teşkil eden, geniş kitlelere hitap eden esnafın diğer katları depo olarak kullanmayı tercih ettiği ve kenar mahallelerde ikâmet ettiği görülür. Merkezi iş sahasını teşkil eden sahada dahilindeki sokaklar dar, girift ve düzensizdir. Bu kökü mazinin derinliklerine inen tarihi sebeplerin bir neticesidir. Nitekim, Merkezi İş Sahasının en eski kısımlarını ihtiva eden Kale civarı bir ara Belediye Binası olarak da kullanılan Gümrük Han Civarı, Kemâliye Caddesi ve bağlı kolları, Yeni Meydan en kesif ama aynı zamanda en girift iş ve ticaret sahalarıdır. Şehir İmar Planlarına uygun olarak yeni yapılan caddeler ise Merkezi İş Sahasının geniş, düzgün

ve iş yerleriyle iskân edilmeye yeni ayrılmış kısımlardır. Bu yeni caddelerde boş yerlerin olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira, esnafı ve halkı mazinin geleneksel iş sahalarından koparmak pek de kolay olmamaktadır. Öyle ki, kimi esnaf bu yeni caddeler üzerinde işyeri almakla beraber, eski mütevazi işyerindeki faaliyetine de devam etmektedirler.

İş ve ticaret sahalarında ikâmete ayrılmış binaların bulunmayışı, ya da çok az olması bu saha dahilinde bilhassa, iş saatleri dışında sosyal hareketliliği önemli ölçüde azaltır.

Merkezi İş Sahası dahilinde nüfusun günlük periyodik ihtiyaçlarına cevap veren dükkan ve mağalar çoğalmaktadır. Dayanıklı tüketim malları satan mağazalar da giderek artmaktadır. Pasajların daha ziyade "kaçak" diye tabir edilen malları sattığı da bilhassa dikkat çekmektedir.

Merkezi İş Sahasının esasını "ticarî tesisler" teşkil eder. Bu ise, Siverek şehrinin fonksiyonel sınıflandırmadaki yerinin "herşeyden evvel bir ticaret şehri" olduğu yolundaki kanaatimizin doğruluğunu teyid eder mahiyettedir. Ticaret de toptan ve perakende şekillerde yapılmaktadır. İlgi çekici bir durum da, perakende satışlar kadar toptan ticaretin de yaygın olmasıdır. Bu hâl, Siverek şehrinin iktisadî tesir sahasının oldukça geniş bir alana tekabül etmesinin, mesala Hilvan, Çermik, Kâhta, Viranşehir, Gerger gibi ilçe merkezlerine bağlı birçok kır ünitesinin de bu iktisadî tesir sahası dahilinde bu-

lunuyor olmasının kaçınılmaz bir sonucu ve aynı zamanda da gereğidir. Toptan ticaretin bu derece gelişmiş olmasının bir başka itici sebebi de, Siverek şehrinin yüksek ziraî potansiyeli ile ihtisaslaşma gösterdiği bazı ziraî mahsüllerle uzak pazarları ve bu arada büyük ihraç merkezlerini beslemiş olmasıyla ilgilidir.

MERKEZİ İŞ SAHASININ MAHIYETİ

I. CADDELER (BULVARLAR):

KEMALİYE CADDESİ; Her bakımdan Merkezi İş Sahasının en kesif ve en eski faaliyet alanıdır. Oldukça dar, tek katlı, eski binalardan müteşekkil dükkanlar ve iş yerleri canlı bir ticaret hayatına sahnedireler. Doğu-batı yönlü bu caddeye başlayan ara sokaklar da yoğun bir iş ve ticaret alanı durumundadırlar. Dükkanlar sattıkları mallar itibariyle çeşitlilik arzederler. Bu hal, Kemâliye caddesi diye bilinen ana doğrultu üzerinde daha belirgindir. Günlük tüketim ihtiyaçlarına toptan ve perakende gıda işyerleri, elektronik cihaz tamircileri, manavlar, kırtasiyeciler, fırınlar, elektronik malzeme satıcıları ve konfeksiyoncular bu doğrultu üzerinde yer alırlar. Ancak, Ana doğrultuya bağlanan ara sokaklarda bir guruplaşma görülür. Bağlantı Caddeleri genellikle belli iş kollarında faaliyet gösteren işyerlerinin birarada bulunması şeklinde bir ihtisaslaşma gösterir. Nitekim, Siverek Avcılar ve Atıcılar Derneği'nin yer aldığı "İç Meyden" terzilere ait işyerleriyle iskân olunmuştur. Oturakçılar sokağı da, manifatiracılar ve demirciler çarşısı özelliğindedir. Yine bu sokağın bir kısmı maran-

gozhaneler ile işgal edilmiştir. Kuyumcular da gözden kaçmamaktadır.

Kemâliye Caddesi'nin güçlü ticarî kudreti yan sokakları kendine katmakla etkisini bugün de sürdürmektedir. Meselâ, çok eskiden beri hayvan tacirlerinin toplanma yeri olan, ortasında halen gür şekilde akan bir de tarihî çeşmenin bulunduğu ve tespitlerimize göre "Eski Çarşı" sahası dahilindeki Yeni Meydan etrafında kasaplar, berberler, lokantalar, kahvehaneler, fotoğrafçılar, ayakkabı tamircileri gibi işyerlerinden oluşan bir işyeri kuşağı meydana gelmiştir. Yine Kemâliye Caddesi'nin arka sokağı niteliğindeki ikâmetgâha ayrılmış bir gurup kerpiç binanın istimlakî ile yapımı gerçekleştiriler Merkez Pasajı ticarî kabiliyetini ve teşekkülünü, adı geçen cadde'nin ticarî kudretine borçludur. Kunduracılar Çarşısı da, Kemâliye Caddesine bağlantı teşkil eden kesif bir ticaret sahasıdır. Ve o da, Kemâliye Caddesinin ticarî kudretinden etkilenmekte, istifade etmektedir.

Tespitlerimize göre, Kemâliye Caddesindeki bu ticarî canlılık tarihî faktörlerle ilgilidir. Gerçektende, mimarî düzenden yoksun, dar, girift ve kerpiç binalardan kurulu bu saha, mazinin en eski ticaret alanı ve muhtemelen çekirdeğidir. Nitekim, bir ara Belediye Binası olarak kullanılan ünlü Gümrük Han ve tarihî Bedestan bu saha dahilindedir. Bugün de sapaşğlam binasıyla otel ve kahvehane olarak kullanılmakta olan Gümrük Han, geçmişin ticaretle meşgul erbabı ve onların atları için iyi bir konaklama ve barınma yeri durumundaydı. Son yıllarda yapılan modern

caddeler ve buralardaki işyerlerine "Kemâliye Caddesi" esnafının pek lâkayıt kalması da, hiç şüphesiz mazinin kendi sokaklarına bahşettiği bu yüksek ticarî kudretinden ötürüdür.

Kemâliye Caddesi işyerlerinin nev'îleri itibariyle dağılışı ise tespitlerimize göre şu şekildedir:

<u>İŞYERİNİN NEVİ</u>	<u>SAYISI</u>
Aktariye	20
Manifatura	6
Bakkaliye	10
Elektronik Tamircisi	5
Kırtasiye	4
Pastahane	2
Camcı	2
Ayakkabı Tamircisi	2
Kasetçi	4
Lokanta	3
Terzi	5
Şeker İmalatçısı	1
Kahvehane	4
Marangozhane	1
Fırın	2
Saatçi	2
Berber	3
Hırdavatçı	1
Manav	4
Kunduracı	1
Toplam	82

Kemâliye Caddesinde Ticarete Konu Olan Malların Getirildiği Başlıca Merkezler Şöyledir:

GETİRİLDİĞİ MERKEZ	MALIN CİNSİ
Adana	Gıda, Konfeksiyon.
Mersin	Sebze, Meyva, Gıda.
Gaziantep	Ayakkabı, Giyim, Gıda Deterjan, Sabun.
İstanbul	Elektronik Malzeme, Giyim, Ayakkabı, Kaset, Kumaş.

CUMHURİYET CADDESİ: Kuzey-güney doğrultuludur. Merkezî iş sahasının diğer önemli caddelerinin de bağlandığı kesif bir işyeri ağına sahip bölümüdür. Kale önünde çeşitli işyerlerinin, pasajların, banka şubelerinin ve otellerin sıralandığı merkezî bir mevkide yer almıştır. Ulaşım kolaylığı ve diğer iş sahalarına geçit veren bir konumda bulunuşu, ticarî faaliyetleri yoğunlaştırmıştır. Nitekim, Belediye Binası, Sebze Hali, Kasaplar Çarşısı ve Banka şubeleri de bu cadde boyunca sıralanmıştır. 12 Eylül (Şair İbrahim Rafet), Kemâliye, Abdi İpekçi (Gülabibey), Hürriyet, İnönü Bulvarı, Seyfioğlu (Adıyaman) ve Kaleboğazı Caddelerinin bağlantı yeri olması Cumhuriyet Caddesi'nin faaliyetlerinin yoğunluğu bakımından taşıdığı önemi açık şekilde arttırmıştır.

İşyerlerinin yapı bakımından en önemli özelliği yenî, genellikle betondan, yahut taş malzemedan yapılmış olmaları, yer yer pasajlara yer vermeleri ve çok katlı bina-

lardan da oluşmuş bulunmalarıdır. Çok katlı binaların diğer katlarındaki kullanım amaçları farklıdır. Depo, konut ve nihayet büro olarak kullanılabilirler. Eskiden, Esmer Çayı'nın buradan geçmekte olan kısmına vadi vazifesi gören Cumhuriyet Caddesi, günümüzde şehir kanalizasyon şebekesinin de bağlandığı eski dere yatağını örten kanalın üzerinde gelişmiş ve yeni iş yerleri için boş yer kalmayacak derecede kesafet kazanmıştır.

Cumhuriyet Caddesi İşyerlerinin Dağılımı Şöyledir:

İŞYERİNİN NEVİ	SAYISI
Topkan, Perakende Bakkaliye	90
Pastahane	3
Eczane	3
Otel	3
Banka Şubesi	2
Elektrikçi	2
Kasap	2
Sümerbank Satış Mağazası	1
Berber	2
Lokanta	2
Hamam	1
Dayanıklı Tüketim Malları Sat.	1
Çok Katlı Bina	4
Pasaj	2
Toplam İşyerleri	118

İNÖNÜ BULVARI: Kuzey-güney istikametinde ve Cumhuriyet Caddesi'nin devamında uzanır. Hürriyet Caddesi'nin Cumhuriyet Caddesi ile keşistiği noktadan başlar. Çevre Yolu vazifesini de gören Atatürk Bulvarı'na bağlanır. Bütünüyle çok kesif bir iş ve faaliyet sahasıdır. Cumhuriyet Caddesindeki kesafetin İnönü Bulvarı'nda artarak sürdüğü gözlenir. Bu hal sebepsiz değildir. Zira şehirlerarası ulaşım da hizmet eden Belediye Garajı, Buğday Pazarı, Petrol Bayiileri, nihayet küçük sanayii sitesine ait atölyelerin bir kısmı bu cadde üzerinde yer almaktadırlar. Ayrıca Bulvarın batısı boyunca uzanan boş arazi mevsimine göre "odun pazarı" ve zaman, zaman da "luna park" yeri olarak kullanılmakla İnönü Bulvarı'na canlılık katar. Binalar genellikle tek katlı ve yeni yapıldırlar. İşyerleri düzenli bir sıra teşkil ederler. Yol güzergâhı, gidiş-dönüş olmak üzere 2 şeritli, ortadan çam ağaçlarıyla bölünmüş modern bir cadde görüntüsündedir.

Inönü Bulvarı'nda yer alan işyerleri yalnızca şehir halkının günlük ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir fonksiyona hizmet etmekle kalmazlar. Gerçekte İnönü Bulvarı, Belediye Garajı, Nakliyat Kooperatifi, Buğday Pazarı, Petrol Bayiileri ve nihayet Oto Tamir Atölyeleri ile şehir iktisadî hayatına ve şehirlerarası ulaşımına katkı sağlayan geniş ölçülü faaliyetlere de sahne olmaktadır. Bu itibarla, daha geniş bir nüfus sahasına sahiptir. Bu nüfus sahasına hitap eden işyerlerinin günlük zaruri ihtiyaçlarını karşılayama yönelen fırın, manav, toptan bakkaliye,

kahvehane, lokanta, pastahane, petrol bayii, tüpgaz bayii gibi işyerlerinin mevcudiyeti de dikkatlerden kaçmamaktadır.

İnönü Bulvarındaki İşyerlerinin Dağılımı Şöyledir:

<u>İŞYERİNİN NEVİ</u>	<u>SAYISI</u>
Toptan ve perakende Bakkaliye	50
Oto Lastik Tamircisi	10
Pastahane	4
Kahvehane	4
Tuz İmalathanesi	4
Ayakkabıcı	3
Demir Atölyesi	3
Eczane	2
Terzi	1
Çimento-Kireç Satıcısı	1
Manifattıracı	2
Toptan Un Satıcısı	3
Lokanta	4
Kasap	1
Tüpgaz Bayii	2
Oto Yedek Parçacısı	3
Manav	10
Fırın	2
Berber	3
Petrol Bayii	2
Büfe	1
İşyeri Deposu	10
Boş işyeri	10
Toplam İşyerleri	135

HÜRRIYET CADDESİ: Son yıllarda (1950-1960)

gelişmeye başlamış yeni caddelerden biridir. Şehri doğu-batı doğrultuda boylar. Kale önünde, Cumhuriyet ve İnönü Bulvarı'nın keşistiği kavşaktan başlar. Abide önünde Siverrek Caddesi ile birleşerek, Atatürk Bulvarı'na bağlanır. İlk göze çarpan özelliği değişik fonksiyonlara hizmet eden binaların çeşitliliğidir. İdarî fonksiyona hizmet eden binaların bir kısmı da bu cadde üzerindedir. Hükûmet Konağı, Adliye Sarayı, Kız Meslek Lisesi, Siverek Ortaokulu, Siverek Devlet Hastahanesi, Jandarma Bölük Komutanlığı, Kazım Karabekir İlkokulu (Devrim), P.T.T. binası, Ziraat Bankası Şubesi, T.E.K. Müessese Binası, Ticaret Sanayii Odası, İrfan Gâtesi Matbaası, Ulu Cami ve Sulu cami değişik fonksiyonlara hizmet eden belli başlı binalar olarak dikkati çekerler.

Resmî hizmet binalarının çokluğu caddeyi bir hayli hareketlendirirken, ticarete dayalı faaliyetlerin sınırlı olduğu görülür. Buna karşılık büro hizmetleri oldukça yaygındır. Ve faaliyetler kendine bağlı diğer ihtiyaç kollarındaki işyerlerinin de oluşumuna neden olmuştur. Arzuhalciler, Kırtasiyeciler, Matbaa, Spor Toto Bayii, Lokantalar, Çay Bahçeleri, Video-teyp Kasetçileri, Doktor Muayenehaneleri, Eczaneler, Pastahaneler ve kahvehaneler gibi işyerleri giderek artan bir sayıyla sıklık kazanmaktadırlar.

İdarî, sıhhi, askerî, sosyal ve kültürel fonksiyonuna ait hizmet binalarıyla dikkati çeken Hürriyet Caddesi, şehrin en yeni modern binaları ile bürokratik hizmetlerin tartışmasız en kesif sahasıdır. Aynı zamanda Hasan Çelebi

Mahallesi ile Cami-î Kebir Mahallesi gibi Siverek Şehrinin en eski iki iskân merkezini ayıran bir sınır teşkil etmektedir. İdarî, bürokratik hizmetlerin giderek artmasıyla beraber işyerlerinde belirgin bir sıklaşma gözlenmekte, ticarî faaliyetlere konu olan işyeri sayısı da her geçen gün artış kaydetmektedir. Bu işe , Hürriyet Caddesi'nin gelecekte ticarî faaliyetler bakımından da kesif bir saha olma temayülünde olduğuna kanıt oluşturmaktadır.

Hürriyet Caddesinde çok katlı binaların sayısal artışı da dikkate değerdir. Bu binaların diğer katları ikâmetgâh olarak kullanıldıkları gibi yine işyeri, yazlık işyeri, depo, kahvehane, ya da büro olarak kullanılabilirler.

Tespitlerimize göre Hürriyet Caddesi işyerlerinin dağılımı şu şekildedir:

BİNA VEYA İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Okul	4
Çay Bahçesi (Park)	3
Kahvehane	9
Arzuhalci	2
Yazlık Sinema	1
Bakkaliye	7
Diş Hekimi	3
Video-Teyp Kasetçisi	2
Avukatlık Bürosu	3
Pastahane	4
Kırtasiye	4

BINA VEYA İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Fotoğrafçı	3
Eczane	7
Doktor Muayenehanesi	6
Berber	4
Hükümet Konagi	1
Adliye Sarayı	1
Banka Şubesi	3
Taksi Duragi	3
İçkili Lokanta	3
Lokanta	3
Spor Toto Bayii	2
Manav	4
Fırın	3
Market	1
Spor Kulübü	1
P.T.T. Binası	1
Matbaa	1
Camcı	1
Tüpgaz Bayii	2
Dayanıklı Tüketim Malı Satıcısı	2
Elektronik Malzeme Satıcısı	2
Buzdolabı Tamircisi	1
Röntgen	1
Kasap	2
Özel Şöför Okulu	3
Cami	2
Toplam	108

Son şeklini 1960 yılında alan Hürriyet Caddesi'nde boş yer kalmamakla birlikte bilhassa inşaa halindeki binaların tamamlanmamış kısımlarında boş işyerlerine yer yer tesadüf olunmaktadır. Yakın bir zamanda buralarında iskân olunacağına muhakkak gözüyle bakılabilir.

12 EYLÜL (SAİR İBRAHİM RAFET) CADDESİ: Doğubatı doğrultuda uzanır. kuzeyinde Hayriye, Hamidiye, Gülabibey Mahallesi ile güney yakasında Haliliye ve Hasan Çelebi Mahallesi arasında sınır teşkil eder. Çok canlı ve kesif bir alışveriş merkezi olarak dikkati çeker. İdarî ve resmî hizmet binaları bulunmayıp, kesafetini ve hareketliliğini tamamen ticarî faaliyetlerin yoğunluğuna borçludur. Kaleboğazı Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Ali Erkan Caddesi (Esmer Çayı), Alman Pasajı, Kıbrıs Pasajı, Dülûl Pasajı ve Yıldız Pasajı ile doğrudan bağlantı içinde olması gelişmesinin başlıca nedenleri arasındadır.

Ticarî faaliyetlerin çeşitliliği ilk göze çarpan özelliktir. "Kaçak Mal" diye tabir edilen eşyaların ticaretinden, manifatura, mutfak eşyaları, mobilya, sarrafiye, dayanıklı tüketim malları, el işçiliği ile üretilen bakır süs eşyaları, keçe, kilim ve köylüye hitap eden koşum ve av malzemeleriyle, ziraâ bazı basit aletlerin ticaretine kadar hemen her tür malın satışı gerçekleştirilmektedir. Bir diğer husus da, ticarî faaliyetlere katılan müşterilerin niteliklerinde göze çarpar. Gerçektende, 12 Eylül Caddesi'ndeki işyeri ve ticarethaneler, iktisadî ve sosyal durumları birbirinden farklı her kesimden insana

yönelik faaliyetleri ile dikkati çekerler. Gelişmesine önayak olan ve ekseriyetle de "kaçak eşya" satışı ile meşhur Alman Pasajı, memur-bürokrat kesimi buraya çekerken, toptan kumaş, bez satıcıları, manifaturacılar, nihayet aktariyeciler de köylü kesimi bu faaliyet sahasına çekmektedirler.

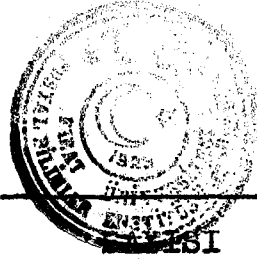
1970'li yıllarda başlayan ticarî faaliyetler gelişerek, günümüzdeki seviye ve seyrine erişmiş bulunmaktadır. 1988 yılı sonlarında gerçekleştirilen bir istimlak ile kendisine bağlanan yeni kısım sayesinde eski Esmer Çayı, şimdiki Ali Erkan Caddesi'yle bağlantı kurmuş ve ticarî işyeri kesafeti bu son kısma da intikal etmiştir. Nitekim, daha şimdiden cadde'nin bu yeni açılmış kısmında Siverek şehri'nin hiç de alışık olmadığı büyüklükte çok katlı, deyim yerindeyse dev bir bina inşaa edilmiş ve işyerleriyle kısa sürede iskân olunmuştur. Siverek Şehri'nin günümüzdeki en büyük binası olan modern, dev binanın 12 Eylül Caddesi'nin yüksek ticarî faaliyet ve alışveriş kudretinin bir neticesi olarak teşekkül ettiği de şüpheye yer bırakmayacak derecede açıktır.

12 Eylül Caddesi üzerinde yer alan işyerleri bina itibariyle iki değişik şekil gösterirler. İlki 1970'li yıllardan sonra gelişmeye başlayan ve 1980 sonrası yoğunluk kazanan ticarî hayatın eserleri olan yeni yapılı, tek katlı beton binalar ve iki katlı pasajlardır. İkinci gurubu ise bu cadde dahilinde eskiden beri bilhassa kır insanına

yönelik faaliyetleriyle dikkati çeken eski yapılı, dar, tek katlı, kerpiç binalardır. Bu eski binalar giderek ortadan kalkmış ise de, bugün ana doğrultuya bağlı ara sokaklar üzerinde yine kır insanına yönelik, çoğunlukla el işçiliğine dayanan eşyaların ticaretiyle meşguldürler. Buralarda üretilen bakır bakraçlar, sürahiler, bardak, mangal, semaver gibi bakır eşyaları ile keçe, kilim, heybe, hasır, koşum eşyaları ve semerler buralara gelen yabancı müşterilerin ilgisini çekmekle, "turistik eşya" hüviyeti kazanma temayülündedir.

12 Eylül (Şair İbrahim Rafet) Caddesi İşyerlerinin Dağılımı Şu Şekildedir:

İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Konfeksiyon	12
Elektronik Cihaz Satıcısı	10
Manifaturacılar	10
Yün-Orlon-İplik Satıcısı	10
Marangoz	5
Mobilyacı	7
Ayakkabı Tamircisi	7
Kahve	3
Fırın	3
Pastahane	3
Lokanta	3
Bakkal	11
Süs Eşyaları Satıcısı	10

İŞYERİNİN NEVİİ	
Tüpgaz Bayii	1
Özel Şöför Okulu	1
Eczane	3
Meşrubat Bayii	1
Berber	2
Kasap	2
TV Radyo Tamircisi	2
Bisiklet Tamircisi	1
İnşaa Halindeki	15
Diğerleri	50
Toplam	172

ALİ ERKAN (ESMER ÇAYI) CADDESİ: Eski Esmer Çayı vadisinin şehir kanalizasyon sularının dışarısına hizmet edecek tarzda üzerinin betonla kapatılması suretiyle teşekkül ettirilen kanalın yüzey kısmında bugün, Ali Erkan Caddesi adı verilen iki yakasını sıralı yeni işyerlerinin işgal ettiği, oldukça canlı bir ticaret sahası yer almaktadır. Cumhuriyet Caddesi'ne olan bağlantı yerinden itibaren önce doğuya, sonra kuzeye uzanıp, Siverek Caddesi ile kesişir. 12 Eylül Caddesi'nin sonradan istimlak yoluyla açılan kısmıyla da irtibat halindedir.

Ali Erkan Caddesi iki yönüyle dikkati çeker. Birincisi son yıllarda ve hızla gelişen bir faaliyet sahası oluşudur. Gerçekten de, binaların çok büyük bir kısmı an-

can son bir, iki yıl içinde Belediye tarafından yapılmış düzenli işyerlerinden ibarettir. İkinci olarak binaların yapı tekniği ve malzeme bakımından yeni oluşları da dikkate değerdir. Belediye İşyerleri cadde boyunca sıralanmışlardır. Günlük ihtiyaçlara cevap veren işyerleri çoğunluktadır. Kenar kuşak olarak isimlendirdiğimiz seyrek sahalara birhayli sokulmaktadır. Bu bakımdan, düşük gelirli şehirliler iki kırsal kesim insanının itibar ettiği mühim bir iş sahası özelliğindedir. İşyerleri giderek artmakta, iş ve ticaret hayatı giderek kesafet kazanmaktadır. Bununla beraber, bu iş sahası dahilinde boş iş yerlerine tesadüf olunmaktadır. Bilhassa Belediye'ye ait işyerlerinde boş olanların sayıca çok oluşları dikkati çeker. Bu hal, binaların halen çok yeni, hatta eksiklerinin olması kadar, mevcut talebin düşük seviyesi ile de yakından ilgilidir. Görünen o ki, yakın bir gelecekte bu saha dahilinde kesif bir iş sahası teşekkül edecektir. Nitekim, bu caddeye yeni yeni dahil olan mühendislik büroları, sürücü okulu, dayanıklı tüketim malları bayii, diş hekimi muayenehanesi gibi işyerleri ticarî faaliyetlerin gelecekte alacağı şekil hakkındaki fikrimize kanıt oluşturacak mahiyettedirler. Ali Erkan Caddesi'nde İşyerlerinin Nevileri itibariyle bölünüşü şöyledir:

<u>İŞYERİNİN NEVİİ</u>	<u>SAYISI</u>
Bakkaliye	13
Kavafiye	20
Fırın	5

İŞYERİNİN NEVİ	SAYISI
Demir Doğrama	1
Marangoz	6
Sac Soba İmalatçısı	1
Mobilyacı	1
Fotoğrafçı	1
Yem Bayii	5
Manifaturacı	6
Dayanıklı Tüketim Mal.Bayii	1
Konfeksiyon	2
Terzi	3
Elektrikçi	2
Kasap	1
Lokanta	2
Mühendislik Bürosu	1
Un Satışı (Toptan)	1
Değirmen	2
Tüpgaz Bayii	4
Camcı	1
DişHekimi	1
Diğerleri	20
Toplam	100

ABDİ İPEKÇİ (GÜLABİBEY) CADDESİ: Hamidiye ve Gülabibey Mahallelerini birbirinden ayıran, kuzey-güney doğrultulu bir caddedir. Gelişme eğilimi çok yenidir. 12 Eylül Caddesi'ne bağlandığı yerden, kuzeye doğru işyerleri-

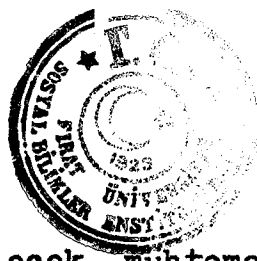

nin kesafetinde bir azalma göze çarpar. ikâmetgâh sahalarına birhayli sokulan cadde boyunca yer yer iki katlı işyerlerine de rastlanır. İkinci katların genellikle ikâmetgâh olarak kullanıldıkları görülür. Ticarî faaliyetler, günlük ihtiyaç maddelerinin alışverişinden ibarettir. 12 Eylül Caddesi'ne olan bağlantı yerindeki dayanıklı tüketim malları bayii bir yana bırakılırsa, işyerlerinin çoğunun fırın, bakkal ve kahvehanelerden ibaret olduğu görülür. Gelişme seviyesinin düşük ve seyrinin de ağır olmasının sebepleri, ikâmetgâh sahalarına fazla sokulan kesimlerin şehrin faal sahalarına nazaran uzakta kalmasıyla ilgilidir. Gerçekten de, Abdi İpekçi Caddesi, ikâmetgâh sahaları arasında derinliğine uzanmakta ve şehir ticaret hayatının kesafet kazandığı caddelerden hiçbirisiyle kesişmemektedir. Böylece, işyerlerinin çok yoğun olduğu diğer sahalardan, Abdi İpekçi Caddesi'ne bu faaliyetlerin intikali de mümkün olamamaktadır. Neticede, şehrsel faaliyetlerin zaman içindeki gelişme seyrine tabi olarak, Abdi İpekçi Caddesi'nin de gelişme göstereceği söylenebilir. Ancak, bu gelişme seyri şehrin diğer caddelerine nazaran muhakkak ki, daha alt seviyelerde olacak ve gelişme düzeyi de sınırlı kalacaktır.

ATATÜRK BULVARI: Çeşitli fonksiyonlara hizmet eden İdarî ve resmî hizmet binaları, Diyarbakır-Şanlıurfa karayolunun bir kısmını oluşturmakla, "Çevre Yolu" vazifesi üstlenmiş olmasıyla dikkati çeker. Şehir iskân sahasının güneyinde ve doğu-batı doğrultuda uzanır. İşyeri ve ticarethanelerin iki yönde kesafetini artırdıkları izlenir. Diyar-

bakır ve Şanlıurfa yönünde bilhassa, resmî ve idarî hizmet binalarının bulunması sebebiyle işyerlerinin giderek yoğunlaştıkları görülür. Bu durum, hiç şüphe yok ki, Çevre Yolu konumundaki Atatürk Bulvarı'nın ulaşım hizmet eden işyerlerine olan ihtiyaç ve talebinin bir neticesi olarak - ta değerlendirilmelidir. Öte yandan, şehir iskân sahasının Atatürk Bulvarı boyunca, iki doğrultu üzerinde gelişme temayülünü kuvvetlendirmiş olmasıyla modern yapılmı müstakil binalar ve konut kooperatiflerine ait sitelerden oluşan sık bir mesken kuşağıyla da karşılaşılır. Atatürk Bulvarı, II. Meşrutiyetin ilânı ile 1908'de yapılan ve bugün Gazipaşa İlkokulu bahçesinde yer alan tarihî bina ile eski Hükümet Konağı, Karakeçi camii gibi tarihî yapılarla da dikkati çeker.

Atatürk Bulvarı'ndaki işyerleri ve ticarethaneler ekseriyetle yeni tarihlidirler. Genellikle Modern yapılmı, beton binalardan oluşmuşlardır. Belediye tarafından yaptırılan sanayi çarşısı ve terminal sahasındaki işyerleri ise muntazam sıralanışları ile daha ilk bakışta seçilirler. Hizmet alanlarının çeşitliliği de dikkati çekicidir. Ticarethane ve işyerlerinde bir ihtisaslaşma, yahut toplanma merkezleri görülmemektedir. Örneğin, petrol bayii yanında bir bakkal, fırın, lokanta yer aldığı gibi bir kahvehane, garaj veya hemen yanibaşında bir resmî hizmet binası bulunabilmektedir. Kanastimizce Çevre Yolu'nun yeni proje dahilinde bugünkü güzergâhının değiştirilerek, iskân sahası dışına çıkarılmasıyla Atatürk Bulvarı üzerindeki işyerleriyle, ticarethanelerin yapı ve dokularında

önemli değişiklikler gündeme gelecek, muhtemelen belli iş kollarına ait işyerlerinde belirli ihtisaslaşma sahaları teşekkül edecektir.

Eski Yatılı Bölge Okulu, şimdiki II. Komando Alayı, Jandarma Bölük Komutanlığı, Askerlik Şubesi Başkanlığı, 100 Bin ton kapasiteli T.M.O. silosu Atatürk Bulvarı üzerindeki işyeri dokusuna ait kesafetin önemli belirleyicileridir. Şüphe yok ki, yeni yapılan sanayi çarşısı dahilindeki çok katlı otel, Yeni Belediye Garajı işyerleri, Kızılay Hizmet Binası, nihayet iskân sahası ötesindeki Siverek Teneke Fabrikası (SIVTENSAN) da Atatürk Bulvarı üzerinde aynı şekilde bir etkide bulunacaklardır.

Atatürk Bulvarı üzerindeki hizmet binalarının neviîleri itibariyle dağılışı şöyledir:(x)

<u>İŞYERİNİN NEVİİ</u>	<u>SAYISI</u>
Kuaför	1
Bakkaliye	15
Market	1
Fırın	2
Manav	1
Çeltik Fabrikası	1
Garaj	2
Lokanta	3
Oto Tamircisi	4
Petrol Bayii	3
Kantar	1

(x) İşyerleri ve ticarethanelerle diğer hizmet binalarına ait tespitlerimiz 1989 yılı değerleri itibariyledir.

İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Kahvehane	2
Pastahane	1
Toplam	37

ATATÜRK BULVARINDAKİ RESMİ VE İDARİ HİZMET BİNALARI

Ziraî Donatım Kurumu Depoları

Komando Alayı

Karayolları Şube Müdürlüğü

Meteoroloji Müdürlüğü

Jandarma Bölük Komutanlığı

Askerlik Şubesi Başkanlığı

T.M.O. Ajans Müdürlüğü

T.M.O. Silosu

İlçe Ziraat Müdürlüğü

Halk Eğitimi Merkezi

Verem Savaş Dispanseri

Tapu Kadastro Müdürlüğü

İlçe Veteriner Müdürlüğü

Gazipaşa İlkokul

Siverek Kapalı Cezaevi

Eski Hükümet Konağı Binası

Emniyet Amirliği

Anlaşılacağı üzere Atatürk Bulvarı herşeyden evvel resmî hizmet binalarının yoğunlukta olduğu bir güzergâhtır. Dolayısıyla resmî ve idarî faaliyetler, iktisadî ve ticarî faaliyetlerden önde gelmektedir. Bu itibarla, Atatürk Bulvarı idarî, askerî, sıhhî, iktisadî, kültürel ve sosyal fonksiyonlara hizmet sahasıdır denilebilir.

SEYFİOĞLU (ADİYAMAN) CADDESİ : Şehrin batısını boylayan Çermek Yolu'na doğu-batı doğrultuda uzanarak bağlanır. İkâmetgâh sahaları içine derin şekilde sokulmuştur. Bütünüyle Haliliye Mahallesi sınırları içinde yer alır. Ve Mahalleyi ortasına yakın bir yerden böler.

İkâmetgâh sahaları içinde sayıları 200'ü bulan işyeri ve ticarethanelerle kendini belli eder. İşyeri ve ticarethanelerin toptan ve perakende gıda, giyim işkollarına ayrıldığı görülen ilk özelliktir. Kahvehanelerin sayıca çokluğu da farkedilir seviyededir. Bu, hiç şüphe yok ki, nüfusun yoğun olduğu ikâmetgâh sahalarının varlığı ile ilişkilidir. Yarı kırsal bir hayat tarzı içindeki, bizim seyrek sahalar kapsamında değerlendirdiğimiz, Çermik Yolu güzergâhını kendilerine ikâmet yeri olarak seçmiş Haliliye Mahallesi sakinlerinin yegane iş ve ticaret sahası da tereddütsüz Seyfioglu (Adıyaman) Caddesi'dir. Öte yandan, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük canlı hayvan pazarı'nın Cadde'ye olan katkıları da unutulmamalıdır. Hayvan pazarı ile Seyfioglu Caddesi arasındaki ilişki o denli belirgindir ki, aralarında bir bağlantı yolu dahi oluşmuştur. Bu bağlantı yerinin sağında ve solunda Seyfioglu Caddesi'ne

benzer bir dokuya sahip işyerleri, ticarethaneler sıralanmıştır. Hayvan ticaretiyle meşgul tacirlerin gidiş, dönüş güzergâhı olarak kullandıkları Seyfioglu Caddesi'ne çok şey kazandırdıkları muhakkaktır. Kahvehane ve toptancı esnafın sayıca çokluğu da, hayvancı tüccar her sabah kurulan Canlı Hayvan Pazarı'nı ziyaretleriyle alakalıdır.

İşyerlerine ayrılmış binaların tek katlı oluşları belirgindir. İki katlı olan az sayıdaki işyerlerinin, diğer kısımları ikâmete ayrılmıştır. Yapı malzemesi genellikle bazalt ve yer yer de kerpiçtir.

Seyfioglu Caddesi'ndeki İşyerlerinin neveleri itibariyle bölünüşü şu şekildedir:

İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Toptan Gıda	28
Manifaturacı	20
Yem Bayii	4
Kahvehane	10
Fırın	4
Pastahane	4
Manav	4
Bakkaliye	10
Diğerleri	80
Toplam	180

KALEBOĞAZI CADDESİ: Kale önü civarındaki çok yoğun iş sahasının kendine has karakterleriyle dikkati çeken bir kısmını meydana getirir. Çok kesif bir işyeri ve ticarethane dokusuna sahiptir. Kesafet gerçekten en üst seviyededir. Dar bir alanda oldukça yoğun faaliyetler görülür. Sebze Hali, Kasaplar Çarşısı, Çermik Garajı, Cumhuriyet Caddesi ile doğrudan irtibatı sayesinde kesafet yüksek seviyelere tırmanmıştır. 1988 yılı sonlarında bu tırmanış ürününü vermiş ve Kaleboğazı'na tabi "Bereket Pasajı" teşekkül etmiştir. Kale eteklerini izleyecek şekilde bükümlü bir güzergâh oluşturan Kaleboğazı Caddesi, tüketim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş, ekseriyetle kırsal kesime hitap eden bir köylü pazarı hüviyetindedir. Bir ucu ile 12 Eylül, diğer kısmıyla Cumhuriyet Caddesi'ne bağlanan Kaleboğazı Caddesi, aynı zamanda bir ticarî intikal sahasıdır. Umumiyetle toptancılardan oluşan işyerleri, ihtiyaç meddelerini uzak pazarlara göndermek gibi bir fonksiyon da üstlenmişlerdir. Mevcut Çermik Garajı ise bu ticarî kudretin ürünlerini Siverek dışında, Çermik ve bağlı köylerine ulaştırma görevini yerine getirmektedir. Köylülerin rağbet ettikleri, ip, halat, sicim, çuval, koşum araçlarınının yapım ve satışı ile meşgul hırdavatçılar kendilerine ait sokakta bir ihtisaslaşma sahası teşkil ederler. Zira, bu tür eşyaların yapım ve satışı ile meşgul işyerleri Merkezî İş Sahası'nın diğer kısımlarında bulunmadığı gibi, Bu Cadde üzerinde de ancak Sebze Hali'ne komşu kesimlerde yer almaktadır. Tuzcuların bu sahadaki çokluğu,

işaret ettiğimiz "Köylü Pazarı" olma hali ile ilintilidir. Gerçekten de her sabah Kaleboğazı'na çok uzaklardan atlı arabaları ile getirdikleri yoğurt, peynir, süt, yumurta, yağ, bal gibi mahsüllerini satan köylüler kazançlarını yine ihtiyaç maddelerini temin ettikleri Kaleboğazı esnafına bırakarak giderler.

Kaleboğazı işyerleri, bükümlü bir sokak üzerinde dar, tek katlı, genellikle eski, kerpiç binalardan oluşur. Son yıllardaki gelişmelerin etkileriyle yeni ve modern yapıların yükselmeye başladığı da gözden kaçmamaktadır. İşyerlerinin neviîleri bakımından da çeşitlilik arz ettikleri gözlenir. Çeşitli işyerleri arasında, köylülerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ticarethanelerle, toptancıların sayıca çokluğu dikkatleri çeker. Kaleboğazı Caddesi'ndeki işyerlerinin neviîleri itibariyle dağılışı şu şekildedir:

<u>İŞYERİNİN NEVİİ</u>	<u>SAYISI</u>
Bakkaliye	50
Kahvehane	4
Fırın	2
Lokanta	2
Manav	5
Manifaturacı	8
Ayakkabıcı	4
Hırdavatçı	4
Tuzcu	2

<u>İŞYERİNİN NEVİİ</u>	<u>SAYISI</u>
Demirci	2
Pastahane	1
Marangozhane	2
Mutfak Eşyaları Satıcısı	1
Berber	3
Terzi	2
Pasaj	1
Garaj	1
Toplam İşyerleri	94

Merkezî İş Sahası'nı teşkil eden sahalar yalnızca cadde boylarından ibaret değildir. Merkezî İş Sahası'nın diğer önemli unsurları da vardır. Bunlar Pasajlar, Pazarlar, Meydanlar, maziye ait han'lar, işyeri siteleri, nihayet sanyî çarşısıdır. Değişik fonksiyonlar üstlenmiş olan bu sahaların Merkezî İş Sahası dahilinde mühim rol oynadıkları görülmür..

7. 2. 2. PASAJLAR: Siverek şehri için oldukça yeni ancak, süratli gelişen bir yönelimdir. Pasajlaşma eğiliminin öncüsü ve ilk örneği 12 Eylül Caddesi'ndeki Alman Pasajı oluşmuştur. İki katlı olan pasaj, daha çok "kaçak mal" diye tabir edilen eşyaları satmakla tanınmıştır. Memur kesimin yoğun talebi, ticarî faaliyetleri bir hayli canlandırmıştır. Öyle ki, 1988 yılı sonlarında yanbaşıda ikinci bir pasajın, "Kıbrıs Pasajı"nın oluşumuna da önayak olmuştur. Bugün heriki pasaj 12 Eylül Caddesi'ndeki ticarî faaliyetlerin en kesif yeri ve aynı zamanda yönlendiricisidir.

Pasaj işyerleri genellikle konfeksiyon, süs eşyaları, mutfak gereçleri, elektronik cihazlar ve parfümerilerden oluşur. Nitekim, ilk olarak 1980'de açılan Alman Pasajı hızlı gelişimini tamamen "kaçak" eşyaların satışına borçludur. Dışarıdan gelen memurlar ise bu tür malların başlıca müşterileridir. Diğer taraftan son yıllarda pasajların giderek bir ihtisaslaşma temayülünde oldukları da gözden kaçmamaktadır. Artık, her pasaj belli bir tür malın ticaretiyle meşgul olma yolunda ve eğilimindedir. Son olarak açılan pasajlar da bu durumu açıkça göstermektedir. Böylece pasaj sayısı hızla çoğalırken, pasaj işyerlerinde ticarete konu olan mal ve hizmetler de çeşitlenmektedir. Meselâ son olarak açılan Merkez Pasajı konfeksiyon işyerlerinden oluşmaktadır. Buna karşılık Bereket Pasajı elektronik cihaz işyerlerinden müteşekkildir. Büro hizmetlerinin eski geleneksel yerlerinden çıkarak pasajlara yerleşmesi ise son yıllarda hız kazanan yeni bir eğilimdir. Öyle ki, bütünüyle büro hizmetlerine ayrılmış katlar, yeni yapılan çok katlı pasajlar da sıkça görülen bir durumdur.

7. 2.3. PAZARLAR: Çarşıların, yahut diğer bir ifadeyle pazarların Siverek şehir hayatında oynadıkları rol gerçekten önemlidir. Sağladığı istihdam olanakları, şehir iktisadî hayatına olan katkıları hiç de azımsanacak gibi değildir. Pazarların bilhassa, Siverek şehrinin ihraç ürünlerinin sevkinde önemli bir fonksiyon üstlendikleri görülmektedir. Yine, hemen her mevsim mutlaka yapılacak bir iş ve satılacak ticarî bir mal ya da eşyanın çokça bulunuyor olabilmesi hali pazarları ticarî faaliyetlerin daima yoğun ve dina-

mik bir karakter arzettiği sahalar durumuna getirmiştir.

Pazarların ilk ve en önemli örneği Buğday Pazarı'dır. Halk dilinde "arasa" olarak da geçen şimdiki yerine 1968'de taşınmıştır. Daha önceleri bugün "Sipahi Pazarı" olarak isimlendirilen, "Bit Pazarı" içinde yer almaktaydı. Günümüzde, oldukça yoğun bir faaliyet sahası dahilinde yer alan Yeni Buğday Pazarı, Otogar, Hayvan Pazarı, İnönü Bulvarı ile çevrelenen bir sahada bulunmaktadır. Bir anlamda Siverek şehrinin "tahıl anbarı" durumundadır. Tahıl ihracat ve sevkiyatı ile ticarî fonksiyonunu yerine getirmekte olan pazar, genişçe bir meydana çevreleyen 60 kadar dükkandan ibarettir. Halkın "zahireci" diye tabir ettiği işyerleri arasında üretici köylülere ait dükkanlarda vardır. Ancak, sayıları sınırlıdır. Dükkân sahipleri, genellikle büyük köy sahiplerinin veya küçük üreticilerin mahsüllerini satmakta meşgul ticaret erbabından oluşmaktadır. Zeminde yer alan kısım ise, hayvansal ürünlerin muhafaza edildiği "Soğuk Hava Deposu" olarak kullanılmaktadır. Buğday Pazarı'nda ticarete konu olan başlıca mahsüller şunlardır:

Mercimek

Buğday

Nohut

Arpa

Susam...

Mercimek ve Buğday'ın baş sırayı işgal etmesi şaşırıcı değildir. Zira, bu mahsüller tarım sahalarının çok geniş

bir kısmına ekildikleri gibi, aynı zamanda Siverek şehrinin dış pazarlara gönderdiği başlıca ihtiyaç ürünleridir. de.. Mahsüller çeşitli Fabrikalara, T.M.O.'ne, ihracat ve ithalat firmalarına ve nihayet tüketicilere satılır. Siverek Buğday Pazarı mahsüllerinin gönderildiği dış pazarların başlıcaları şunlardır. (1)

Mersin

İskenderun

Gaziantep

İstanbul

Van Erzurum

Mardin

Adıyaman...

Bu iller, büyük tüketim merkezleri olmak vasfını haiz olmalarından ziyade, Siverek şehri ile dış pazarlar arasında bağlantı kuran ithalat ve ihracat merkezleri olarak dikkati çekerler. Ziraî mahsûlatın buralara akmasına da bu vasfa haiz olmalarına borçludurlar.

Ticarî faaliyetlerin temmuz, ağustos, eylül aylarında en üst seviyeye çıktığı Buğday Pazarı yalnızca Siverek kırlarının değil, Çermik, Hilvan ve Kâhta köylerinin bir kısmının da mahsüllerini toplamak, sevk ve nakletmek görevlerini üstlenmiştir. Böylece tesir sahası bir hayli geniştir. Geniş bir sahanın ticarî fonksiyonlarını üstlenen Siverek Buğday Pazarı'na şimdiki yeri kafi gelmemektedir. Yoğun talep ve yer sıkıntısı yeni bazı projelerin uygulanmaya konmasına sebebiyet vermiştir. Belediye ve İller Bankası öncülü-

(1) Harita: Siverek'ten ticarî mal sevk edilen başlıca Mrk.1989.

günde, Şehirlerarası Otobüs Terminali sahasına komşu bir yerde inşaa edilen modern "Buğday Pazarı" son kısım inşaatının da tamamlanmasıyla bu konuda ihtiyaç duyulan gerçekten önemli bir boşluk doldurulmuş olacaktır.

Siverek Hayvan Pazarı, Siverek-Çermik Karayolu'na komşu bir sahada yer alır. Hayvan pazarlarının mazisi Siverek şehrinin kuruluşu kadar eskidir. Günümüzdeyse, 1958 ve 1971 yıllarında teşkil edilen Hayvan Pazarlarından sonra 1985 yılında şimdiki hayvan pazarı kurulmuştur. Siverek Hayvan Pazarı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük canlı hayvan pazarıdır.⁽¹⁾ Ve çok geniş bir iktisadî tesir sahasına sahiptir. Genişçe bir arazi üzerinde yer alan müstakil parseller, hayvan alım ve satımı için kullanılır. Her tüccar kendine ait arsa parçası üzerinde faaliyetini sürdürür. Her sabah kurulan canlı hayvan pazarı yıl boyu canlı bir faaliyet içindedir. Satış işini doğrudan yetiştiricilerin kendileri yaptığı gibi, halk arasında "Cambaz" diye tabir edilen ve yetiştiricilerden aldıkları hayvanları pazara getirip satan hayvan tacirleri de yapmaktadırlar.

Umumiyetle koyun ve diğer küçükbaş hayvanlar yanında, büyükbaş hayvanların da ticareti yapılmaktadır. Dış pazarlara ve toplu canlı hayvan satışı "komisyoncular" tarafından gerçekleştirilir. Ticarete konu olan canlı hayvanların temin sahası oldukça geniştir. Ve yalnızca Siverek İlçesi hudutlarıyla sınırlı değildir. Tespitlerimize göre, Siverek Canlı Hayvan Pazarı'nın nüfuz sahası çok daha geniştir. Pazarın canlı hayvan temin, sevk ve naklini üstlenen

cambaz, tacir, komisyoncu üçlüsü nüfuz sahasını genişleten tesirleri dış pazarlara dek yaymaktadırlar. Canlı Hayvan temin sahası tespitlerimize göre şu sahalardan oluşmaktadır:

Siverek
Çermik
Gerger
Hilvan
Viranşehir
Ergani
Kâhta...

Siverek Canlı Hayvan Pazarı'nın mal sevk ve naklettiği pazarlar ise tespitlerimize göre büyük tüketim merkezleri veya dış ticaret bağlantıları olan, ithalat-ihracat firmalarının bulunduğu büyük şehirlerdir. Ayrıca, Siverek Hayvan Pazarı'nda Kuveyt, Irak, Suriye gibi bazı Ortadoğu ülkeleriyle satış bağlantısı olan büyük komisyoncular da faaliyet göstermektedir. Mal sevkiyatının yapıldığı Siverek dışındaki uzak pazarların başlıcaları şöyledir;

Ankara
Eskişehir
Konya
Bursa
Gaziantep
İskenderun...

Tesirleri bakımından dikkate değer pazarlardan birisi de Sebze Hali'dir. 1955 yılında faaliyete geçen hal,

bugün Siverek Belediyesi İdare Binası altında faaliyetini sürdürmektedir. Şehrin gıda içtüketimini karşılamaya yönelik sebze, meyve temin ve sevkiyatı yanında yine dış pazarları besleyen yün, tereyağı, peynir, deri, bal, ceviz gibi mahsüllerin ticareti de yapılmaktadır. Her bakımdan canlı bir iş sahasıdır. Ticarî faaliyetlerin genellikle dış pazarlarla bağlantılı olduğu gözlenmektedir. Gerçekten de, şehir iç tüketimini karşılamak üzere getirilen sebze ve meyvenin "ikinci el" vasfındaki daha küçük toptancılara devri dışında asıl faaliyetlerin, Siverek şehrinin ihtisaslaştığı bazı ziraî mahsülleri ihraç etmek suretiyle, "dış pazarları beslemeye yönelik" olduğu görülür. Dışarıdan getirilen mallar sebze ve meyveden ibaret olup, Mersin, Adana ve Antalya'dan temin olunmaktadır. Ceviz, kuru üzüm, pekmez, bal, peynir, yağ, yün, deri, susam gibi Sebze Hal'inden dış pazarlara naklolunan mahsüllerin temin sahası ise umumiyetle Siverek ilçesi köyleridir. Ne var ki, Buğday ve Hayvan Pazarı örneklerinde de gördüğümüz gibi yine Çermik, Hilvan, Viranşehir, Kahta ve Gerger köylerinden de çeşitli mahsüllerin getirildiğine tanık olmaktadır.

Kırk kadar işyerinin bulunduğu ve tamamını toptancı komisyon evlerinin meydana getirdiği Siverek Sebze Hali de yer sıkıntısı içindedir. Ve ulaşım imkânları yönünden hiç de uygun olmayan bir mevkide yer almaktadır. Şimdiki Otogar yanında inşaa edilen Yeni Buğday Pazarı'nın bulunduğu sahaya nakli hiç şüphesiz isabet olacak ve büyük ferahlama yaratacaktır. Böylelikle, Siverek Sebze Hali'nin

üstlenmiş olduğu güçlü iktisadî-ticari fonksiyonlara ait tesirler daha kolay ve daha geniş bir sahada yayılma imkânı bulabilicektir.

Siverek Sebze Hali'nden başlıca mahsüller ve gönderildikleri dış pazarlar tespitlerimize göre şöyledir:

MAHSULÜN ADI	SEVK EDİLDİĞİ PAZAR
Yün	Sivas, Malatya, Gaziantep, İstanbul, Ankara
Deri	İstanbul, Ankara, Gaziantep, Sivas, Kayseri.
Peynir	Adana, İstanbul, Ankara
Tereyağ	İstanbul, Ankara, Gaziantep, Adana
Susam	Ankara, İstanbul, Gaziantep, Bursa

Sanayi Çarşısı Siverek şehri için apayrı bir öneme sahiptir. Herşeyden evvel ziraate dayalı bir ticaret şehri olan uzak pazarlara uzanan yollar üzerindeki Siverek şehri'nin ulaşım ve ulaşım araçlarıyla ilişkisi çok yoğundur. Ve bu yoğunluğun sanayi çarşısı'nda odaklanmakta olduğu buradaki faaliyetlerden bellidir. Bilhassa, ziraî faaliyetlerin yoğunlaştığı devrelerde ziraî makinaların ve o arada Konya, Kırşehir, Niğde gibi uzak şehirlerden hasat için getirilen dev biçerdöverlerin bakım, onarım, yedek parça ihtiyacının giderilmesi konusunda Sanayi Çarşısı'nın ziraî faaliyetler açısından çok önemli bir fonksiyon üstlendiği söylenebilir. Sanayi Çarşısı'nın rolü bununla da sınırlı değildir.

Maziden bugüne önemli güzergâhlar üzerindeki Siverek şehri için, "bir ulaşım şehridir" demek yanlış olmaz. Bu mânada, günün her saatinde traktörden taksiye, minibüse, otobüs, kamyon ve TIR araçlarına kadar her çeşit kara ulaşım aracının seyrü-seferine sahne olan Siverek Şehrinde, Sanayi Çarşısı'nın üstlendiği rol hiç şüphesiz çok önemlidir. Hele, oldukça geniş bir iktisadî tesir sahasının, yahut çekim alanı'nın da bu çeşit ihtiyaçlarını Siverek şehrinden karşılamakta olduğu düşünülürse bu önem büsbütün artar.

Sanayi Çarşısı, şehrin güneydoğu kesiminde Siverek-Şanlıurfa Karayolu üzerinde, 35 işyerinden müteşekkil muntazam binalarında 1977 yılında faaliyete geçmiştir. İşyerlerinin bir kısmı depo olarak kullanılmaktadır. Bu durum, yedek parça'ya olan ihtiyacın büyüklüğünden ve hasat mevsiminde zirai faaliyetlerin aksaması endişesinden kaynaklanmaktadır. Sanayi Sitesi işyerlerinin neviîleri itibariyle bölünüşü şu şekildedir:

İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Demir Doğrama Atölyeleri	12
Lastik Tamir Atölyesi	4
Oto Tamir	7
Yedek Parçacı	3
Lokanta (24 Saat Açık)	2
Kıraathane	2
Depo	5
Garaj	1

<u>İŞYERİNİN NEVİİ</u>	<u>SAYISI</u>
Büfe	2
Pastahane	1
<u>Toplam</u>	<u>39</u>

Sanayi Çarşısı'nın çok önemli bir görev üstlendiği muhakkak olmakla beraber, Siverek Şehri ve iktisadî tesir sahasının tüm ihtiyaçlarını eksiksiz giderdiği de söylenemez. Bu bakımdan Sanayi Çarşısı'nın bazı ihtiyaçların karşılanması konusunda bir hizmet bağımlılığı içinde olduğu görülür. Siverek Sanayi Sitesine dışarıdan getirilen mallar tespitlerimizimize göre şu illerden olmaktadır:

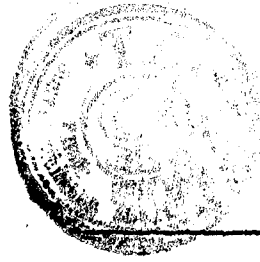
<u>MALIN GETİRİLDİĞİ İL</u>	<u>MALIN CİNSİ</u>
Adana	Oto Yedek Parça, Ziraî alet
Gaziantep	Elektronik araç-gereçler, oto elektrik aksamı.
İskenderun	Demir (parça ve levha)
Kayseri	Oto tamir parçaları, oto aksesuar malzemeleri

Mevcudiyetini maziye borçlu olan Merkezi İş Sahası dahilindeki "Sipahi" , "İspai" yahut "Bit Pazarı" kesif iş sahalarından bir diğeridir. Bu meydan bir ara Buğday Pazarı olarak da kullanılmıştır. Günümüzde geleneksel el sanatları ürünleri ve memleketimizin diğer şehirlerinde de görgeldiğimiz bütün "Bit" pazarlarınının müşterek hizmeti diye nitelendirilebilecek olan "eski mal" satışı ile meşgul dük-

kânlardan oluşur. Dışarıdan gelen memur sayısının çokluğu sebebiyle sipahi pazarı " eski mal" temini yönünden güçlüklerle karşılaşmaz. Temin edilen mallar, ihtiyaç sahiplerine pazarlık usulüyle devrolunur. Kuruluşu, mazinin derinliklerinde kaybolan, "bit" pazarının bugünkü yeri 1963 yılında Belediye tarafından yaptırılan dükkânlardan müteşekkildir. Açık arttırma, Siverek Sipahi Pazarı mallarının satışında vazgeçilmiz usuldür. Sabah yapılan açık arttırmalara çarşı esnafı katılır. Mal, "tallal" adı verilen şahıs tarafından tanıtıma sunulur. Merkezî İş Sahası'nın çok kesif bir yerinde, Kale Önünde ve Cumhuriyet, Hürriyet, İnönü Bulvarlarının keşistiği kesimde yer alması ticarî faaliyetler için çok canlı bir ortam yaratmıştır. Ortasında kare şeklinde genişçe bir avlu etrafına sıralanmış 22 dükkân ve güneyde Cumhuriyet Caddesi'ne kuzeyde kavafiyeciler sokağı ile Hürriyet Caddesi'ne açılan iki kapısı vardır.

Siverek Sipahi (Bit) Pazarı işyerlerinin neviîleri itibarıyla dağılışı şu şekildedir:

İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Mobilyacı	4
El Sanatları Ürünü (Kilim, keçe, Battaniye) Satıcısı	6
Mutfak Eşyaları Satıcısı	2
Saat Tamircisi	1
Eski Elektronik Cihaz Satıcısı	2
Manifaturacı, Konfeksiyon	5

İŞYERİNİN NEVİİ	SAYISI
Eski Tüpgaz Satıcısı	2
Çayevi	1
Toplam	23

Demirciler Çarşısı, kendine özgü karakteriyle Merkezî İş Sahası'nın önemli bir kısmını teşkil eder. Kesif bir iş sahasıdır. El işçiliğine dayalı aletlerin imalatı önde gelir. Karşılıklı sıralanmış 50 işyeri vardır. İşyerlerinin tamamı tek katlı, kerpiç düz damlı yapılarıdır. Küçük imalathanelerde üretim faaliyetlerinin kırsal kesime hatabeden ziraî aletlerin yapımına yönelik olduğu görülür. İmâli gerçekleştirilen başlıca mallar şunlardır:

Tırpan

Kazma

Kürek

Balta

Dere

Tırmık

Keser

Soba

Mangal

Maşa

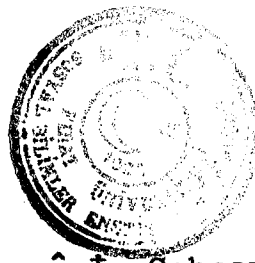
Demir Kapı...

Demirciler Çarşısı'nda boş yer bulunmamaktadır. Dükkânlar 1941 yılında yapılmıştır. Günümüzde de aynı sokak ve binalarda faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yoğun iş kapasitesi

nedeniyle diğ er benzer iş kollarına ait faaliyetlerin de bu sokağa girmesi Demirciler Ç arş ısı 'ndaki iş ve faaliyet türlerini çeş itlendirmiştir. Nitekim, Demirciler Sokağ ındaki iş yerlerinin neviîleri itibariyle dağılışı na bakıldığında da durum açıkça görölmektedir.

Demirciler Sokağı iş yerlerinin neviîleri itibariyle bölünüş ü şu şekildedir:

<u>İŞ YERİNİN NEVİİ</u>	<u>SAYISI</u>
Demirci (Demir Alet imalatı)	9
Demir Doğrama Atölyesi	2
Soba İmalatçısı	3
Marangoz Atölyesi	6
Bakkaliye	7
Kahvehane	4
Lokanta	3
Berber	3
TV Radyo-Teyp Tamircisi	3
Kalaycı	2
Bisiklet Tamircisi	1
Fotoğrafçı	1
Kaset Satıcısı	1
Keçe, Kilim İmalatçısı	1
Çimento Satıcısı	1
Manav	1
Saat Tamircisi	2
Toplam	50

7. 2. 4. Han ve Meydanlar: Merkezî İş Sahasının diğer unsurlarından bir kısmını da, mazinin "han" adı verilen yapıları ile "meydanlar" oluşturur. Geçmişte "at'lı tacirlere" barınak ve konaklama yeri olan geniş avlulu, birkaç katlı, bazalttan inşa edilmiş bu dayanıklı muntazam yapılar günümüzde, ihtisaslaşma gösteren bazı işkollarının birlikte ve birarada faaliyette bulunmalarına mekân olmak gibi yeni bir fonksiyon üstlenmişlerdir. Nitekim, "han" adı verilen yapıların bugünkü kullanımına bakıldığında her bir han'ın aynı işkoluna ait işyerlerinin biraraya gelmesiyle bir ihtisaslaşma temayülünde olduğu görülür.

Tarihî seyri içinde "Meydan" adı verilen sahaların Merkezî İş Sahası dahilinde üstlendikleri rol de daima önemli olmuştur. Günümüzde ticarî, iktisadî ve sosyal faaliyetlerin toplanma noktaları durumundaki bu meydanların çok kesif birer iş sahası durumunda oldukları görülür. Bir başka açıdan da, "han" ve "meydanlar" kapalı iş alanları özelliğindedirler. Ve bu bakımdan "kapalıçarşılar" ile "pasajlara" benzetilebilirler.

Merkezî İş Sahası dahilinde yer alan başlıca han ve meydanlar ile üstlendikleri işin nevi şöyledir:

HAN VEYA MEYDAN ADI	İŞYERLERİNİN NEVİİ (HALEN MEVCUT)	İŞYERİ SAYISI	MAZİDE ÜSTLEN- DİĞİ İŞİN NEVİİ
Gümrük Hanı	Otel, Kahve, Çay Bah.	2	Han, otel, Belediye Binası.
Hacı Yusuf Hanı	Terzi	20	Dikimevi Terziler Çarşısı
Yeni Meydan	Kahvehane, Lokanta, Berber, Fotoğrafçı, Kasap Tekel Bayii, Çay Bahçesi	30	Cambazlar Kira- athanesi C. Hay. Paz. Kas. Çar. Manavlar Çarş.

HAN VEYA MEYDAN ADI	İŞYERLERİNİN NEVİİ (HALEN MEVCUT)	İŞYERİ SAYISI	MAZIDE ÜSTLEN- DİĞİ İŞİN NEVİİ
Kasaplar Çarşısı	Kasap, Manav, Toptan Gıda	40	Cambazlar Kiraa hanesi, C. Hay. Pa zarlaması, Kasap lar çarşısı, Ma- navlar çarşısı.
Kanlıkuyu (Cum- huriyet Meydanı)	Şehir Açık Hava Meydanı, Çaybahçesi, Kahvehane, Taksi Durağı, Sebze-meyve Pazarı.	40	At Meydanı, Han, Nalbant Çarşısı Alışveriş sahas

Merkezî İş Sahası dahilinde sayılmayacak çoklukta han, meydan gibi iş sahaları mevcuttur. Bunların çoğu günümüzün yoğun işyeri ve ticarethaneler dokusu içinde harabeye dönüşmüş, adeta kaybolmuşlardır. Bir kısmı ise eski mütevazî binalarında çayevi, büro yahut muayenehane olarak hizmetine devam etmektedirler. Yukarıda belirttiklerimiz, bugün de merkezî iş sahasında çok etkin bir faaliyet üstlenmiş olanlardır.

Mazinin han ve meydanları yerlerini bugün benzer bir eğilime terketmiş durumdadır "Kapalı" yahut "tecrit" olunmuş çarşılar yerini artık "pasajlara" bırakıyorlar. Oldukça kuvvetli bir pasajlaşma eğiliminin ürünü olan pasaj işyerlerinin geçmişi çok yenidir. Ve hepsi de 1980'den sonra teşekkül etmiş yapılardır.

Siverek'te yer alan pasaölar ve faaliyet türleri şöyledir:

PASAJIN ADI	İŞYERLERİNİN NEVİİ	İŞYERİ SAYISI	AÇILIŞ TARİHİ	BULUNDUĞU YER
Alman Pasajı	Konfeksiyon Ka- çak Eşya ,Par- fümeri	20	1980	12 Eylül Cd.

PASAJIN ADI	İŞYERLERİNİN NEVİİ	İŞYERİ SAYISI	AÇILIŞ TARİHİ	BULUNDUĞU YER
Japon Pasajı	Toptan Gıda, Elektronik Cihaz Tamircisi, İnşaat Malz. Manifatura.	20	1985	İnönü Bulvarı
Merkez Psj.	Konfeksiyon, Elektronik Cihaz, Kuşmaşçı, Ayakkabıcı, Kasetçi	20	1986	Hürriyet Cad.
Kıbrıs Psj.	Konfeksiyon Kaçak Eşya Elektronik Cihaz Satıcısı	20	1988	12 Eylül Cad.
Cumhuriyet Psj.	Konfeksiyon Parfümeri	10	1988	Abdi İpekçi C
Bereket Psj.	Toptan Gıda Elektronik Cihaz Tamircisi, Doktor Mua. Konfeksiyon	20	1988	İnönü Bul.
Yıldız Psj.	Manifatura, Kavafiye, 10 Konfeksiyon	10	1989	12 Eylül Cad.
Dülûl Psj.	Büro Hiz. Konfeksiyon, 25 Manifatura, Parfümeri, Kaçak Eşya.	25	1989	12 Eylül Cad.

BÖLÜM 8

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE SİVEREK

8. 1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): Cumhuriyet Dönemi'nin en büyük yatırımlarından biri olarak kabul edilen Güneydoğu Anadolu Projesi (GA) , 13 adet enerji ve sulama amaçlı projeden oluşur. Denebilir ki, GAP , suyun çok amaçlı kullanımının muhteşem bir sentezidir. Çok yönlü ve kapsamlı büyüklükleri bünyesinde toplayan GAP'ın en büyük ünitesini Atatürk Barajı^(x) ve Aşağı Fırat Projesi oluşturmaktadır. Siverek İlçesi de Aşağı Fırat Projesi kapsamında yer almaktadır. GAP'ı teşkil eden 13 ana proje şu şekildedir:

- 1.Aşağı Fırat Projesi
- 2.Karakaya Projesi
- 3.Sınır-Fırat Projesi
- 4.Suruç-Baziki Projesi
- 5.Adıyaman-Kâhta Projesi
- 6.Adıyaman-Göksu-Araban Projesi
- 7.Gaziantep Projesi
- 8.Kralkızı-Dicle Projesi
- 9.Batman Projesi
- 10.Batman-Silvan Projesi
- 11.Garzan Projesi
- 12.Ilısu Projesi
- 13.Cizre Projesi...

(x) Karakaya Barajı'nın akış aşağısında ve Şanlıurfa ilinin Bozova ilçesi yakınlarında önerilen "KARABABA BARAJI"na, 1978'de Atatürk'ün doğumunun 100. Yılı anısına "ATATÜRK BARAJI" adının verilmesi kabul edilmiştir.

GAP'ın en önemli projelerinin başında gelen ve Siverek Ovasını'nda kapsam sahasına alan Aşağı Fırat Projesi'nin bağlı Alt Projeleri ve Projelerden beklenenler, D.P.T. ile D.S.İ. kaynaklarından derlediğimize göre şöyledir:

Aşağı Fırat Projesi

- I. Atatürk Barajı: 843 Bin Hektar Alan Sulaması. Sulamadan önce 8.9 kısmî sulamada 8.1 milyar kwh, tam sulamaya geçildiğinde ise yılda 6 milyar kwh'lik enerji üretimi..
- II. Şanlıurfa Tünelleri: 476.374 Hektar Arazi sulanacak. Şanlıurfa, Harran, Ceylanpınar, Mardin ovaları (Yukarı Mezopotamya)'nın sulaması gerçekleşecek. Dünyanın en büyük sulama Tüneli olacak.
- III. Şanlıurfa Santrali: 500 mw gücünde santral kapasitesi ile yılda 124 milyon kwh enerji üretilecek.
- IV. Urfa-Harran Ovası Sulaması: 148 Bin Hektar Arazi sulanacak.
- V. Mardin-Ceylanpınar Ovaları Sulaması: 329 Bin Hektar Arazi Sulanacak.
- VI. Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması: 160 Bin Hektar Arazi sulaması gerçekleşecek.
- VII. Bozova Pompaj Sulaması: 55 Bin 300 Hektar Arazi Sulanacak.

Siverek Ovası'nı da kapsamı sebebiyle Aşağı Fırat Projesi'nin sosyo-ekonomik nitelikleri üzerinde durmak gerekecektir. Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki, Aşağı Fırat Projesi'nin ekonomisi, Proje alanının sosyo-ekonomik yapısıyla yakından ilgilidir. Fırat Nehri boyunca kuzeyden, güneye genişleyerek yayılan ve Suriye sınırı boyunca uzanan proje alanının yüzölçümü, yaklaşık 17.200 km 'dir. Proje sahasına sınırları itibariyle Şanlıurfa ilinin tamamı ve Mardin ilinin yarıya yakın bir kısmı girmektedir. Proje sahasında yer alan yerleşim merkezleri ise şöyle belirlenmiştir:

Şanlıurfa

Akçakale

Birecik

Bozova

Halfeti

Hilvan

Siverek

Suruç

Viranşehir

Kızıltepe

Derik...

1985 yılı Nüfus Sayımına göre Aşağı Fırat Projesi kapsamındaki yerleşim birimlerinde ikâmet edenlerin sayısı da şöyledir:

<u>YERLEŞİM BİRİMİ</u>	<u>NÜFUSU</u>
Şanlıurfa	272.527
Siverek	112.145
Viranşehir	82.508
Suruç	69.425
Akçakale	58.030
Birecik	53.564
Bozova	48.406
Kızıltepe	40.852
Halfeti	30.700
Hilvan	28.972
Derik	13.975
<u>Toplam</u>	<u>811.104</u>

(1)

Aşağı Fırat Projesi Siverek ilçesi'ni de kapsamına almaktadır. Adıgeçen projenin Siverek şehrinin sosyal ve iktisadî yapısında önemli değişikliklere yol açacağı söylenebilir. İlçenin Fırat kıyısında yer alan birçok arazi si sular altında kalacaktır. Bu durum, Siverek şehrinin Adıyaman ile olan bağlantısını da değişikliğe uğratmış olacaktır.

Aşağı Fırat Projesi kapsamına giren fakat Şanlıurfa Tüneli ile sulanamayan Siverek-Hilvan-Mardin ovalarındaki toplam 400.000 hektarlık alanın sulanabilmesi amacıyla "Siverek-Hilvan Pompaj Sistemi Projesi" hazır-

(1) Türkiye İstatistik Yıllığı, Başbakanlık D.İ.E.Bşk. Ankara 1988.

lanmıştır. Bu proje uyarınca, Fırat Nehri'ne karışan çaylar üzerinde 17 depolama tesisi ve bu depolara aşamalı olarak su basacak 7 adet pompa istasyonunun yapımı planlanmıştır. Siverek civarı köylerini kapsamına alan Hacıhıdır Barajı da bu projeler dahilindedir. Hacıhıdır Projesi, GAP'ın bölge geneli için öngördüğü gelişmeleri Siverek-Hilvan ovaları dahilinde de tesis etmeyi amaçlayan, yöresel bir gelişim projesidir. Ve hiç şüphe yok ki, Siverek şehrinin sosyo-ekonomik hayatı üzerinde derin etkilerde bulunacaktır.

Hacıhıdır Projesi, Fırat Havzası içinde ve Siverek şehir merkezi'nin güneybatısındadır. Projenin ünitelerinden biri olan Hacıhıdır Sulama Barajı, ilçe merkezinin 7 km güneyindeki Fırat Nehri'ne karışan Şehir Çayı ve bağlı kolları üzerinde kurulmaktadır. Kaya dolgu tipinde inşaa edilen Hacıhıdır Barajı Siverek'e 13 km mesafede bulunan Karakoyun Köyü'nün kargalı mevki kuzeyindeki Sasentaşı Tepesi'nin 63 m. doğusunda bulunacak ve kuzey-güney bir eksene sahip olacaktır. Baraj sulama amaçlıdır. 2080 Hektar ziraat arazisinin sulanmasını temin edecek olan sulama kanallarından müteşekkildir. Baraj sayesinde, halen sulanamayan araziler sulu tarıma açılacak, ziraî ürünlerin miktar ve çeşitlerinde önemli artışlar kaydedilecek, projenin kapsamındaki köylerin sosyal ve ekonomik düzenlerinde mühim gelişmeler olacaktır. Tespitlerimize göre doğrudan Hacıhıdır Sulaması kapsam sahasına giren köyler şöyledir: Yalankaz, Karakoyun, Çeltik, Taşlı, Demoğlu,

Çanakçı, Çiftlik, Akçakent, Çaylarbaşı Bucağı, Saadettin, Kırkpınar, Gözelek, Güvendiriz, Kayseri, Arpaç, Atmaca, Beyçeri, Aşağı Yalankoz, Söğütlü, Burçalık ve Bükeç...

GAP'ın Siverek için öngördükleri Hacıhıdır sulamasından ibaret değildir. GAP dahilinde birçok münferit barajın kurulması da plânlanmıştır. D.S.İ. kaynaklarından derlediğimize göre GAP kapsamında Siverek için yapımı öngörülen barajlar şöyledir:

Alancık Barajı

Tuk Barajı

Uğurlu Barajı

Hacıhıdır Barajı

Uzunpınar Barajı

Uzunca Barajı

Siverek Barajı

Özenpınar Barajı

Büyükkazanlı Barajı

Mavigöl Barajı

Bu barajların kapsam alanında halen şu ziraî ürünlerin ekimi gerçekleştirilmektedir.

Mercimek

Buğday

Nohut

Arpa

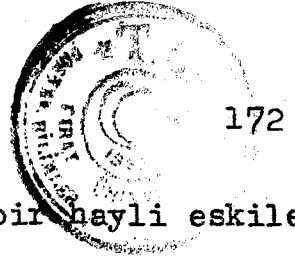
Sebze...

Sulamalı tarıma geçiş halinde mevcut hububat türlerinde önemli bir üretim artışı sağlanacak, daha da önemlisi

tahıl dışında yeni ziraî ürünlerin ekimine de başlanacaktır.

Siverek'te çalışmamızı yürüttüğümüz 1990 yılı içinde daha şimdiden büyük toprak sahiplerinin bir kısım köylerini satarak, Şanlıurfa-Harran ovaları dahilinde yatırım peşine düştükleri açıkça müşahede ediliyor. Satışa çıkarılan köyler ise topraksız veya az topraklı köylülerin biraraya gelmeleri suretiyle, müşterek alımlara konu olmaktadır. Sosyo-ekonomik dengeler üzerinde çözücü tesislerde bulunacak bu tür gelişmelerin zamanla daha da pekişeceği muhakkaktır. Günümüzde oldukça yavaş seyreden bu gelişmeler GAP'ın aşama aşama devreye girmesiyle daha çok süratlenecek, Siverek şehrini besleyen iktisadî tesir sahasındaki, kırsal hayatın menfi faktörlerinin tesirleri de ortadan kalkmış olacaktır. GAP'ın uzun vadede Siverek'te şu gelişmelere yol açacağı umulur:

1. Ziraî Mahsüllerde Üretim Artışı
2. Birim Başına Verim Artışı ve Ziraî Ürünlerde Çeşitlilik
3. Tarıma Dayalı Sanayiide Gelişmeler
4. Mülkiyet Sistemi Gereği Toprağa Bağımlı Köylülerin Bağımlılıklarının Azalması,
5. Kır Aile Ekonomilerinde Güçlenme,
6. Uzun Vadede Yöredeki Toprak Mülkiyet Sisteminde Çözülme,
7. Gelir Dağılımındaki Fecî Eşitsizliğin Giderek Hafiflemesi,
8. Sosyal Refahın Az Sayıdaki Büyük Toprak Sahipleri ve Büyük Ticaret Erbabının Tekelinden Çıkararak Toplumun Diğer Kesimlerine de Yayılması...

Siverek, Yukarı Mezopotamya'da mazisi bir hayli eskilere dayanan Eski Mezopotamya ile Anadolu toplumlarının kültürel ve iktisadî münasebetlerini kurup, geliştirdikleri zamanın kervan yolları güzergâhında yer alan köklü bir ticaret şehridir.

Siverek şehri, mazideki ticarî malların sevkiyatına dair nakil fonksiyonunu günümüzde de sürdürmektedir. Bu sayede, Siverek-Hilvan Ovalarının ticarî öneme sahip ziraî mahsülleri ile hayvansal mamülleri bir merkezde toplanmakta, pazarlanmakta, büyük ticaret şehirlerine sevk ve nakledilmekte, neticede Siverek "İktisadî ve sosyal hayatın düğümlendiği" çevresinin çeşitli fonksiyonlarını üstlenmiş bir "merkezî yer" olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her şehir gibi belirli bir nüfus alanına sahip olan Siverek şehrinin "İktisadî tesir sahası" oldukça geniştir ve sadece Siverek ilçesinin idarî hudutlarıyla sınırlanmış da değildir. Gerçekte, Siverek şehri'nin "tesir sahası" çok daha geniştir. Ve Çermik, Gerger, Kâhta, Hilvan, Viranşehir gibi civar merkezlerin idarî sınırları içindeki birçok yerleşmeyi de kapsamaktadır.⁽¹⁾ Demek oluyor ki, Siverek şehrinin iktisadî nüfus alanı, idarî hudutlarının belirlediği alanın dışına taşmaktadır.

Tarihî faktörlerin ve fonksiyonlarının kendisine sağladığı imkanların da etkisiyle Siverek, hızla büyüyen bir yerleşme görünümündedir. Gelişen her merkez gibi Siverek şehri de, gelişimini köstekleyen birtakım meselelerle

(1) Harita: Siverek'in Etki Alanı, 1989.

karşı karşıyadır. Bunların bir bölümü ülkemizdeki genel şehirleşme problemlerinden soyutlanamayacak sorunlardır. Diğer bir kısmı ise doğrudan Siverek şehrinin kendine özgü niteliklerinin ortaya koyduğu mahalli sorunlardır. Siverek şehrinin genel nitelikteki şehirleşme sorunları şöyle sıralanabilir:

- a) Konutların Sayısal ve Niteliksel Yetersizliği
- b) Mevcut Altyapının Yetersizliği
- c) İçme Suyunun İhtiyacı Karşılammaktan Uzak Oluşu,
- d) Genel Temizlik İşlerinin Toplumsal Sağlığı Tehdit Edici Boyuttaki Yetersizliği,
- e) İşsizlik ve İstahdamla İlgili Diğer Sorunlar...

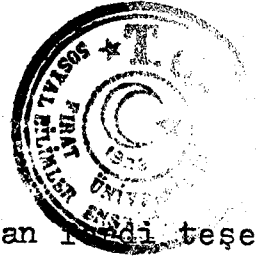
Siverek şehrinin kendi özel koşullarından kaynaklanan "Mahalli" nitelikteki sorunları ise şöylece sıralanabilir:

a) Genel iktisadî yapının ve feodal şartların bir eseri olarak şehir iskân sahalarının, hatta binaların fizikî görünüşlerinin sosyal ve iktisadî düzey farklılıklarını yansıttak şekilde bölünüşü.

b) Artan nüfus ve kırsal sahaların itici koşullarının etkisiyle, şehre yığılan köylü kitlelerin hızlı artışı, buna karşılık şehirli ailelerin dış göçü ile şehrin giderek bir "Köylüleşen şehir" vasfı kazanmakta oluşu köylü unsurların adaptasyon problemleri.

Siverek şehrinin temel bazı sorunları ve bunların çözümüne yönelik önerilerimizi de şu şekilde toparlayabiliriz:

I. Mülkiyet hakkı esas olduğuna ve bu konuda bir kısıtlanmaya gidilemeyeceğine göre, yöre insanını toğrağa

dolayısıyla toprak sahibine bağımlı kılan iktisadî teşebbüsü, iktisadî ve sosyal gelişimi engelleyen mevcut toprak mülkiyet sisteminin ortaya çıkardığı yöresel geri kalmışlığın süreklilik temayülünün önüne geçilmesi zaruridir. Bu maksatla, toprağa ve ziraate inhisar eden mevcut iktisadî ve sosyal yapıyı değiştirmek suretiyle, toplumsal gelişmeyi mümkün kılan bir dönüşümü sağlamak üzere "endüstri"nin süratle, hatta hemen inşasına başlanmalıdır. Bilhassa, mevcut yapının devamını dinleyen kesimlerin yıllardır endüstri konusunda takındıkları engelleyici ve sistemli tavırlarındaki hassasiyetin iyi tahlil edilmesi ve endüstrinin yöre meselelerinin hallinin temininde biricik yol olacağı kabul lenelmelidir. Öte yandan, yatırıma dönüştürülecek sermaye'nin mevcut yapının devamını arzulayanlar elinde toplanmış olduğu düşünülürse, yöredeki endüstrinin inşasında devletin en büyük rol oynaması gereği kaçınılmaz bir biçimde gündeme gelmektedir. Ne var ki, devletin bu öncü rolü de, aynı kesimleri çeşitli kademelerdeki nüfuzlarına dayanılarak, engellemelerle geciktirilmektedir.

Ziraî potansiyeli hayli yüksek bir sahanın çeşitli fonksiyonlarını üstlenmiş Siverek şehri, tarımsal ve hayvansal ürünleri işleyen, tarıma dayalı endüstri tesislerinin, bunlara bağlı yan endüstri kollarının kuruluşuna müsait bir yapı göstermektedir. Bu manada, şehir dahilinde endüstrinin çeşitli kollarına ait inşası önerilebilecek tesisler şöylece sıralanabilir:

Un Fabrikası

Makarna Fabrikası

Çeltik Ayıklama Fabrikası

Mercimek Fabrikası

Konserve Fabrikası

Deri İşleme Fabrikası

İplik Fabrikası

Soğuk Hava Deposu

Tahıl Ambarları

Yem Fabrikası...

Ayrıca mevcut toprak mülkiyeti sisteminin tesir sahası dışında kalabilmiş az sayıdaki ferdî mülkiyete haiz, Ağa mülkiyetinde olmayan köylerin mamur hale getirilerek, sayıca çoğalmaları sağlanmalıdır. Ferdî mülkiyet esasına dayalı bu müstakil köylerde şu faaliyetlerin yaygınlaştırılarak iktisadî bir uğraşı haline getirilmesi gerektiği kanaatindeyiz:

Arıcılık

Ahır Hayvancılığı (Besicilik)

Tavukçuluk...

Tüm bu çalışmaların başarıya ulaşması halinde, yöredeki sosyal refahın yaygınlaşacağı, birçok sosyal huzursuzluğun kaynağı olan faktörlerin etkisini kaybedeceği, gelir dağılımındaki tehlikeli eşitliğin giderilmiş olacağı, sosyo-ekonomik, hatta politik ferdî hak ve hürriyetlerin en üst seviyede ve tam manasıyla kullanımının sağlanacağı, GAP ile beliren gelişmeye yönelik kıpırdanmaların yöre düzeyinde hedefine ulaşacağı, nihayet kalkınma yolunda önemli mesafelerin katedileceğini ümit etmekteyiz..

II. Siverek şehrinin şehirleşme ve gelişme problemleri de süratle çözümlenmelidir. Bu cümleden olarak içme suyu meselesinin halli için, "Karacadağ İçme Suyu Projesi" biran önce tamamlanmalıdır. Halen, şehir içme suyu ihtiyacının karşılanması için mevcut kuyulardan pompalanan su miktarı yetersizdir. Su şebekesi ise çok yetersiz ve çeşitli sakinler ihtiva eder mahiyettedir. Bu sebeple, içme suyu şebekesi ile şehir içi kanalizasyon şebekesinin yeniden ve her türlü harici sızmalara karşı daha sağlıklı bir şekilde tesisi zorunludur.

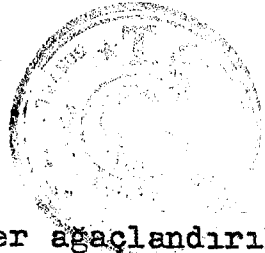
III. Sebze Hali Belediye Binası altındaki şimdiki yerinden şehir dışına çıkarılmalıdır. Bu yapılırken Siverek şehrinin ziraî ve ticarî kudreti gözönüne alınmalı ve Hal'in ihtiyaca cevap vererek kapasitede olmasına büyük özen gösterilmelidir.

IV. Buğday Pazarı'nın yapımı süren yeni binalara nakli süratle gerçekleştirilmelidir.

V. Terminal şehir dışına ve elverişli bir sahaya mutlak surette taşınmalıdır. Bu konuda, Siverek şehrinin coğrafi konumu ile özel konumunun gerektirdiği ulaşım ihtiyaçları bilhassa, gözönüne alınmalıdır.

VI. Organize Sanayi Bölgesi'nin tanzim ve inşası tamamlanmalı ve şehir içindeki münferit atölyelerin buraya yerleştirilmesi sağlanmalıdır.

VII. Şehir iskân sahaları dahilinde yeşil alanların bulunmaması önemli bir eksiklik olup, yeşil sahaların teşkiline kati surette ihtiyaç vardır. Bu maksatla, şehir

iskân sahaları dahilindeki boş araziler ağaçlandırılmalı, çocuk ve oyun bahçeleri halinde düzenlenmesi sağlanmalıdır. Bu arada, şehre hâkim bir tepe üzerindeki Siverek Kalesi'nin harabe haline son verilip, sosyal bir tesis olarak organizesi yerinde olacaktır.

VIII. Spor tesislerinin yapımına şiddetle ihtiyaç vardır. Şehir Stadı'nın yapımı gerçekleştirilmeli, kapalı spor salonunun yapılması da sağlanmalıdır. Nüfusu 100.000'i bulan bir şehirde bu tesislerin zorunlu birer ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

IX. Şehir iskân sahaları dahilindeki vakıf eserlerinin tarihsel değeri olan binaların ve diğer eski yapıların bilhassa, eski hükûmet konağı, han, hamam, kale, çeşme gibi yapıların restorasyonu ile bunların korunmaya alınması isabetli olacaktır.

X. Topoğrafik yapının elverişliliğine rağmen, şehrin çevre köylerle bağlantı sağlayan düzenli ulaşım yollarından mahrum olması önemli bir eksikliktir. Kanaatimizce, Siverek şehrini besleyen bu yollar'ın yeterli hale getirilmesi şu gelişmelere yol açacaktır:

a) Kır sosyal hayatında canlanma. Dışa kapalı yapının değişime uğraması.

b) Üretim faaliyetlerinin şehir merkezine dolayısıyla bir pazara yönelmesi.

c) Günlük tüketime konu olan yumurta, yağ, süt, yoğurt, peynir ve mevsimine göre çeşitli sebzelerin üretiminde artış.

d) Köy aile ekonomilerinde canlanma

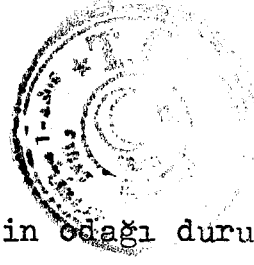
e) Köylerde hâkim geleneksel-feodal yapının
çözülmesinin hızlanması.

S O N U Ç : Sonuç olarak , şehirselsel fonksiyonları bakımından Siverek, oldukça geniş bir etki alanı için merkezî yer rolünü üstlenmiş orta büyüklükte bir şehir durumundadır."Nitekim şehirselsel mal ve hizmetlerin toplanmış oluşu da oralara yakın veya uzak çevrelerin merkezî olmak özelliğini kazandırmaktadır. Şehrin merkezîyet gücü her şehir yerleşmesinde hâkim olan ve bir bakıma onu yaşatan, gelişmesine yön veren temel faaliyetlere dayanmaktadır. Coğrafyacılara çoğu tarafından temel faaliyetler veya temel fonksiyonlar adı verilen faaliyetler şehri dışarıya bağlayan faaliyetlerdir." Siverek şehrini dışarıya bağlayan bu faaliyetler ise idarî hudutların da dışına taşan geniş bir etki alanını kapsar niteliktedir. Bu anlamda, Çermik, Çüngüş, Hilvan, Kâhta, Gerger, Viranşehir merkezlerinin bir kısım fonksiyonlarını da üstlenmiş bulunmaktadır.⁽²⁾ Nitekim , D. P.T.'nin yaptığı Bölgesel Merkezler Tasnifi de tespitimizi doğrular niteliktedir ve meydana getirilen haritada da Siverek şehrinin etki alanı idarî sınırlarının dışına taşmaktadır.⁽³⁾ Buna göre Siverek'in merkezî yer hüviyetini haiz orta büyüklükte bir şehir olması yanında, daha büyük bir öneme sahip olduğu da söylenebilir. Çünkü şehir çevresin-

(1) KARABORAN H.Hilmi; Şehir Coğrafyası ve Şehirselsel Fonksiyonlar, F.Ü.Dergisi Cilt:3, Sayı:1,Elazığ-1989

(2) Bakınız Harita: Siverek'in Etki Alanı - 1990.

(3) Yurt Ansiklopedisi; Türkiye Genel, Anadolu Yayıncılık, Cilt: 11, İstanbul-1984.

deki sahaların çeşitli hizmetlerinin odağı durumundadır.⁽⁴⁾ Ve bu hizmetler şehir dışında ne kadar uzaklara yayılır ise, şehrin önemi o derece büyüktür..⁽⁵⁾ Diğer taraftan, bir bölgenin herhangi bir yerleşim merkezindeki nüfusun çoklukla günlük ihtiyaçtan lüks tüketim ihtiyaçlarına kadar olan talebi her yerde tam anlamıyla, memnuniyet verici şekilde karşılanamaz.⁽⁶⁾ Bunun bir gereği olarak Siverek şehri de fonksiyonları açısından bazı merkezlerin etki alanına girmektedir. Tespitlerimize göre bu merkezler şunlardır:⁽⁷⁾

Gaziantep

Diyarbakır

Şanlıurfa

Adana

Mersin...

Bu bir anlamda da, Siverek'in Şanlıurfa ili genelinden sözü edilen konuda soyutlanamayacağıının ifadesidir. Çünkü, genel olarak Şanlıurfa ili için Güney Anadolu'nun bu merkezleri çekici bir karakter taşımaktadırlar. Nitekim TANDOĞAN'ın tespitleri de bu hükmü kanıtlar niteliktedir..⁽⁸⁾

Şehir ve şehirleşme zamanımızın en dikkate değer olaylarının başında gelmektedir. Çünkü şehirlerde nüfus kalabalıklaşmakta, iktisadî ve içtimai hayat düğümlenmektedir.

(4) KARABORAN (A.G.E.)

(5) GÖNEY süha; Şehir Coğrafyası I İstanbul-1984

(6) KARABORAN (A.G.E.)

(7) Harita: Siverek'in Etki Alanı - 1990

(8) TANDOĞAN Alaattin; Türkiye'de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler, K.T.Ü. Yay. Trabzon - 1988.

Buna bağlı olarak, son yıllarda bütün dünyada coğrafyacılardan gittikçe artan derecede Şehir araŐtırmalarına ve Şehirlerin meselelerine dikkatlerini çevirmişlerdir. Böylece, Şehirlere ait birçok araştırmalar yapılmaktadır. Bundan bazıları Şehir plânlaması, Şehir idaresi, pazarlama ve Şehir içi mnâkalesi gibi konuları kapsamaktadır. (9) Ve bu konularda önemli katkılarda bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal kalkınma ilkeleri en önde tutulan ülkemizde ise bu tür çalışmaların çok daha yararlı ve önemli katkılar sağlayacağına kuşku yoktur. Ne var ki, bu tür araŐtırmaların hedefine ulaşması ancak, bölgesel ve ülke kalkınma plânlarına olan etkileri oranında gerçekleŐebilecektir...

---

(9) GNEY sha (A.G.E.)

SİVEREK YERLEŞME MERKEZİNDE TİCARET SAHASINA AIT 1989
YILINDA ARAZİDE ÇALIŞILARAK ORTAYA ÇIKARILAN KANTİTATİF
VE KALİTATİF MALZEME...

TİCARET

I. Perakende Ticaret

a) Bilhassa Günlük İhtiyaçlar :

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Bakkaliye	180
Fırın	20
Kasap	15
Manav	30
Sigara ve Alkollü İçkiler Bayii	10
Şekerciler	2
Kuruyemişçi	5

b) Bilhassa Periyodik İhtiyaçlar :

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Konfeksiyoncular	24
Manifaturacılar	50
Züccaciye	2
Parfümeri	4
Camcı	5
Kavafiye	30

c) Bilhassa Uzun Vadeli İhtiyaçlar:

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Mobilyacı	5
Mefruşatçı	2

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Halı-Kilimci	2
Elektronik Cihaz ve Radyo TV Tamir.	8
Kuyumcu	5
Saatçi	5
Kasetçi-Bantçi	4
Sıhhi Tesisat ve İnşaat Malz.Sat.	5
d) Hırdavatçı	5
Bakırcı	2
Av Melzemeleri	1

II. BÜYÜK TİCARET

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
a) Tarım ve Sanat Kooperatifleri	3
b) Toptan Bakkaliye ve Un Ticareti	90
c) Toprak Mahsülleri Ticareti (Büyük ve Arab Ticaret)Zahireci- ler, Yün Ticareti, Canlı Hayvan Ticareti	30
d) Tarım ilaçları, gübre ve tarım aletleri satışı	2

KÜÇÜK SANAYİ VE İMALATHANELER

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
a) Çeltik Fabrikası	1
Değirmen	2
Ekmek	1
T.S.E.K. Siverek Peynir, Tereyağ ve Süt Fabrikası	1
Teneke Fabrikası (SIVTENSAN)	1

b) Elsanatları-Küçük sanatlar

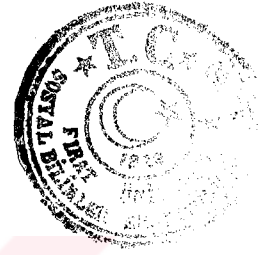
<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Demirci	11
Nalbant	2
Kalaycı	3
Semerci	2
Marangoz	6
Ayakkabıcı	3
Tenekeci	3
Matbaa	1
Terzi	15
Elektronik Cihaz Tamir.	5
Elektirikçi	2
Yorgancı	2
Biriketçi	1
Dokuma ve Hali imalatı	3
Keçeci	2

OTELLER

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Otel	5
Lokantacı,Kebapçı,Pastahane, Meşrubatçı	5
Eğlence Yerleri	4

HİZMET TESİSLERİ

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Berberler	16
Kuru Temizleme	2

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Gazete Bayii	1
Tüpgaz Bayii	4
Spor-Toto Bayii	3
Kırtasiyeci-Kitapçı	7
Hamamlar	4

ULAŞIMLA İLGİLİ TİCARET VE SANAT İŞLETMELERİ

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Oto ve Traktör, Bisik- let, Motosiklet Ta- mirhaneleri, Acenta- lar, Yedek Parçacılar	10

ULAŞIM TESİSLERİ

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Nakliyeciler	2
Garajlar	6

PETROL İSTASYONLARI

<u>Dükkan Çeşidi</u>	<u>Sayısı</u>
Petrol Bayii	6

PAZAR YERLERİ 2

HAL VE KASAPLAR ÇARŞISI 2

PARK VE BAHÇELER 5

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Abdülcelilzâde Zühtü (Viranşehir Varidat Katibi), Keşkül,
El yazması (Çeviren, Zühtü oğlu Mehmet Bayar) 1.5.1931.
- Bingöllü, A.Mikhat; Aşağı Fırat Projesi, Hacıhıdır Barajı
Plânlama Raporu, D.S.İ. 10. Bölge Müdürlüğü 1972.
- Eriuç Sırrı; Doğu Anadolu Coğrafyası, İ.Ü. Coğrafya Entitüsü
yayınları İstanbul-1953
- Eriuç Sırrı; Vejetasyon Coğrafyası; İ.Ü. Coğrafya Enst.
Yay. İstanbul-1977
- Göney Süha; Şehir Coğrafyası İ.Ü. Edb.Fak.Yay.İst. -1977
- Inandık Hamit; Bitkiler Coğrafyası, İ.Ü.Coğ.Enst.Yay.İst.1969
- İzıbrak Reşat; Türkiye Jeomorfolojisi Fasikül I, Ankara-1983
- İzıbrak Reşat; Türkiye M.E.B. Yay. Ankara-1984
- KARABORAN H.Hilmi; Şehir Coğrafyası ve Şehirselsel Fonksiyonlar
Elazığ-1989.
- KARABORAN H.Hilmi; Yerleşme Coğrafyası F.Ü.Edb.Fak.Elazığ-1984
- KARABORAN H.Hilmi; Nüfus Coğrafyası, F.Ü.Een-Edb.Fak.Elazığ-1984
- KURTER AJUN; Türkiye'nin Morfoklimatik Bölgeleri, İ.Ü.Edb.
Fak. Yay.İstanbul-1979
- SAYINER YÜKSEL; GAP Atatürk Barajı ve Aşağı Fırat Projesi
Ekonomisi, D.S.İ. Genel Müdürlüğü Etüd ve Plân D.Bşk.Ank.-1983
- ÖNGÖR Sami; Coğrafya sözlüğü M.E.B Yay. 1961
- TANOĞLU Ali; Nüfus ve Yerleşme, İ.Ü. Coğ.Enst.Yay.İstanbul-1969
- TUNÇDİLEK Necdet; Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi, İ.Ü. Deniz
Bilimleri ve Coğrafya Enst. Yay.İstanbul-1986
- TUNÇDİLEK Necdet; Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi
Kullanımı, İ.Ü. Denizbilimleri ve Coğrafya Enst.Yay.İst. 1985
- TOLUN Bedriye Denker; Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri
İ.Ü. Coğ.Enst. Yay.İstanbul-1977

- Tolun Bedriye Denker; Malkara-Gelibolu-Babaeski Şehiriçi Arazi kullanılışı, İ.Ü. Edb. Fak. İstanbul-1976
- Tolun Bedriye Denker; Tekirdağ Şehir Nüfusu, İ.Ü. Coğ. Ent. Dergisi Cilt 10, Sayı 18-19, Sayfa 155, İstanbul-1973
- Tolun Bedriye Denker; Edirne Şehrinin kullanılış Alanları İ.Ü. Coğ. Ent. Dergisi, sayı: 20-21, Sayfa: 79, İstanbul-1977
- Tümertekin Erol; Ulaşım Coğrafyası, İ.Ü. Coğ. Ent. Yay. İst. 1987
- Tümertekin Erol; Beşerî Coğrafyaya Giriş, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. İstanbul-1978
- Tümertekin Erol; Ekonomik Coğrafya; İ.Ü. Edb. Fak. Yay. İst. 1982
- Tandoğan Aleattin; Türkiye'de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler, K.T.Ü. İktisadî ve İdarî Bil. Fak. Trabzon-1988
- Yücel Talip; Türkiye Coğrafyası, Türk Kültürünü Araşt, Enst. Yay. Ankara-1987.

Faydalanılan Diğer Kaynaklar

- Türkiye İstatistik Yıllığı: Başbakanlık D.İ.E. Yay- Ank. 1987
- Köylerimiz; T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Ankara-1982
- Mülkî İdare Bölümleri, Belediyeler, Köyler; T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Gn. Md. Ankara-1985
- İl Yıllığı 1967; Urfa Valiliği Urfa-1967
- Şanlıurfa İl Yıllığı 1988; Şanlıurfa Valiliği, Şanlıurfa 1988
- Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 63- Ş. Urfa ili; Başbakanlık D.İ.E. Yay. Ankara 1988
- T.C. Devlet Salnâmesi 1924 (Çeviren M. Ali Kayadağ)
- Türkiye'de Beldeler Turizm Dergisi, sayı: 58, İstanbul-1986
- Diyarbakır M.T.A. Yay. 1962
- GAP Şanlıurfa Ovası Sulaması; D.S.İ. Gen. Md. Yay. Ş. Urfa-1987
- İrfan Gazetesi: Sayı, 59, Yıl: 3, Siverek-18 Mayıs 1341
- Siverek Devlet Meteoroloji İstasyonu Rasat Kayıtları (1967-1989 Yılları Arası-1983, 84 hariç)

- Siverek İlçe Ziraat Müdürlüğü, Ziraî Ürünler üretimi miktarı Raporları (1973-1989 Yılları Arası)
- Siverek Ticaret ve Sanayii Odası Mevcut İşyerleri Kayıtları Siverek-1989
- Siverek Kaymakamlığı Plânlama Koordinasyon Raporu, 1985
- Siverek Kaymakamlığı Plânlama Koordinasyon Raporu, 1986
- Siverek Kaymakamlığı İl Olma Müracaat Raporu, 1986
- Siverek İmar Plânı (Ölçek: 1/5000)
- Siverek İmar Plânı (Ölçek 1/2000)

EKLER:

Fotoğraflar (1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12)

Haritalar:

1. İnceleme Alanının Türkiye'deki Yeri
2. Siverek'in Fizikî Haritası
3. Siverek'in İl İçindeki Yeri ve Sınırları
4. Siverek İdarî Bölünüş
5. Siverek İdarî Bölünüş (ve Yollar)
6. Siverek'in Etki Alanı
7. Siverek Şehir İçi Arazi Kullanımı
8. Siverek'te Mahalleler
9. Siverek'te Şehir İçi Farklı Kullanış Alanları (a)
10. Siverek'te Şehir İçi Farklı Kullanılış Alanlar(b)
11. Siverek'te Şehir İçi Farklı Kullanılış Alanları(c)
12. Siverek'ten Ticarî Mal Sevkedilen Başlıca Merkezler
13. Siverek Şehrinin Göç Verdiği Başlıca Merkezler

Belgeler:

- 1-2. Siverek Vilayeti Haritası ve Siverek Vilayeti Yöneticileri (1924, T.C.Devlet Salnâmesi)
3. Siverek Vilayeti (1924, T.C. Devlet Salnâmesi).
4. Siverek Vilayeti İrfan Gazetesi, 13 Mayıs 1341.

Grafikler:

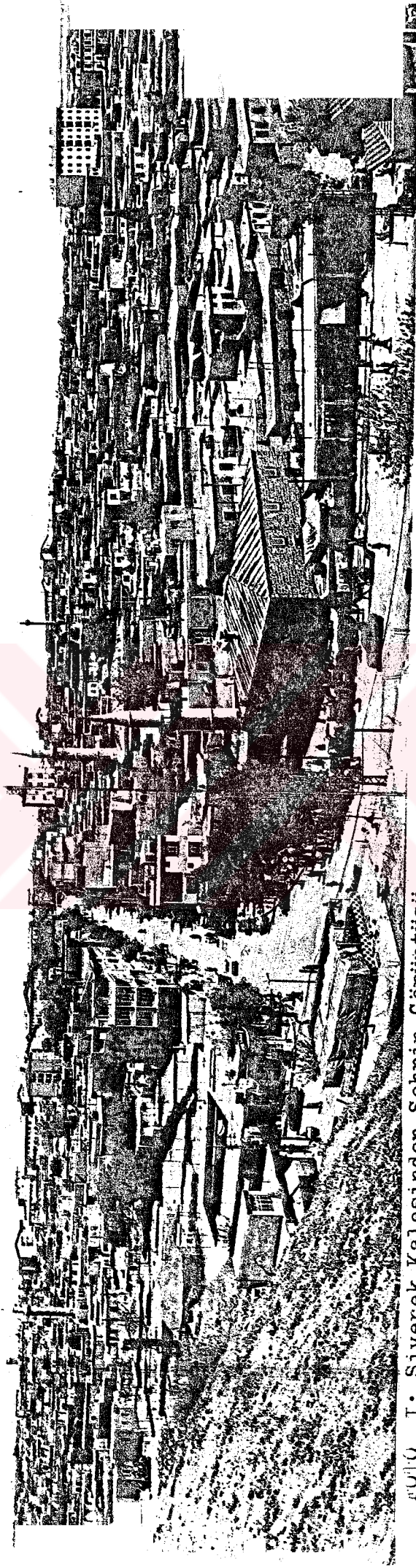
- 1-2. Siverek'te Ortalama Sıcaklığın Yıl İçindeki Gidişi
3. Siverek'te Okunan Başlıca Günlük Gazetelerin Okunma Ad.
4. Siverek'ten İhraç Edilen Tarım Ürünleri Üretimi

Diyagramlar:

- 1-2. Siverek'te Yıllık Yağışın Yıl İçindeki Gidişi

Şekil. I: Siverek'in Yıllık Rüzgar Frekans Gülü.

Anket I: Merkezi Yerin Tayini.

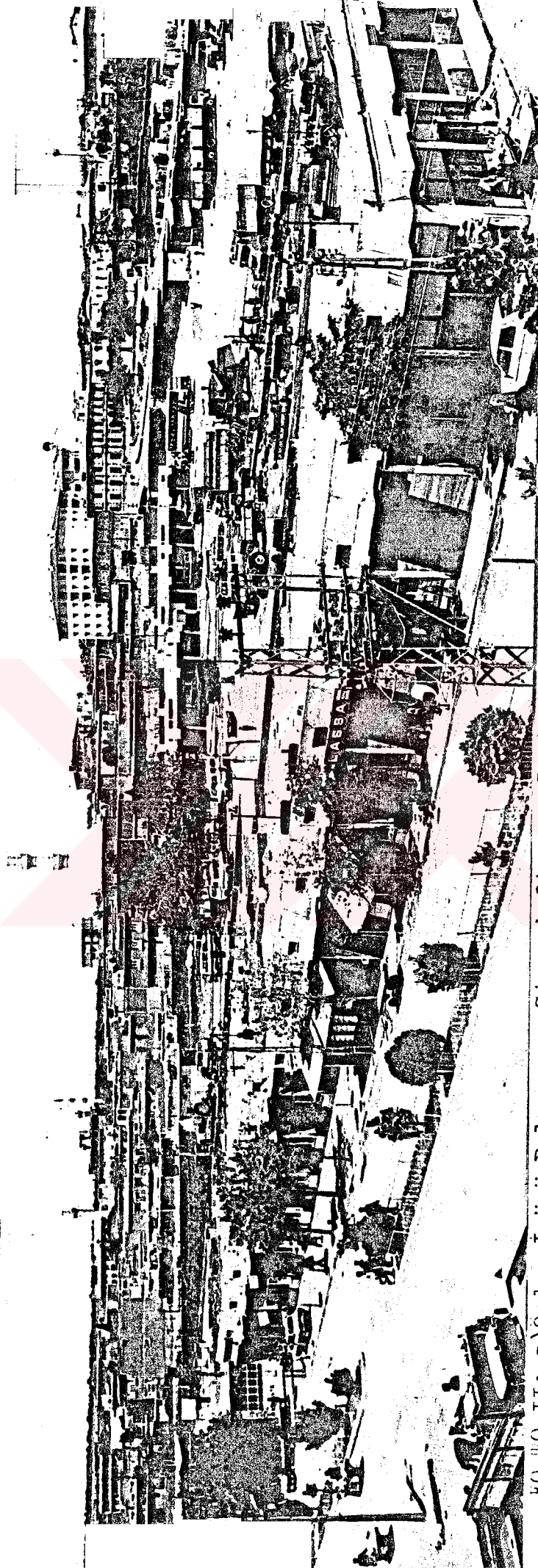

FOTO, I: Siverek Kalesinden Şehrin Görüntüsü.

Ortada;Hürriyet Caddesi, Sağ Yakasında en önde Ulu Camii, gerisinde Sulu Vamii,P.T.T. Binası...
Sol Yakada , en önde kümbetli binasında Hamam ve önünde üstü açık Sipahi Çarşısı (Bit Pazarı)...

Sag üst köşede, Yeni Emniyet Amirliği Binası ve Yanındaki Tarihî, Eski Hükümet Konağı.

FO 10, II: a) Önde, İnönü Bulvarı ve Siverek Otogarı. Geride, Yeni Emniyet Amirliği Binası Yanındaki
Tarihî Eski Hükümet Konağı..

b) Sağ Üst Köşede, Siverek Kapalı Cezaev.

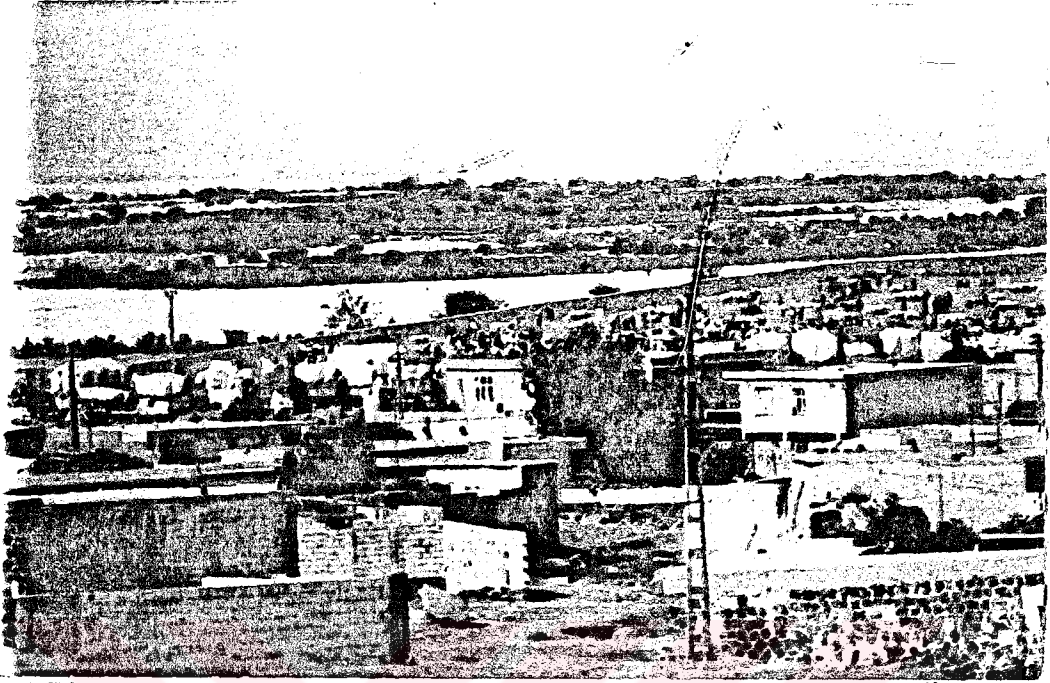

FOTO, 3: Hürriyet Caddesi; Alt Köşede Ulu Cami, Sol Üst Köşede Yeni Siverek Adliye Sarayı Binası (1990)

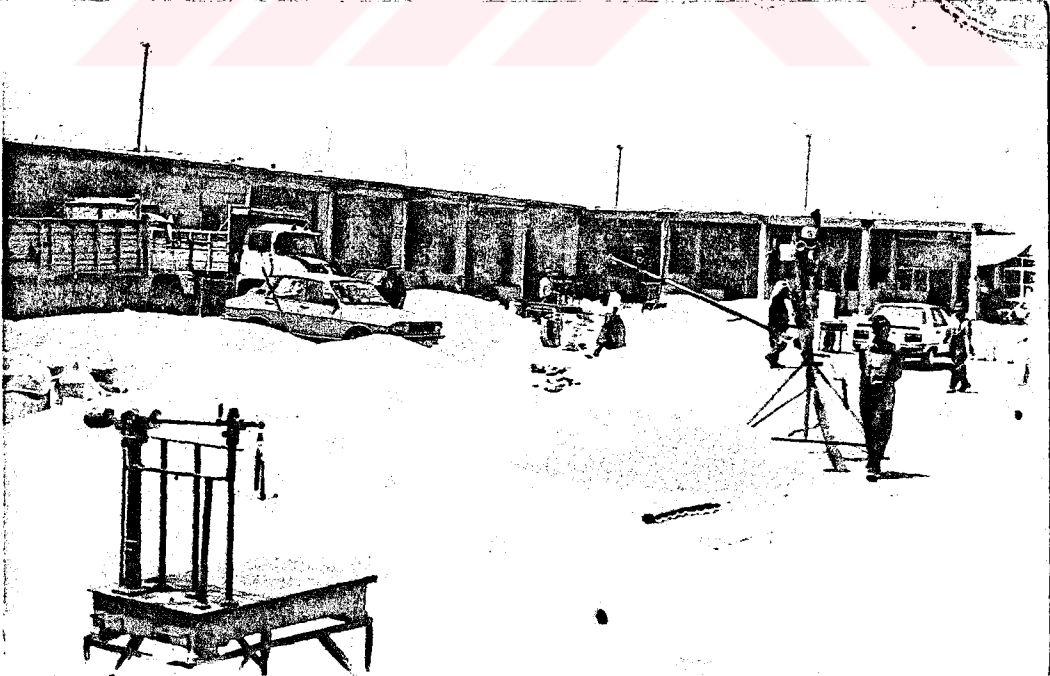
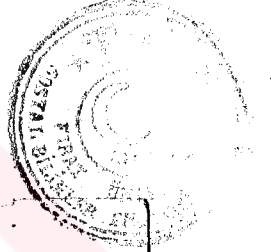

FOTO, 4: İnönü Bulvarında Seyyar Satıcılar (1989)

FOTO, 5: Siverek Canlı Hayvan Pazarı ve Geride Üzüm Bağları (1989)

FOTO, 6: Siverek Buğday Pazarında Zahiréciler ve Önde Satışa Hazır Tahıl Yığınları (1989)

FOTO, 7: Siverek Belediyesi Binası ve Alt Katta Siverek Sebze Hali (1989)

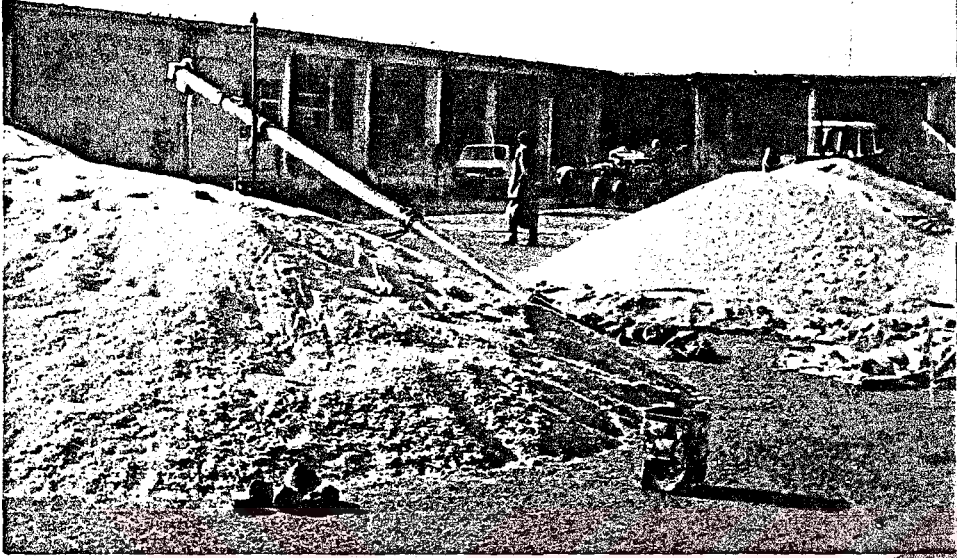
FOTO, 8: Siverek Sebze Halinde Toptancı Dükkanları (1989)

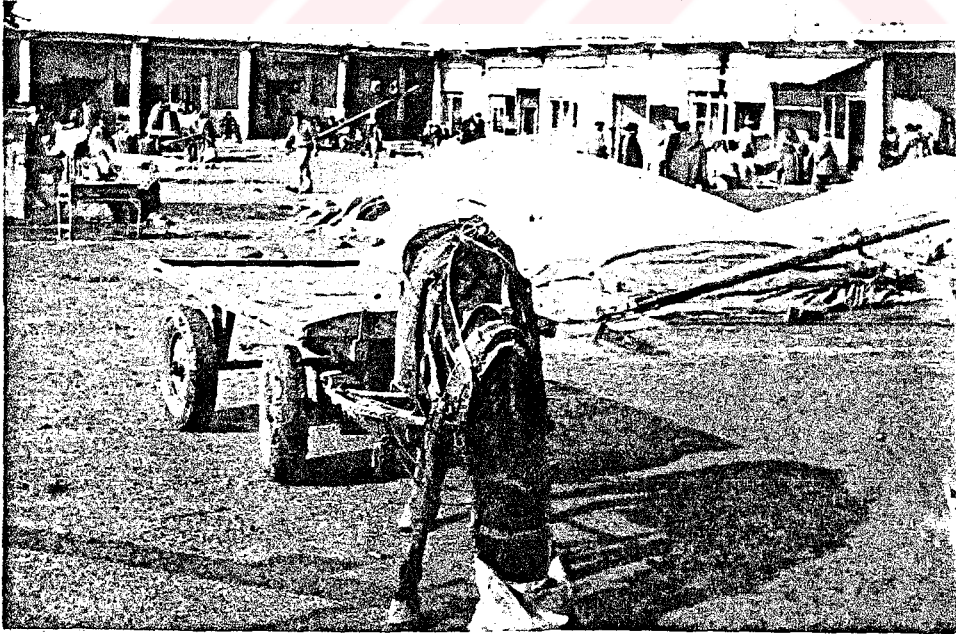
FOTO, 9: Siverek Manifaturacılar Çarşısı (1989)

FOTO, 10 Siverek Kasaplar Çarşısı (1989)

FOTO, 11: Siverek Buğday Pazarı (1989)

FOTO, 12: Siverek Buğday Pazarı'nda Zahireciler
ve Mahsül Taşıyıcı Atlı Arabalardan Biri... (1989)